

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

Журнал видається з 2015 року

№ 2 (10)

Луцьк
Вежа-Друк
2017

УДК 33(062.552)
ББК 65я54
Е 45

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 6 від 25.05.2017 р.)*

Редакційна колегія

Ліпич Л. Г., доктор економічних наук, професор, головний редактор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Базилевич В. Д., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київський національний університет імені Т. Шевченка).
Бояр А. О., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Ішук С. О., доктор економічних наук, професор (Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України).
Карлін М. І., доктор економічних наук, професор, заступник головного редактора (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Крупка М. І., доктор економічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка).
Крупка Я. Д., доктор економічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет).
Кіндрацька Л. М., доктор економічних наук, професор (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана).
Кузьмін О. Є., доктор економічних наук, професор (Національний університет «Львівська політехніка»).
Левицька С. О., доктор економічних наук, професор (Національний університет водного господарства та природокористування).
Макара О. В., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Павліха Н. В., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Полінкевич О. М., доктор економічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Реверчук С. К., доктор економічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка).
Стрішенець О. М., доктор економічних наук, професор, (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Супрун Н. А., доктор економічних наук, професор (Інститут економіки та прогнозування НАН України).
Черчик Л. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Шворак А. М., доктор економічних наук (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Andrzej Swynar, Dr hab. (Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie).
Roman Patoła, Dr hab. (Spoleczną Akademią Nauk w Łodzi).
Кулинич М. Б., кандидат економічних наук, доцент, відповідальний секретар (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Рецензенти

Дзюблюк О. В., доктор економічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет);
Іванов Ю. Б., доктор економічних наук, професор (Харківський національний економічний університет);
Крикавський Є. В., доктор економічних наук, професор (Національний університет «Львівська політехніка»).

Е 45 **Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки** : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – № 2 (10). – 105 с.

У виданні «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» розміщено наукові статті про сучасний стан та перспективи розвитку економіки України, їх теоретичні, методологічні й практичні аспекти.

Для науковців, аспірантів, студентів, економістів і всіх, хто цікавиться питаннями розвитку економічної системи України.

The collected papers «Economic Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University» publish scientific articles on the current state and prospects of economy development in Ukraine as well as on its theoretical, methodological and practical aspects.

For researchers, graduate students, economists and all those interested in the issues of economic system development in Ukraine.

Журнал є науковим фаховим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора чи кандидата наук (див. додаток 8 до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 № 1328).

**УДК 33(062.552)
ББК 65я54**

Сайт журналу:
echas.eeun.edu.ua

© Ліпич Л. Г., Кулинич М. Б. (укладання), 2017
© Маліневська І. П. (обкладинка), 2017
© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Стрішенець Олена

Інституціональний напрям як інструмент дослідження методологічних основ ринку 7

РОЗДІЛ II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Варварук Юрій

Передумови інноваційного розвитку аграрного сектору в контексті євроінтеграційних процесів 12

Syschuk Andrii, Pavliha Nataliya, Teteruk Olga

The Mechanism of International Economic Sanctions Influence on the National Economy
(Example of Russian Federation) 18

Стадницький Юрій

Економічний розвиток прикордонних із ЄС територій України в умовах дії Угоди
про асоціацію Україна–ЄС 24

Маховський Дмитро

Соціальна політика України: стан та перспективи розвитку 31

РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Ліпич Любов, Хілуха Оксана, Кушнір Мирослава

Чинники впливу на формування системи оплати праці 38

Більська Ольга	
Соціальне інновування й концептуальний підхід до забезпечення ним керованих змін у соціумі	45
Загірняк Денис	
Базова вища освіта: оцінювання прагматизму вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг.....	52
Коротя Мирослав	
Тарифоутворення на послуги транспортування газу та його розподілу серед газорозподільних підприємств України.....	63
Шворак Анатолій	
Актуальність розміру втрат сільськогосподарського й лісгосподарського виробництва на сьогодні	71

РОЗДІЛ ІV. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Strishenez Olena, Zakharchuk Daryna	
International Cooperation in the Field of Environmental Management and Implementation of Global Environmental Projects	76

РОЗДІЛ V. ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

Дуб Андрій, Баєтул Галина	
Бюджетна політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни	81
Карлін Микола	
Кліматичні фінанси як умова подолання потепління у світі та в Україні	86

РОЗДІЛ VI. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, СТАТИСТИКА ТА МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Кулинич Мирослава	
Особливості організації бухгалтерського обліку на фермерських господарствах України.....	96
Вимоги до оформлення статей у журналі «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки».....	103

CONTENT

CHAPTER I. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

<i>Strishenez Olena</i> Institutional Direction as a Research Tool Methodological Foundations Market	7

CHAPTER II. ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

<i>Varvaruk Yurii</i> Prerequisites for Agricultural Sector Innovative Development in the Context of European Integration Processes.....	12
<i>Syschuk Andrej, Pavliha Nataliya, Teteruk Olga</i> The Mechanism of International Economic Sanctions Influence on the National Economy (Example of Russian Federation)	18
<i>Stadnyckyj Yuriy</i> Economic Development of Frontier from UE Territories of Ukraine in the Conditions of Action of Agreement About Association Ukraine – UE	24
<i>Vaskhovskiy Dmytro</i> Social Policy of Ukraine: State and Prospects.....	31

CHAPTER III. ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

<i>Lipych Lubov, Kchilycha Oksana, Kushnir Myroslava</i> Factors Which in Fluence the Formation the Company Wage System	38
<i>Bilskaya Olga</i> The Social Innovation Introduction Process and Conceptual Approach to Ensure that they Managed Change in Society	45
<i>Zagirniak Denis</i> Basic Higher Education: Assessment of the Higher Educational Establishment Pragmatism at the Education Services Market	52
<i>Korotia Myroslav</i> Transport Services for Tariff Gas and its Distribution Among Gas Distribution Enterprises in Ukraine	63
<i>Shvorak Anatoliy</i> Actuality of Agricultural Loss and Agricultural Production	71

CHAPTER IV. REGIONAL ECONOMY AND ECONOMY OF NATURAL RESOURCES

<i>Strishenez Olena, Zakharchuk Daryna</i> International Cooperation in the field of Environmental Management and Implementation of Global Environmental Projects.....	76

CHAPTER V. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Dub Andrey, Baietul Halina

Budget Policy as an Instrument of Socio-Economic Development of the Country.....81

Karlin Mikola

Climate Investments as a Condition for Overcoming the Warming in the World and in Ukraine86

CHAPTER VI. ACCOUNTING, AUDITING, STATISTICS, MATHEMATICAL METHODS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Kulnych Myroslava

Features of the Organization of Accounting on Farms of Ukraine.....96

***Requirements to the Completion of the Articles to the Collection of Journal «Economic journal
of Lesia Ukrainka Eastern European National University»..... 103***

РОЗДІЛ I

Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 330.837

Олена Стрішенець – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Інституціональний напрям як інструмент дослідження методологічних основ ринку

У статті розглянуто місце та значення інституційних змін у трансформаційній економіці, з'ясовано розуміння інституційної структури ринку як сукупності інститутів і вказано на необхідність її реформування. Окрім того, визначено підходи науковців до обраної проблеми, окреслено коло невирішених питань, пов'язаних з інституційними змінами ринку. З'ясовано особливості ринку як інституту, запропоновано сконструйовану модель ринкової інституціоналізації. Окреслено основні шляхи інституційних змін ринкової структури.

Ключові слова: ринок, інститут, інституційні зміни, неінституціоналізм, постіндустріалізація, дефініції.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні трансформаційні зміни в ринкових системах у контексті необхідної економічної політики просто не в змозі отримати пояснення без основних положень інституціонального супроводу. Важливість інституційних змін у процесі ринкового реформування зумовлена актуальністю й інституційною регламентацією ефективного функціонування ринку та є не менш необхідною, аніж сама зміна ринкової системи загалом.

Тому можна з упевненістю говорити, що ефективне проведення інституційних реформ у державі, спрямованих на формування ринкових засад господарювання, є чи не найгострішими проблемами розвитку сучасної економічної політики.

Необхідний елемент у ринковій системі – його інституційна структура, тобто система ринкових інститутів (біржа праці, профспілки, асоціації покупців і продавців, банки, страхові фірми, фондові біржі, арбітражні суди), які мобілізують грошовий і товарний обіг, соціалізують споживче задоволення, збільшують дохідність підприємницьких структур, забезпечуючи при цьому плацдарм для економічного зростання.

За викликом часу варто відзначити тотальне інституційне переплетення ринкового середовища, розширення його меж у часі та просторі. Постійні інституційні зміни приводять до поглибленої інституціоналізації економічної системи й збагачують актуальність через наукові дослідження та практичні результати в цій трансформації. Відбувається вдосконалення сфери економіки, політики, ідеології за рахунок адекватних інституційних змін.

Виникнення інституціональної теорії як наукової течії, яка досліджувала та пояснювала соціально-економічні процеси, припадає на XIX–XX ст.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Засновниками та представниками інституціональної теорії Т. Вебленом, Д. Коммонсом, І. Мітчеллом, М. Вебленом, Дж. Гелбрейтом та ін. економічну систему розглянуто як взаємозв'язки між економічними суб'єктами крізь призму економічних, соціальних, політичних і психологічних чинників. Під інститутами водночас розуміли позаекономічне тлумачення суті економічних явищ та процесів, звичаїв, норм поведінки, інстинктів, державної політики, сім'ї, моралі й ін. Інституціоналісти вбачали в ефективному ринковому механізмі соціалізацію контролю над економікою.

Серед чималої кількості вітчизняних учених, які досліджували методологічні та теоретичні підвалини інституціоналізму й наголошували на збагаченні, завдяки його використанню, класичними та неокласичними школами сучасної економічної науки, варто відзначити В. Д. Базелевича, Т. І. Єфименко, Т. Д. Гайдай, П. М. Леоненка й ін.

Але, незважаючи на достатню наукову розробку місця на значення інституціоналізму, попри все, аналіз інституційних змін сучасної ринкової економіки досліджено недостатньо, що надає актуального забарвлення нижчевикладеному матеріалу.

Мета дослідження полягає в комплексному теоретико-методологічному аналізі інституціональних змін ринкової структури.

Завдання статті:

- визначити причини та особливості інституційних змін в економіці;
- узагальнити понятійно-категоріальний підхід «інституціоналізму»;
- з'ясувати необхідність інституціональних змін у ринкових перетвореннях;
- сконструювати інституціональну ринкову модель в умовах перехідної економіки;
- окреслити напрями протікання інституціональних змін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інституційна невизначеність становлення та еволюції ринкової системи господарювання тривалий час ототожнювалася з нерозумілістю в наукових підходах щодо аналізу ринку і його структури.

Методологічна цінність у цьому підході полягає в комплексному аналізі інституційної теорії та оцінки соціально-економічних процесів щодо змін у суспільстві.

Під інституційними змінами розуміємо процес перетворення кількісних і якісних форм соціальних та політичних інститутів. У ринковому середовищі інституційні зміни відбуваються завдяки адекватному вдосконаленню елементів ринкової структури, суб'єктивній взаємодії та покращенню інфраструктурного забезпечення самого ринку.

На думку Т. Веблена, зі зростанням кількості населення, накопиченням знань і збільшенням продуктивності праці інститути перестають відігравати роль рушійної сили економічного розвитку, старіють та виступають гальмівними чинниками, котрі суперечать новим обставинам, більш прогресивним. Зрештою, це й спричиняє появу інституційних змін, які проявляються як еволюційний поступ.

Досліджуючи закономірності інституційних перетворень, український дослідник В. Єлагін справедливо стверджує, що зміна суспільного порядку в більшості випадків руйнує попереднє функціонування соціуму. Тому майбутні інституціональні зміни насамперед мають урахувувати досвід аналогічних стратегій перетворень інших країн, оцінювання майбутньої вигоди та підбору адекватних інструментів впливу [3].

Особливістю ринку як інституту, що узгоджує й забезпечує взаємодію економічних суб'єктів, є передбачення існування норм і правил поведінки. Ринковим угодам буде притаманна внутрішня стійкість тільки при договірних обставинах та за наявності інтерпретованої раціональності. Ринкові зміни не можливі без існування мінімальної довіри між суб'єктами ринку і їхньої взаємної відповідальності за результат. На жаль, сучасний ринок відрізняється від цивілізованого недовершеними формами свого прояву.

Для досягнення поставлених цілей, передусім, потрібно визначити передумови функціонування ринку як інституту на мікро- та макрорівнях.

Завдяки цьому, під час дослідження варто виокремити формальні інституції (організації): державні та фінансово-кредитні заклади, центральний банк, біржа праці, профспілки, фондова біржа, торгово-промислові палати та неформальні установи: культура, менталітет, мораль, релігійне переконання, звичаї, сімейні цінності.

В умовах інституційних змін економічні відносини між суб'єктами піддаються впливу формальних (Конституція України, закони, нормативно-правові акти, установлені правила) і неформальних (норми поведінки людей, сімейні цінності) чинників.

У наукових підходах сутність поняття «інститут» та «інституція» практично не розмежовується і позначає ототожнені явища. Окрім того, переконання вчених здебільшого збігаються з приводу різноманітних ринкових (формальних) інститутів, уважаючи їх організаціями, які забезпечують дотримання правил і норм поведінки в ринковій системі господарювання, забезпечуючи взаємодію

ринкових суб'єктів, формуючи ринковий механізм їх координації, акумулюючи наявні фактори та регламентуючи принципи їх використання.

На думку дослідниці Л. В. Лисяк, взаємодія інституції й організації впливає на формування інституційної організації, яка стає органом. Інституція, на переконання автора, є змістовною суттю інституту, надаючи йому ознак загальноприйнятих функціональних властивостей образу, статусу, норми поведінки й діяльності. Узагальнені форми організації конкретних функцій людей спричиняють появу інститутів у суспільстві [1, с. 352].

Завдяки інституціоналізації, стверджує дослідник С. Й. Вовканич, формується відповідне інституціональне ринкове середовище, творяться певні інститути та інституції (організації) зі своїми правилами гри, пріоритетом розвитку, напрямками науково-технічного прогресу й соціальних трансформацій. Процес інституціоналізації убачається в закріпленні норм і правил поведінки у формальних та неформальних інституціях, які стимулюють інтелектуально-інноваційний розвиток регіону, держави, світу до загальноцивілізаційних здобутків людства [2, с. 19].

Інституціональна теорія, ураховуючи ідеологію, мораль, менталітет й інші неформальні чинники, об'єктивно відображає соціально-економічну ситуацію, що дає змогу визначити саме ті інститути та пріоритети, які найширше характеризують ринкову систему, визначаючи при цьому необхідні реформаційні напрями, які потрібно змінити для ефективності ринкової системи.

Стратегічну цінність інституціональних змін трансформаційної ринкової системи можна представити досвідом реформування постсоціалістичної економіки.

Зруйнувавши вплив старих інституцій, за якими відбувалася соціальна й економічна стабільність, реформаторам потрібен був тривалий період, котрий прийнято називати «перехідною економікою» для відновлення ринкового каркасу, який би відновив стабільність економічної системи в мікро- та макроаспектах. За основу тут брали такі інституційні чинники, як сукупність взаємозв'язаних інститутів, що кількісно та якісно змінювалися й домінували в економічному розвитку конкретної країни.

На сьогодні діє парадигма поєднання сталого економічного зростання з соціальними та політичними чинниками, яке відображається в теорії благ суспільного використання й тієї уваги, яку сучасні неінституціоналісти приділяють державі у створенні та розподілі державного багатства.

Дедалі більше зростає роль інституціонально-еволюційного напрямку, представленого в тому числі й неінституціоналізмом, особлива ознака якого – принцип історизму.

Неінституціоналізм, по суті, виступає продовженням інституціональної теорії, розширюючи її погляди та прагнучи об'єктивно оцінити ситуацію, спираючись на реальні процеси розвитку економіки й відстоюючи позиції інституту як базису технологічного процесу та важливого чинника економічного зростання.

Ринок, маючи складну ієрархічну структуру, характеризується сплетінням, взаємодією різних інститутів, водночас переплітаючись із нормами, стандартами й правилами поведінки, що забезпечують соціальні, політичні та правові важелі регулювання сфер виробництва, обміну, розподілу й споживання.

Тому, з одного боку, стандарти, норми та правила поведінки є сутнісною основою для існування ринку, а з іншого – сімейні цінності, звичай та культура – це критерії ринкової психології зі сторони суспільства.

Ринок, у більш широкому розумінні, є місцем, де здійснюється грошовий та товарний обіг, як економічна категорія він має розгалужену структуру (ринок капіталу, ринок товарів та послуг, ринок праці) з багатьма інституціями і їх інфраструктурним забезпеченням. При цьому ринок виконує регуляційну, соціальну, стимуляційну, сануючу, інноваційну функції.

Розглядаючи модельний вигляд інституту ринку в контексті інституційних змін, потрібно врахувати минулий досвід його становлення та розвитку. Інститут держави, створюючи інституційно-правове забезпечення, упорядковує й певним чином структурує та керує поведінкою суб'єктів на ринку. Еволюційна психологія ринку починається з нерозвиненого ринку, згодом – вільного, деформованого та регульованого. В ідеальній державній моделі ринок нагадує саморегульовану систему, яка поєднує ринкові й державні важелі впливу, що створює прозоре конкуруюче середовище та стимулює економічне зростання. У реальності дійсності ринки є деформованими, де роль держави значно більша, аніж демократично зумовлені взаємозв'язки.

Основна мета ринку, незалежно від його виду, – задоволення людських потреб за допомогою презентування товарів і послуг на основі отримання доходу від цієї діяльності. Тому інститут ринку – один із важливих чинників забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Він визначає правила й норми суб'єктної поведінки в соціально-економічному аспекті та є саморегуляційним механізмом дотримання встановлених процедур.

Ринок підпорядковує інші формальні та неформальні інституції, які створюють і розподіляють потоки товарів, послуг та грошей між інфраструктурними суб'єктами.

Будь-які інституційні зміни, скажімо, постіндустріальний тип виробництва, спричиняють зміну всіх формальних і неформальних інститутів (інновації, енергоощадні технології, нормативно-правове забезпечення, зміна суспільних цінностей та культури).

Біржа праці, торгові палати, фінансово-кредитні установи є складовими частинами інституційного забезпечення ринку й впливають на процеси акумуляції та перерозподілу соціально-економічних процесів у суспільстві.

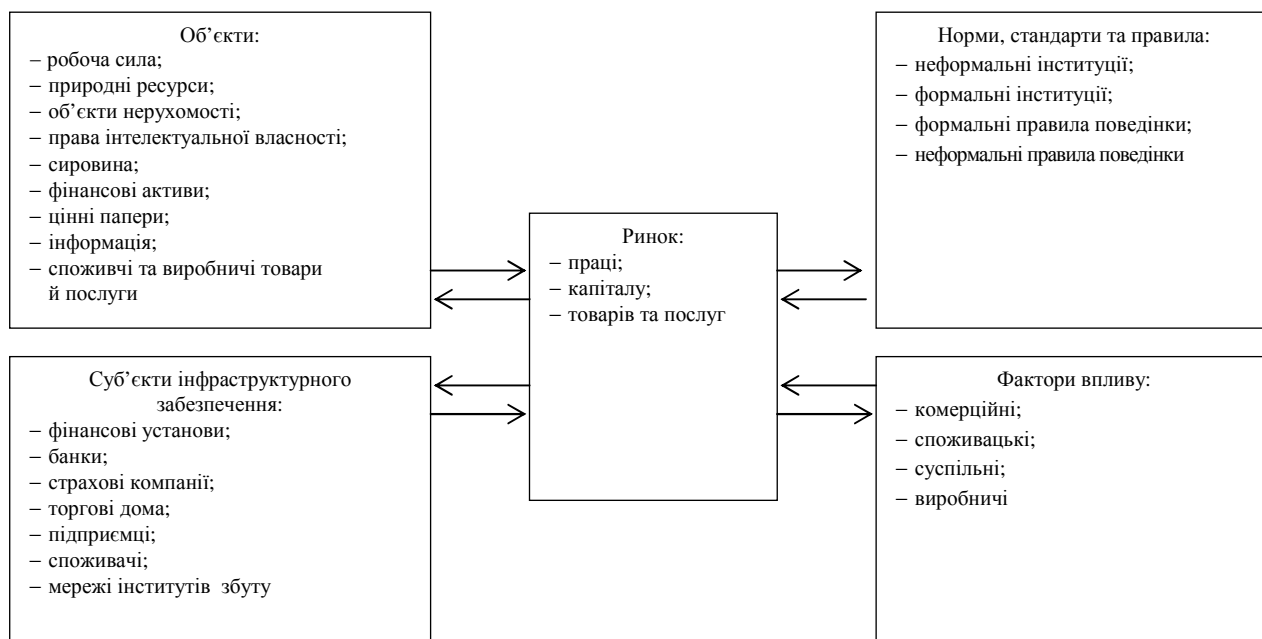

Рис. 1. Сконструйована модель інституціоналізації ринку

Висновки та перспективи подальших досліджень. У ході дослідження доведено, що:

- інституційні зміни ринкової структури є наслідком методологічних підходів інституціональної теорії, які розглядаються через еволюційні поступки;
- дослідження інституту ринку вимагає врахування різних обставин: структури суспільства, рівня технології виробництва, розвитку регіону країни загалом, фінансового потенціалу, правового поля;
- будь-які інституційні зміни, окрім еволюційного підґрунтя, є елементом комплексної стратегічної політики поряд із досвідом провідних країн перехідної економіки;
- сконструйована модель ринкової інституціоналізації.

Джерела та література

1. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : [монографія] / Л. В. Лисяк – Київ : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
2. Вовканич С. Й. Префекти в системі децентралізації влади: новий інститут, модерна інституція (організація) чи розвиток в Україні неінституціоналізму / С. Й. Вовканич // Регіональна економіка. – 2016. – № 2 (80). – С. 18–33.
3. Молодцов О. В. Методологічні аспекти теорії інституціональних матриць у контексті динаміки інституціональних змін / О. В. Молодцов // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2016. – № 2. – С. 25–29.

4. Биконя С. Ф. Трансформація української економіки в аспекті нової інституціональної теорії / С. Ф. Биконя // Научные труды ДОНТУ. – Серия : Экономическая. – 2005. – Вып. 89–2. – С. 97–103.
5. Радіонов Ю. Д. Інституціональна теорія як інструмент дослідження бюджету / Ю. Д. Радіонов // Економічна теорія та історія економічної думки. МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – №14. – С. 36–41.
6. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Серія «Економічні науки». – 2011. – № 22 (219). – С. 25–30.
7. Стрішенець О. М. Економічна теорія : [навч. посіб. для студентів вищ. навч. заклад.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлісеєва, В. І. Ліщук – Луцьк : ЧНУ ім. Лесі Українки, 2010. – 240 с.
8. Стрішенець О. М. До питання про майбутнє теорії ринкового фундаменталізму / О. М. Стрішенець // Науковий вісник. – Серія «Економічні науки» / Буковинський держ. фінансовий ун-т. – Чернівці : Вид-во БДФУ, 2012. – Вип. 1. – С. 386–391.

References

1. Lysyak, L. V. (2009). Byudzhetna polityka u systemi derzhavnogo reguluvannya sotsial'no-ekonomichnogo rozvytku Ukrainy [Fiscal policy in the system of state regulation of social-economic development of Ukraine]. K. : DNNU AFU [in Ukrainian].
2. Vovkanych, S. Y. (2016). Prefekty v systemi detsentralizacii vlady : novyy instytut, moderna instytutsiya (organizatsiya) chy rozvytok v Ukraini neoinstytutsionalizmu [The prefects decentralization of power in the system: new institute, modern institution (organization) or development of neoinstitutionalism in Ukraine]. Regional'na ekonomika – Regional Economics, 2, 18–33 [in Ukrainian].
3. Molodtsov, O. V. (2016). Metodologichni aspekty teorii instytutsional'nykh matryts' u konteksti dynamiky instytutsional'nykh zmin [Methodological aspects of institutional matrix theory in the context of the dynamics of institutional changes]. Teoriya ta praktyka derzhavnogo upravlinnya i mistseвого samovryaduvannya – Theory and practice of public administration and local government, 2, 25–29 [in Ukrainian].
4. Bykonya, S. F. (2005). Transformatsiya ukrains'koi ekonomiky v aspekti novoi instytutsional'noi teorii [Transformation of the Ukrainian economy in terms of new institutional theory]. Nauchnye trudy DONTU. Seriya ekonomicheskaya – Scientific works of the DONTU. Series : economic, 89–2, 97–103 [in Ukrainian].
5. Radionov, U. D. (2016). Instytutsional'na teoriya yak instrument doslidzhennya byudzhetu [Institutional theory as a tool to study budget]. Ekonomichna teoriya ta istoriya ekonomichnoi dumcy. MNU imeni V. O. Sukhomlyns'kogo – Economic theory and history of economic thought, 14, 36–41 [in Ukrainian].
6. Pavlov, K. V. (2011). Stan ta perspektyvy investytsynogo rozvytku mista Luts'ka [Status and prospects of investment development of the city of Lutsk]. Naucovi Visnyk Volyn'skogo natsional'nogo universytetu im. Lesi Ukrainy. Seriya «Ekonomichni nauky» – Scientific Herald Volyn National University of Lesya Ukrainka. Series «Economics», 22, 25–30 [in Ukrainian].
7. Strichenec', O. M., Ielisieieva, L. V., Lishchuk, V. I. (2014). Ekonomichna teoriya : navch. posibnych dlya vuziv [Economic theory textbook for university students]. Luc'k : SNU im. Lesi Ukrainy [in Ukrainian].
8. Strichenec', O. M. (2012). Do pytannya pro maybutie teorii rynkovogo fundamentalizmu [To the future of the theory of market fundamentalism]. Naucovi Visnyk. Seriya «Ekonomichni nauky» – Scientific Herald. – Series «Economics». Bukovyn's'kyi derzhavnyi finans. un-t. – Chernivtsi : Vyd-vo BDFU, 1, 386–391 [in Ukrainian].

Елена Стришенец. Институциональное направление как инструмент исследования методологических основ рынка. В статье рассматриваются место и значение институциональных изменений в трансформационной экономике; выясняется понимание институциональной структуры рынка, как совокупности институтов и указывается необходимость ее реформирования. Кроме того, определяются подходы авторов к выбранной проблеме; определяется круг нерешенных вопросов, связанных с институциональными изменениями рынка. Выясняется особенность рынка как института, предлагается сконструированная модель рыночной институционализации. Определяются основные пути институциональных изменений рыночной структуры.

Ключевые слова: рынок, институт, институциональные изменения, неoinституционализм, постиндустриализация, дефиниция.

Olena Strishenez. Institutional Direction as a Research Tool Methodological Foundations Market. In the article the place and institutional changes in economy, it appears understanding of the institutional structure of the market, as a set of institutions and indicated the need for its reform. In addition, the authors determined approach to the chosen problem, outlines a range of outstanding issues related to institutional changes in the market. It turns out feature of the market as an institution designed model proposed market institutionalization. Outlines ways on institutional changes in market structure.

Key words: market institute, institutional changes, neoinstytutsionalizm, postindustrialization, definition.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2017 р.

РОЗДІЛ II

Економіка й управління національним господарством

УДК 332.2 (477)

Юрій Варварук – аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Передумови інноваційного розвитку аграрного сектору в контексті євроінтеграційних процесів

У статті розглянуто необхідність інноваційного вектора розвитку аграрного сектору крізь призму економічних індикаторів продуктивності праці, динаміки зовнішньої торгівлі, обсягу посівних площ та врожайності. На основі цього визначено соціальну, економічну й технологічну передумови інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України.

Ключові слова: аграрний сектор, сільське господарство, інновації, євроінтеграція, інноваційний розвиток аграрного сектору.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аграрна галузь має пріоритетне значення для української економіки в сучасних реаліях, передусім, через те, що складає найбільшу частку в структурі вітчизняного експорту товарів. Це стало можливим не в останню чергу завдяки перспективам, які отримав український аграрний сектор від уведення в дію Угоди про асоціацію з ЄС (далі – УАЄС), а також набуття чинності Повної та всеохоплюючої Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Безумовно, євроінтеграційні процеси не є єдиним фактором, що зумовив сучасне зростання ролі аграрного сектору у вітчизняній економіці, адже цей процес відбувався в умовах скорочення обсягів експорту продукції металургійного комплексу та загальної стагнації вітчизняної економіки, викликані складними політико-економічними умовами.

Водночас сировинний характер вітчизняного аграрного експорту як до країн ЄС зокрема, так і в цілому, в умовах ринкової економіки не лише знижує конкурентоспроможність української сільгосппродукції на європейському та світовому ринках у довгостроковій перспективі, а й деструктивно впливає на економічний розвиток держави загалом. Відтак, на нашу думку, ключовим завданням, що стоїть перед аграрним сектором економіки України, є, насамперед, відхід від продукції первинної обробки до виробництва сільгосппродукції із доданою вартістю. Такий сценарій можливий лише за переходу від екстенсивного до інноваційного вектора розвитку аграрного сектору України.

Головна перевага, яку відкриває для вітчизняного аграрного сектору Зона вільної торгівлі з ЄС, полягає, передусім, у лібералізації торговельних відносин, а відтак спонукає сільгоспвиробників шукати ефективних способів модернізації виробництва аграрної продукції. Використання інноваційних механізмів розвитку аграрного сектору дасть змогу повною мірою використати його значний економічний потенціал. Крім того, досвід європейських країн підтверджує той факт, що аграрний сектор може стати рушієм національної економіки. Саме інноваційні механізми сільгоспвиробництва уможливають зміцнення його конкурентоспроможності й таким чином зумовлюють необхідність їх ґрунтовного дослідження та перспектив імплементації в аграрному секторі економіки України.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз друкованих джерел дає підставу дійти висновку, що проблематику інноваційного розвитку аграрного сектору розглянуто в ґрунтовних наукових дослід-

женнях Т. Зінчук, П. Саблука, С. Кваши, Н. Левченко, І. Сурай та інших вітчизняних науковців. Водночас, оскільки в контексті євроінтеграції аграрний сектор отримує перспективний ринок збуту та переваги лібералізації торгівлі, дослідження інноваційного процесу в сільському господарстві вимагає окреслення передумов його розвитку, що, власне, і складає об'єкт нашого дослідження.

Мета й завдання статті. Мета роботи – практичне обґрунтування передумов інноваційного шляху розвитку аграрного сектору на основі аналізу низки економічних показників. У контексті цього дослідження потрібно виконати такі **завдання**: дослідити динаміку продуктивності праці в сільському господарстві та структуру зовнішньої торгівлі аграрною продукцією; проаналізувати динаміку зміни обсягу посівних площ і рівня врожайності в аграрному секторі; порівняти умови розвитку аграрного сектору з досвідом країн ЄС; сформулювати систему передумов інноваційного розвитку аграрної галузі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Стратегічне значення аграрного сектору для економіки України підтверджує зростання його частки у ВВП країни. Якщо у 2015 р. сільськогосподарське виробництво забезпечило 9,7 % ВВП, то у 2016 р. цей показник зріс до 11,63 % [7]. В умовах зростаючого значення сільського господарства для економіки України все більш актуальним стає його інноваційний розвиток, що дасть змогу повною мірою скористатися вітчизняним сільгоспвиробникам перевагами торговельної лібералізації в межах дії Зони вільної торгівлі з ЄС.

У процесі оцінки ефективності аграрного виробництва оцінюється людський фактор, що виражається через показник продуктивності праці. Значення цього індикатора для конкурентоспроможності виробництва обґрунтовує автор теорії конкурентних переваг М. Портер. Так, розглядаючи феномен перетворення Ізраїлю в успішного сільгоспвиробника регіону, відомий економіст робить висновок про пріоритетність продуктивного використання конкурентних переваг над безпосереднім визначенням факторів розвитку [2, с. 45]. Фактично йдеться про пріоритет якісних параметрів над кількісними, і саме це може продемонструвати показник продуктивності праці. Він позначає співвідношення валової продукції сільського господарства до зайнятої в ньому середньої кількості працюючих.

За даними рис. 1.1. можна помітити стрибкоподібну тенденцію до зростання продуктивності праці в сільському господарстві загалом із періодами незначного спаду у 2012 та 2015 рр. на 3,39 й 1,95 % відповідно.

Цікаво, що характер динаміки продуктивності праці відрізняється в рослинництві та тваринництві. Остання галузь характеризується сталим зростанням продуктивності праці в сільському господарстві, на протизагу рослинництву, що повторює загальний тренд фрагментарного скорочення продуктивності.

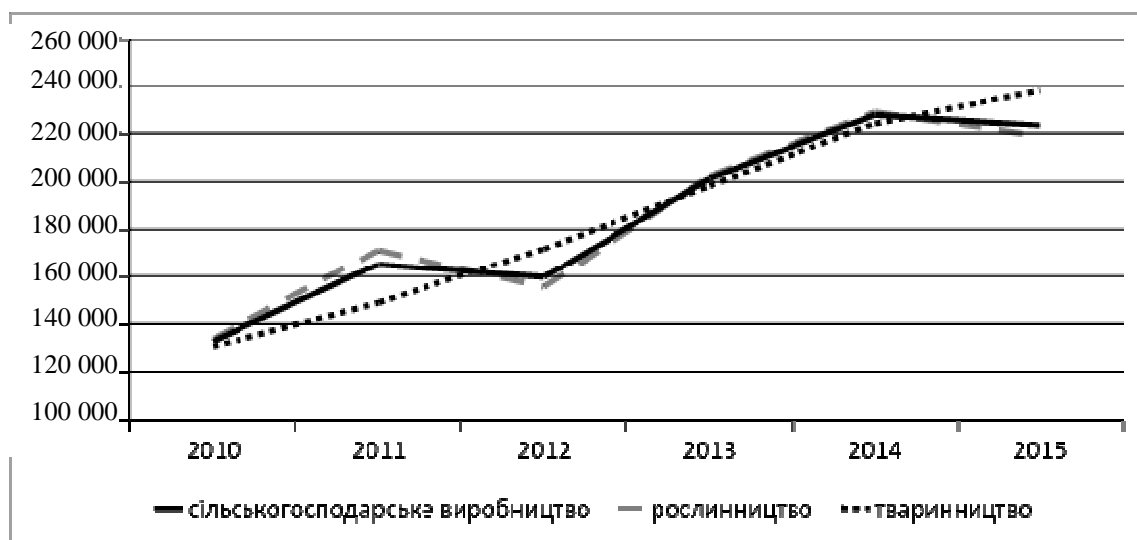

Рис. 1.1. Динаміка рівня продуктивності сільського господарства в Україні, 1990–2015 рр. на 1-го зайнятого в сільськогосподарському виробництві в постійних цінах 2010 р.; грн

Складено автором за даними [7].

Показники продуктивності праці в країнах ЄС, порівняно з аграрним сектором України, відрізняються на користь останніх. Водночас статистика Генерального директорату сільського господарства та розвитку сільських територій ЄС станом на 2013 р. свідчить про суттєвий розрив у показниках продуктивності праці між старими й новими членами Євросоюзу. Перші демонструють один із найнижчих рівнів продуктивності праці в ЄС. Так, у Латвії, Болгарії, Польщі та Румунії індикатор продуктивності праці аграрного сектору коливався в межах 3500–4000 євро на одного зайнятого в сільському господарстві. Водночас найбільші показники продуктивності праці наявні в країнах групи ЄС-12: Франції, Нідерландах, Бельгії та Данії. Рівень продуктивності праці тут становить від 36 894 до 53 735 євро на одного зайнятого, що в 1015 разів перевищує показники нових держав-членів ЄС [10].

Зауважимо, що, порівнюючи ці показники зі статистикою продуктивності праці в Україні, потрібно врахувати факт різкої зміни валютного курсу. Згідно з даними рис. 1, якщо у 2013 р. рівень продуктивності праці становив 198 158 грн на одного зайнятого, тобто 17 614 євро, то у 2015 р. цей показник зріс у гривневому еквіваленті (223 309 грн), проте в євро знизився до 7619. Незважаючи на падіння у 2,05 раза у валютному вираженні, рівень продуктивності праці в аграрній галузі України в цілому вищий від аналогічних показників Словаччини, Португалії, Угорщини й Литви.

Варто також урахувати, що, на думку деяких учених, високий рівень продуктивності праці в європейських країнах зумовлений значно вищими цінами на сільськогосподарську продукцію, ніж в Україні, а лідируюча позиція щодо продуктивності сільськогосподарської праці в США досягнута за рахунок найбільш сприятливих природно-кліматичних умов ведення сільського господарства. Також на продуктивність праці, безумовно, впливає й технологічний фактор застарілої матеріально-технічної бази. Проте, як відзначає О. Васильєва, низька продуктивність праці може бути зумовлена також використанням недосконалих систем мотивації праці, відсутністю гідних її умов та відпочинку персоналу аграрних підприємств, а також недостатньо розвиненою інфраструктурою сільської місцевості [1, с. 71]. Зазначені чинники не лише знижують продуктивність праці, але і якість сільськогосподарської продукції. При цьому варто згадати, що саме розвиток сільських територій є одним із чотирьох ключових пріоритетів Спільної аграрної політики ЄС на 2013–2020 рр. [6, с. 92].

Отже, можемо виділити першу передумову інноваційного розвитку сільського господарства – *соціальну*. Вона передбачає впровадження таких інноваційних механізмів у сільське господарство, які б дали змогу реалізовувати сталий розвиток сільських територій та інфраструктуру сільськогосподарських підприємств, тим самим підвищуючи продуктивність праці в аграрному секторі й збільшуючи його конкурентні переваги.

Виокремлення передумов інноваційного розвитку аграрного сектору не може здійснюватися без урахування загальної кон'юнктури аграрного ринку України. Зокрема, аналіз зовнішньої торгівлі аграрною продукцією в розрізі кількох останніх років сприяє визначенню об'єктивної картини стану вітчизняного аграрного сектору в сучасних умовах та оцінці того, наскільки змінилися пріоритети сільгоспвиробників під дією процесів євроінтеграції.

Усього в аграрному секторі України виділяють 24 товарні позиції за УКТ ЗЕД, які класифікуються на чотири групи товарів: живі тварини та продукти тваринного походження; продукти рослинного походження; жири й олії рослинного та тваринного походження й готові харчові продукти. Розглянувши динаміку зовнішньої торгівлі аграрною продукцією за групами товарів, представлену в табл. 1, чітко простежуємо кілька тенденцій.

По-перше, вітчизняний аграрний експорт концентрується, передусім, на сировинній групі продуктів рослинного походження, частка якої складає 53,09 % у 2016 р. Середніми є частки груп жирів й олій і готових харчових продуктів (24,2 та 16,07 % відповідно). При цьому остання група складає близько половини всього імпорту сільгосппродукції (46,18 %). Ці дані підтверджують тезу про спрямованість аграрного експорту на необробленій продукції. Товари з низьким ступенем переробки також у значному обсязі імпортуються в аграрний сектор, однак перевага у ввезенні товарів належить продукції з доданою вартістю, тобто готовим харчовим продуктам.

Цю тезу в ґрунтовному дослідженні інноваційного розвитку аграрного сектору підтверджує й Г. Павлова. Зокрема, науковець акцентує увагу на кореляції розвитку аграрного сектору та зростання ВВП, при цьому відзначаючи, що сировинна орієнтація вітчизняної економіки й аграрного сектору, зокрема, є головним стримувальним фактором системного економічного розвитку [5, с. 61].

Таблиця 1

**Динаміка зовнішньої торгівлі аграрною продукцією з країнами ЄС у 2012–2016 рр.
за групами товарів, млн дол. США**

Рік	Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	I. Живі тварини; продукти тваринного походження	II. Продукти рослинного походження	III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	IV. Готові харчові продукти
2016	Експорт	775,2	8 095,20	3 962,90	2 450,80
2015		823,4	7 971,40	3 299,80	2 468,40
2014		1 014,50	8 736,10	3 822,00	3 096,30
2013		1 084,10	8 875,90	3 507,10	3 557,20
2012		961,3	9 213,90	4 211,50	3 493,90
2016	Імпорт	626,3	1 284,60	245,9	1 733,00
2015		548,2	1 146,20	182,4	1 607,80
2014		1 124,10	2 031,60	301,7	2 601,70
2013		1 892,10	2 669,70	403,2	3 218,80
2012		1 718,40	2 429,60	406,3	2 965,40

Складено за [7].

По-друге, динаміка зовнішньої торгівлі свідчить, що, попри загальне падіння обсягів експорту у 2015 р., протягом терміну дії УАЕС та ЗВТ усі товарні групи, окрім продуктів тваринного походження, продемонстрували позитивну динаміку. Так, за даними 2016 р., загальна вартість експорту продуктів рослинного походження збільшилася до 8,09 млрд, що становить 1,55 %, а частка групи жирів й олій рослинного та тваринного походження зросла аж на 20,1 %.

Що ж до імпорту аграрної продукції, то можна виділити дві хвилі його зростання – у 2013 та 2016 рр. При цьому за останні п'ять років вартість імпорту за всіма групами зменшилася майже наполовину, а обсяги ввезення продуктів тваринного походження скоротилися майже втричі, порівняно з 2012 р. Певною мірою на такі показники вплинула втрата з 2014 р. частини ринків імпорту продукції, проте вбачаємо в цьому позитивні тенденції та можемо припустити, що аграрне виробництво протягом останніх трьох років стало більш орієнтованим на внутрішній ринок.

Із вищенаведеного аналізу випливає друга, не менш важлива передумова інноваційного розвитку в сільському господарстві – *економічна*, що виявляється в пріоритеті розвитку галузей, які виробляють товари з високою доданою вартістю, що дає змогу посилити конкурентоспроможність національної продукції на світовому аграрному ринку.

Очевидно, що локомотивом розвитку вітчизняного аграрного сектору є галузь рослинництва, яка включає головні статті товарного експорту агропродукції – соняшникову олію, кукурудзу та пшеницю. На кількість і якість зібраної продукції рослинництва впливає низка факторів, серед яких – загальний обсяг посівних площ і їх середня врожайність. Динаміку їх зміни відображено в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка зміни обсягу посівних площ та середньої врожайності основних сільськогосподарських культур в Україні, 2010–2015 рр.

Рік	Усього посівних площ, тис. га	Середня врожайність, ц з 1 га площі збирання
2010	22 033	125,38
2011	22 932	156,28
2012	23 035	163,74
2013	23 412	164,12
2014	22 200	184,82
2015	21 812	173,14

Складено за [7].

На нашу думку, тенденцію до скорочення сукупного обсягу посівних площ після 2014 р. можна пояснити виключенням зі статистичних даних тимчасово окупованих територій України, через що показник обсягу сільгоспугідь у 2015 р. не вийшов навіть на рівень п'ятирічної давнини. При цьому середня врожайність основних сільгоспкультур демонструє стійку тенденцію до зростання, і навіть при падінні на 6,31 % у 2015 р. урожайність сільгоспкультур залишається вищою, ніж до 2014 р. Це свідчить, що вітчизняні аграрії намагаються підвищити ефективність використання ресурсів (у цьому випадку – посівних площ) в умовах зменшення їх обсягу.

Ретроспективний аналіз зміни обсягу посівних площ у розрізі окремих сільгоспкультур, проведений Т. Я. Іваненко, свідчить, що протягом останніх п'яти років українські аграрії зосередилися, передусім, на виробництві олійних та зернових культур, що супроводжувалося скороченням виробництва певних технічних культур (цукрових буряків) або збереження обсягів посівних площ цих культур на відносно стабільному рівні (картопля й овочі). Водночас на тлі суттєвого зростання рівня врожайності технічних культур показник залишався практично незмінним у виробництві зернових та олійних культур [3, с. 67].

При комплексному розгляді розвитку аграрного сектору важливо, окрім посівних площ, ураховувати й площу ріллі. Так, згідно з даними Держгеокадастру, станом на 2016 р. у земельному фонді України нараховувалося 42 726,4 тис. га сільськогосподарських угідь, що становили 70,8 % загальної площі території України, із них площа ріллі становить 53,9 %. У країнах ЄС аналогічний показник складає 60 %, проте в окремих країнах (Фінляндія, Франція) досягає рівня 91–98 % [8]. При цьому, як зауважує Л. Шавалюк, ефективність функціонування аграрного сектору залежить і від співвідношення кількості сільгоспугідь та кількості зайнятого населення в сільському господарстві. Зокрема, якщо наприкінці 2013 р. в аграрному виробництві зайнято понад 3,5 млн людей, на яких припадає 41,5 млн га сільгоспугідь (32,5 млн га ріллі), то в США в аналогічний період – 2,2 млн осіб та 407,7 млн га сільгоспугідь (153,9 млн га ріллі) відповідно [4].

На нашу думку, дозволити меншій кількості зайнятого населення використовувати більше сільськогосподарських угідь може, передусім, модернізація виробництва впровадженням інноваційних механізмів в аграрному секторі. Звідси випливає третя передумова пріоритетності інноваційного розвитку – *технологічна*, під якою розуміємо необхідність імплементації новітніх методів вирощування та зберігання олійних і зернових культур й оновлення застарілої матеріально-технічної бази сільського господарства. Наприклад, згідно з розрахунками В. Ткачука, використання високоякісного насіння кращого нового сорту дає змогу отримати додатково 8–10 ц зерна з одного гектара при однакових технологічних витратах [9].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Система передумов інноваційного розвитку аграрного сектору охоплює три взаємопов'язані елементи: соціальний, економічний і технологічний. Їх обґрунтування підтвердило пріоритет інноваційного вектора у виробництві агропродукції, а перспективи подальшого дослідження охоплюватимуть дослідження впливу вищенаведених передумов на чинні результати інноваційного розвитку аграрного сектору.

Джерела та література

1. Васильєва О. О. Продуктивність праці в сільському господарстві: фактори та шляхи підвищення [Електронний ресурс] / О. О. Васильєва // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 1. – С. 70–75. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2014_1_15
2. Вдовенко Н. М. Теоретична сутність формування передумов забезпечення продовольчої безпеки на основі інноваційного розвитку аграрного сектора [Електронний ресурс] / Н. М. Вдовенко // Економіка Криму. – 2013. – № 2. – С. 42–46. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econkr_2013_2_10
3. Іваненко Т. Я. Напрями розвитку зерновиробництва на інноваційній основі [Електронний ресурс] / Т. Я. Іваненко, О. М. Лаврова, Ю. О. Чиж // Економіка та суспільство : електрон. журн. – 2016. – № 6. – С. 6570. – Режим доступу : <http://economyandsociety.in.ua/journal-6/13-stati-6/427-ivanenko-t-ya-lavrova-o-m-chizh-yu-o>
4. Шавалюк Л. АПК: хвороби зростання / Л. Шавалюк // Український тиждень. – 2015. – 2–9 липня. – № 27 (399).
5. Павлова Г. Є. Інноваційний розвиток аграрного сектора національної економіки: теоретичні засади, методологія, механізми управління : монографія / Г. Є. Павлова. – Київ : ТОВ ДКС Центр, 2015. – 354 с.
6. Попова О. Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України / О. Л. Попова // Економіка АПК. – 2013. – № 12 – С. 89–96.

7. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
8. Сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stantom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-u-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2015-roku/>
9. Ткачук В. І. Інновації як фактор підвищення ефективності виробництва зерна [Електронний ресурс] / В. І. Ткачук // Ефективна економіка : електрон. журн. – 2014. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2727>.
10. Rural Development in the European Union. Statistical and economic information. Report 2013 // European Communities Commission: Directorate-General for Agriculture and Rural Development [Electronic resource]. – Mode of access : https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development_en.

References

1. Vasylieva O. O. (2014). Produktyvnist pratsi v silskomu hospodarstvi: faktory ta shliakhy pidvyshchennia [Labor productivity in agriculture: factors and ways of improvement]. Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). – Academic papers collection of Tavria State Agrotechnological University (economics), Vol. 1, 70–75. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdau_2014_1_15 [in Ukrainian].
2. Vdovenko N. M. (2013). Teoretychna sutnist formuvannia peredumov zabezpechennia prodovolchoi bezpeky na osnovi innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektora [Theoretical essence of prerequisites for providing food security on the basis of agricultural sector innovative development]. Ekonomika Kryma – Economy of Crimea, Vol. 2, 42–46. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econkr_2013_2_10 [in Ukrainian].
3. Ivanenko T. Ia. Lavrova O. M., Chizh Yu. O. (2016). Napriamy rozvytku zernovyrobnytstva na innovatsiinii osnovi [Areas of grain production development within innovation basis]. Ekonomika ta suspilstvo. – Economics and society, Vol. 6, 65–70. Retrieved from <http://economyandsociety.in.ua/journal-6/13-stat-6/427-ivanenko-t-ya-lavrova-o-m-chizh-yu-o> [in Ukrainian].
4. L. Shavaliuk. (2015). APK: khvoroby zrostannia [Agro-industrial complex: growth disease]. Ukrainskyi tyzhden – Ukrainian week, Vol. 27(399) [in Ukrainian].
5. Pavlova H.Ie. (2015). Innovatsiinyi rozvytok ahrarnoho sektora natsionalnoi ekonomiky: teoretychni zasady, metodolohiia, mekhanizmy upravlinnia [Innovative development of the agrarian sector of the national economy: theoretic basis, methodology, management mechanisms]. Kyiv : DKS Tsentr [in Ukrainian].
6. Popova O. L. (2013). Novi priorityty Spilnoi ahrarnoi polityky YeS na 2014–2020 roky: stratehichni oriientyry dlia rozvytku ahrosfery Ukrainy [New priorities of the EU Common Agricultural Policy for 2014–2020: strategy milestones for Ukrainian agriculture development]. Ekonomika APK – Economy of the agroindustrial complex, Vol. 12, 89–96 [in Ukrainian].
7. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Website of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Sait Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan heodezii, kartohrafii ta kadastru [Website of the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre]. (n.d.). land.gov.ua. Retrieved from <http://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stantom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-u-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2015-roku/> [in Ukrainian].
9. Tkachuk V. I. (2014). Innovatsii yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnytstva zerna [Innovations as a factor of efficiency enhancement for grain production]. Efektyvna ekonomika: elektronnyi zhurnal – Effective economy: electronic journal, Vol. 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2727> [in Ukrainian].
10. European Communities Commission. (2013). Rural Development in the European Union: Statistical and Economic Information Report 2013. European Communities Commission: Directorate-General for Agriculture and Rural Development. Office for Official Publications of the European Communities, 383 pp.

Юрій Варварук. Предпосылки инновационного развития аграрного сектора в контексте евроинтеграционных процессов. В статье рассмотрена необходимость инновационного вектора развития аграрного сектора сквозь призму ряда экономических индикаторов. Обосновываются приоритет и преимущества инновационного развития аграрного сектора. Определяется роль уровня производительности труда в инновационном развитии сельского хозяйства на основе сравнения с аналогичными показателями европейских стран. Проанализирована динамика внешней торговли аграрной продукцией за последние пять лет и определены причины, повлиявшие на ее изменение. Рассматривается влияние показателей объема посевных площадей и урожайности на эффективность сельского хозяйства. На основе этого сформирована система предпосылок инновационного развития аграрного сектора экономики Украины, которая состоит из социальной, экономической и технологической составных.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, инновации, евроинтеграция, инновационное развитие аграрного сектора.

Yurii Varvaruk. Prerequisites for Agricultural Sector Innovative Development in the Context of European Integration Processes. The article considers the necessity of an innovative development in the agricultural sector within a number of economic indicators. The priority and advantages of innovative development in the agricultural sector are proved. The role of the labor productivity in the agriculture innovative development is determined basing on comparison with the similar indicators of European countries. The dynamics of foreign trade in agrarian products over the past five years has been analyzed and the reasons affecting its change have been determined. The influence of the total crop area and crop yield indicators on the agricultural efficiency is determined. Therefore a system of prerequisites for the innovative development of the Ukrainian agrarian sector is formed. It comprises the social, economic and technological components.

Key words: agricultural sector, agriculture, innovations, European integration, innovative development of the agricultural sector.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2017 р.

УДК 330.3:65.012.8:341/655

Andrej Syschuk – Ph. D. in Economics, professor of international economic relations and project management of Lesya Ukrainka EUNU;

Nataliya Pavliha – Ph. D. in Economics, professor, head of International Economic Relations and Project Management Department of Lesya Ukrainka EUNU;

Olga Teteruk – first-year student of Master specialty «International Economic Relations» of Lesya Ukrainka EUNU

The Mechanism of International Economic Sanctions Influence on the National Economy (Example of Russian Federation)

In the article the concept of international economic sanctions is explained; the historical practice of international economic sanctions and effective enforcement criteria are considered; areas, stages, and effects of international economic sanctions against the Russian Federation are defined; prospects of a national economy in the sanctions regime are investigated.

Key words: international economic sanctions, Russian Federation, international economic relations.

Formulation of Scientific Problem and its Significance. Previous historical practice of international relations leading actors indicates the predominance in their arsenal of military-strategic influence on the opponent. However, the globalization of the world economic ties caused an increasing role of economic influence mechanisms – the use of international economic sanctions, designed to correct the actions (policy) of a state or a group of states in the interests of international security. Their research is a relevant analysis sphere of modern international economic relations.

Analysis of this Problem Research. The nature of international economic sanctions is comprehensively studied in works of foreign experts, including Y. Haltunh, J. Blanchard, C. Portela, P. Vallenstine, G. Hafbauer, M. Ninchich, J. Lindsay, N. Dixie etc. Among the wide range of research centers that carry out research on the effectiveness of economic sanctions, an important place belongs to Peter G. Peterson Institute For International Economics [1, p. 128]. Theoretical analysis of international sanctions implemented by the domestic scientists such as Y. Sedlyar, K. Manuyilova, N. Tuvakova, O. Korytska, O. Sharov et al. However, despite a thorough study of some aspects of this problem, the effectiveness of the international economic sanctions influence on the national economy is not fully studied. At present, in terms of aggravation of Ukrainian-Russian confrontation in its bilateral and multilateral dimensions, the issue of the content and consequences of the international economic sanctions mechanism, the sanctional mechanism's role in the relations among countries require an in-depth study.

The Purpose of the Article is to analyze the theoretical and practical aspects of the mechanism of direct and reverse effect of international economic sanctions on the national economy as the object of

sanctions. Based on this goal, the following **aims** were chosen: to reveal the nature, functions, structure and performance criteria of international economic sanctions; analyze background, areas, stages and the effects of their implementation against the Russian Federation; outline the prospects for international economic sanctions impact on the national economy.

The Main Material and Justification of the Study. N. V. Tuvakova and O. N. Korytska note that economic sanctions imposed by the state, group of states or international organizations are conditionally a form of power influence on the behavior or policy of other countries that do not necessarily violate international law [1, p. 128]. J. Haltunh defines economic sanctions as «sactions initiated by one or several international actors against one or more of the other ones in order to punish the latter, depriving them of certain values and/or making them adhere to prescribed norms sanctions proponents consider important» [2, p. 379]. J. Lindsay defines economic sanctions as «events, in which one country publicly suspends the bulk of its trade with other countries to achieve political objectives» [3, p. 154].

There is no specific and exhaustive list of economic sanctions in international legal instruments, as each case of their application is specific and requires individual consideration [4, p. 39]. Also in the UN Charter there is no concept of «economic sanctions» and «embargo», but at the same time, Article 41 of the Charter refers to «complete or partial interruption of economic relations of rail, sea, air, postal, telegraphic, radio and other means of communication and the severance of diplomatic relations» [5].

In the scientific debate about the content of international economic sanctions their understanding of them as targeted, initiated by government restrictions on trade and financial relationships to achieve foreign policy goals is formulated [6, p. 2]. Based on this formulation, we define two central elements that form the concept of international economic sanctions as coercive measures in world politics: economic nature and foreign policy goals [7].

The mechanism of international economic sanctions means a coherent set of principles, forms, methods and tools of its ensuring in order to force the member countries of the international community to bring their behavior and actions towards other countries in accordance with international law.

In modern history, there are few examples where sanctions have been able to overcome the resistance of an object of sanctions. The most famous example of international economic sanctions is the situation with Iran and its nuclear program. The algorithm implementation of international economic sanctions against Iran consisted of three stages. The beginning was marked by the freezing of assets and visa bans concerning involved in the nuclear program entities. When these measures proved insufficient, a series of full-scale sectoral sanctions was introduced. The most painful impact on the Iran's economy was caused by sanctions against its oil sector, which share in 2011 was approximately 85 % (120 billion US dollars) of total exports. Targeted economic sanctions by the UN, US and EU led to a reduction of 50 % of the oil revenues to the Iranian budget, unemployment, devaluation of the national currency more than doubled. Two measures had the greatest negative impact on the economy: exclusion from the international SWIFT interbank system and the ban on exports of oil and gas to the EU and the US. As a result, the decline in GDP in 2013 reached 6,6 % [8, p. 8]. In order to improve the situation, Iran held a democratic presidential election and the newly elected head of state refused to continue the nuclear program. Therefore, economic sanctions have achieved their goal.

It is extremely important that the effectiveness of sanctions is a significant and tangible economic loss for the object country of sanctions. We have identified the key criteria for evaluating the international economic sanctions influence on the national economy: the dynamics of GDP growth; dynamics of the interest rate; ratings given by international institutions; capital flow; devaluation; reduction of the budget expenditure and change of its structure. Clearly, the more intense the negative impact on the economy is, the more likely the country is to bring its conduct in line with the generally recognized norms of international relations.

The main prerequisite for the implementation of international economic sanctions against the Russian Federation (RF) was the violation of numerous international laws, primarily the armed aggression of the RF against Ukraine. International economic sanctions against the RF were introduced by most of the developed countries of the West in several stages. The first of these concerned the targeted sanctions against corporate entities («Rosneft», NPO «Almaz-Antey», «Concern Kalashnikov» et al.) and individuals. During the second stage the sanctions were aimed at the economy as a whole and its individual sectors (sectoral sanctions), the third stage of the sanctions have been strengthened and aimed at a wider range of participants in the financial sector, the oil industry, defense industry, production of dual-use technologies and Russian technologies.

Evidence of the effective influence of international economic sanctions on the RF's economy is its GDP growth. Dynamics of quarterly GDP growth rates of the Russian Federation for 2014–2016 years are

shown in fig. 1. In 2014 GDP growth was 0,6 % and in 2015 and 2016 it reached a negative value of -3,9 and -0,8 % respectively [9].

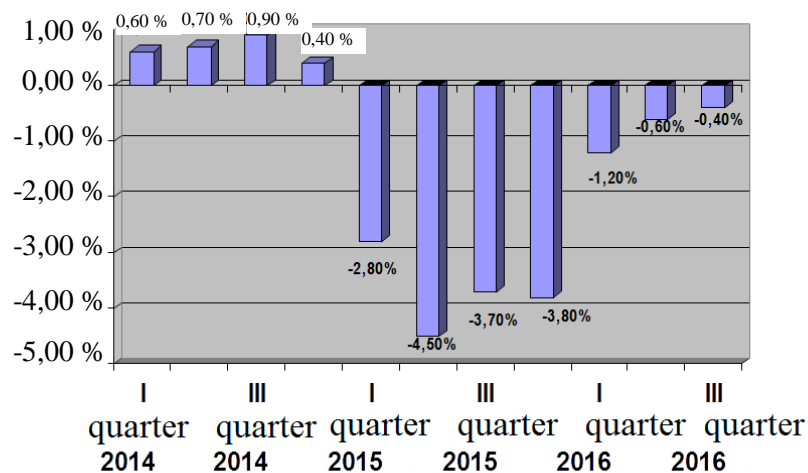

Fig. 1. Growth of GDP of the Russian Federation Quarterly for 2014–2016 *.

* Compiled by the authors [10].

There is a problem of separating the degree of influence of international economic sanctions on the decline in the GDP growth. To solve this problem we have applied economic modeling on the basis of multiple regression and correlation. To analyze the effective basis the following factors were selected: GDP growth (Y) as a dependent variable, and such factor variables as net capital outflow (X1), investment in the Russian Federation (X2), oil prices (X3) and their fall (X4) (table 1 and fig. 2).

Table 1

Correlation of International Economic Sanctions and the GDP of the Russian Federation *

Year / Quarter	GDP Growth, % (Dependent Variable Y)	Net Capital Outflow, Billion USD (Factor Variable X1)	Foreign Investment in Russia, m USD (Factor Variable X2)	Oil Prices at the end of the Quarter, in USD/ Barrel (Factor Variable X3)	Falling Oil Prices, USD/ Barrel (Factor Variable X4)
2013/1	2,1	27,9	120,89	109,85	0,5
2013/2	1,1	5,1	92,54	102,76	7,09
2013/3	1,2	10,5	187,49	108,2	-2,98
2013/4	2,1	16,8	129,09	111,18	-2,98
2014/1	0,6	47,6	153,89	108	3,18
2014/2	0,7	21,8	88,77	113,3	-5,3
2014/3	0,9	7,3	122,02	97,15	16,15
2014/4	0,4	76,2	182,99	57,35	39,8
2015/1	-2,8	32,9	100,79	56,31	1,04
2015/2	-4,5	18,7	60,58	61,77	-5,46
2015/3	-3,7	-3,3	84,38	48,53	13,24
2015/4	-3,8	9,7	79,97	37,6	10,93
2016/1	-1,2	7,0		39,57	-1,97

* Source: Compiled by the authors.

To describe the interdependence between GDP growth rates and four factors a multiple regression model was built:

$$Y = -8,95662 + 0,000672228 * X1 + 0,00817123 * X2 + 0,0836556 * X3 + 0,072731 * X4 \quad (1)$$

The coefficient of determination included in the model, which shows the proportion of the variance in the dependent variable that is predictable from the independent variable(s), is 93,58 %.

After finding the correlation coefficients for this model, the most important factor characteristics were determined: X3 with a correlation coefficient of 0,87 and X2 (0,62). Since the value of P (the probability) model is 0,0003, which is less than 0,01, there is a substantial dependence between the variables with 99% confidence.

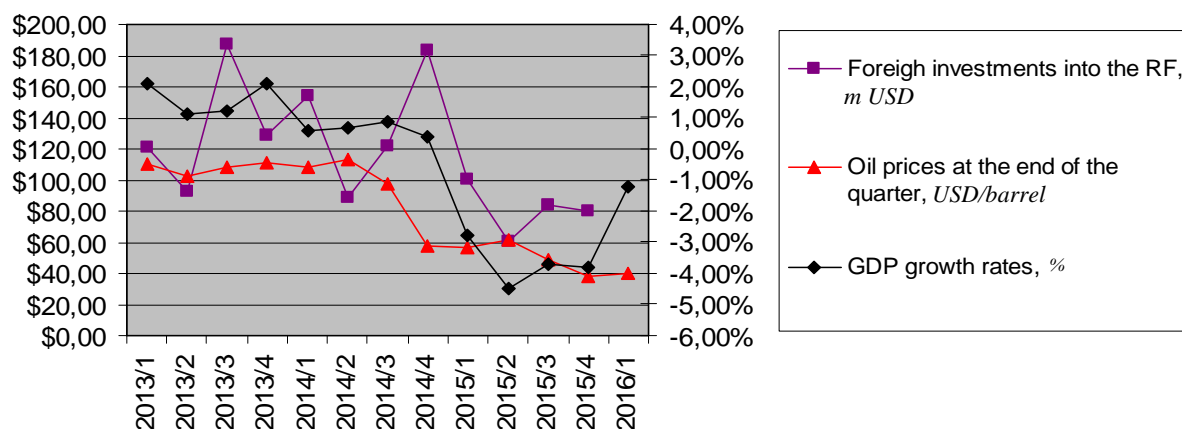

Fig. 2.4. Correlation of IES and Russian GDP*.

* Compiled by the authors.

Therefore, we can draw the following conclusions:

- a set of indicators that were analyzed, causes changes in GDP growth with 93,56 % probability rate;
- the GDP growth rate is affected by two factors the most: the dynamics of oil prices and investment in the Russian Federation.

The results of the study show that the dynamics of oil prices has more impact on the economic development of the Russian Federation than the decline in investment, which is a direct result of sanctions. Consequently, the impact of sanctions, compared with the impact of oil prices, can be seen as not that much significant. However, the dynamics of oil prices can be viewed as a part of the sanctions mechanism because it is largely caused by political factors. It is therefore advisable to examine the dynamics of oil prices and international economic sanctions as the parts of a single mechanism that reinforce each other.

One of the main consequences of the negative impact of economic sanctions on the economy of the Russian Federation can be called the increase in the cost of borrowing capital both inside and outside the country, which negatively affects economic growth. It is showed by a significant increase in the interest rate by the Central Bank of Russia (tabl. 2).

Table 2

Dynamics of the Central Bank Interest Rate*

The Period	Value Discount Rate, %
13.09.2013–02.03.2014	5,5
03.03.2014–27.04.2014	7,0
28.04.2014–27.07.2014	7,5
28.07.2014–04.11.2014	8,0
05.11.2014–11.12.2014	9,5
12.12.2014–15.12.2014	10,5
16.12.2014–01.02.2015	17,0
02.02.2015–15.03.2015	15,0
16.03.2015–04.05.2015	14,0
05.05.2015–15.06.2015	12,5
16.06.2015–02.08.2015	11,5
02.08.2015–19.09.2016	11,0
19.09.2016–today	10,0

* Source: [11].

An important consequence of economic sanctions against Russia are negative ratings given by international institutions, a result of which is the participants of the world market being extremely cautious with Russian companies.

Feeling the lack of funding, the largest Russian companies have reduced the programs of investment, rejected many vital investment projects or postponed them indefinitely (development of South Kyrnsk oil fields off the coast of Sakhalin, deep sea exploration and oil production on the Arctic shelf, oil shale projects, etc.). Another manifestation of the negative international economic sanctions influence is the reduction of spending on the environment and maintaining the security of oil and gas pipelines.

Without any doubt, sanctions negatively influence the Russian economy, but the question is whether they are sufficiently effective and whether Russia will adapt to new conditions with minimal losses for itself. Mid-term effect of international economic sanctions was assessed by Economic Expert Group. Four scenarios were determined with different combinations of oil prices and the sanctions in the years 2015–2017 (table 3).

Table 3

Basic Parameters of Predictive Scenarios *

Scenario Number	Scenario Symbol	The Contents of the Scenario	The Price of oil in 20152017 Years., USD / Barrel
1	B	Basic without sanctions	100–100–100
2	BS	Basic with sanctions	100–100–100
3	SH	Shock without sanctions	53–50–52
4	SHS	Shock with sanctions	53–50–52

* Source: [12].

The basic scenario represents a hypothetical variant in which oil prices remain stable and no sanctions are introduced. The second scenario – a combination of stable oil prices and financial sanctions. The third and fourth scenarios are similar to the first two ones, but with low oil prices. Comparison of scenarios B and BS shows the sanctions influence on the high oil prices and options for SH and SHS – the consequences of low oil prices. Similarly, comparing the performance in scenarios SH and B (SHS and BS), we can assess the effect of falling oil prices without sanctions or with them.

Comparison of macroeconomic indicators for different scenarios showed that at low oil prices penalties carry a much greater impact on the economy than at high ones. Similarly, the presence of sanctions strengthens the impact of falling oil prices on the economy.

Medium-term consequences of financial sanctions and the oil shock for 2017 have also been defined. From the results obtained by Economic Expert Group a number of conclusions can be made. The sanctions against the Russian Federation carry out a significant impact on the performance of the real sector, taking into account only their financial results causes 2,4 % of pre-crisis GDP loss in 2017 (at oil prices around 50 USD/barrel), provided the simultaneous decrease in investment and consumption.

However, a much greater shock for the Russian economy was the fall in oil prices. It is estimated that it caused a total growth loss of 8,5 % for 2014–2017. Comparison of macroeconomic indicators for different scenarios showed that at low oil prices penalties carry a much greater impact on the economy than at high. Similarly, the presence of sanctions on the economy strengthens the impact of falling oil prices. In particular, the effect of sanctions has grown by more than 1,5 times.

According to calculations, the total 2014–2017 loss of net capital inflows through sanctions constitute 8,0 % of 2013 GDP level (with low oil prices), and the accumulated loss of GDP (total output difference in the 2014–2017 between scenarios SH and B) is estimated at 6,0 % of 2013 GDP level [12].

With regard to international institutions, until recently they made mainly negative forecasts for the Russian economy, but recent reports have referred to the positive trends. For example, the IMF estimates that the Russian economy will grow in 2017 by 1,1 % and next year □ by 1,2 % [13].

One of the ways Russia has chosen to counteract the pressure on the West countries is the use of counter-sanctions. This phenomenon is new in international practice, as none of the countries which was imposed sanctions did not use the same sanctions in response.

In reply on the sanctions from the west Russian government declared about the introduction of a number of restrictive measures – a number of goods prohibited for importation was identified. Both international economic sanctions and counter-sanctions led to negative consequences for the economies of most countries imposing sanctions, especially the EU and Ukraine. This was in particular the reduction of exports of these

countries to the Russian Federation, the slowdown in GDP growth and the reduction of jobs [14]. However, the scale of the above mentioned influence is disproportionate with the effect on the Russian economy, therefore, it is reasonable to continue the sanctions.

Conclusions and Recommendations for Further Research. Thus, international economic sanctions are causing a negative influence on the economy of the Russian Federation. Moreover, this influence will amplify the negative effects in the medium-term perspective. However, it should be analyzed further whether this mechanism is effective enough in its current form due to the lack of full consolidation of the EU and other global actors as to the future use of sanctions. We believe that continued study of the international economic sanctions influence is perspective, especially concerning the aspects of enhancing effectiveness of the sanctions regime for countries which are infringers of modern international law.

Джерела та література

1. Тувакова Н. В. Аналіз економічних наслідків чинних санкцій для країн ЄС, РФ та України / Н. В. Тувакова, О. М. Корицька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду. – 2015. – Вип. 2 (112). – С. 128–132.
2. On the Effects of International Economic Sanctions / J. Galtung // World Politics. – 1967. – Vol. 19. – P. 379.
3. Lindsay J. M. Trade Sanctions as Policy Instruments: A Re-examination / J. M. Lindsay // International Studies Quarterly. – 1986. – Nr. 30. – P. 154.
4. Мануїлова К. В. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики / Н. В. Мануїлова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 122 (ч. II). – 2014. – С. 38–44.
5. Устав Организации Объединенных Наций, подписанный 26 июня 1945 года в Сан-Франциско на заключительном заседании Конференции Объединенных Наций по созданию Международной Организации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/documents/charter>.
6. Hufbauer G. Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy / G. Hufbauer, J. Schott, K. Elliot. – Washington : Institute for International Economics, 1985. – 798 p.
7. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика / Ю. О. Седляр. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2013. – 412 с.
8. Довбенко М. Чим приборкати агресора? / М. Довбенко // Віче. – 2014. – № 17. – С. 8–9.
9. The World Factbook // Central intelligence agency [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>.
10. Россия – Темпы роста ВВП (г/г) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.tradingeconomics.com/russia/gdp-growth-annual>.
11. Процентные ставки по операциям Банка России / Официальный веб-сайт Центрального банка Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cbr.ru/DKP/print.aspx?file=standart_system/rates_table_16.htm&pid=dkp&sid=ITM_49976.
12. Гурвич Е. Влияние финансовых санкций на российскую экономику / Е. Гурвич, И. Прилепский // Вопросы экономики. – 2016. – №1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://institutiones.com/general/2729-vlyanie-finansovykh-sankcii-na-rossiiskuyu-ekonomiku.html>
13. World Economic Outlook, April 2017: Gaining Momentum? [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/04/04/world-economic-outlook-april-2017>.
14. Шаров О. Економіка ЄС: санкції проти Росії та їхній зовнішній вплив / О. Шаров // Журнал європейської економіки. – 2015. – Т. 14 (№ 2). – С. 166–182.

References

1. Tuvakova, N. V., Korytska, O. M. (2015). Analiz ekonomichnyh naslidkiv chynnyh sanktsii dlia krain ES, RF ta Ukrainy [Economic consequences of effective sanctions analysis for countries of EU, Russia and Ukraine]. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu – Social-economic problems of modern period, Vol. 2, 112, 128–132 [in Ukrainian].
2. Galtung, J. (1967). On the Effects of International Economic Sanctions. World Politics. – Vol. 19, 379.
3. Lindsay, J. M. (1986). Trade Sanctions as Policy Instruments: A Re-examination. International Studies Quarterly. – Vol. 30, 154.
4. Manuilo, K. V. (2014) Ekonomichni sanktsiii yak instrument zovnishnioii polityky [Economic sanctions as an instrument of foreign policy]. Aktualni problemy mizhnarodnyh vidnosyn – Actual problems of international relations, Vol. 122, II, 38–44 [in Ukrainian].
5. Ustav Organizatsii Obiedinonnyh Natsyi [Charter of the United Nations] (n. d.). www.un.org/ru Retrieved from: <http://www.un.org/ru/documents/charter> [in Russian].
6. Hufbauer, G., Schott, J., & Elliot, K. (1985). Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy. Washington : Institute for International Economics. – 798 p.

7. Sedliar, Y. O. (2013). Mizhnarodni sanktsii u svitoviy politytsi: teoriia i praktyka [International sanctions in the world policy: theory and practice]. Mykolaiv : Petro Mohyla ChSU [in Ukrainian].
8. Dovbenko, M. (2014). Chym pryborkaty agresora? [How to tame the aggressor?]. Viche □ Veche, Vol. 17, 8–9 [in Ukrainian].
9. The World Factbook. Central intelligence agency (n. d.). www.cia.gov. Retrieved from : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>.
10. Rossiia – tempy rosta VVP [Russia – rate of GDP growth]. (n. d.). ru.tradingeconomics.com. Retrieved from : <http://ru.tradingeconomics.com/russia/gdp-growth-annual> [in Russian].
11. Protsentnyie stavki po operatsyiam Banka Rossii [Interest rates on Bank of Russia transactions]. (n. d.). www.cbr.ru Retrieved from : http://www.cbr.ru/DKP/print.aspx?file=standart_system/rates_table_16.htm&pid=dkp&sid=ITM_49976 [in Russian].
12. Gurvich, E., & Prilepskii, I. (2016). Vliianie finansovyh sanktsyi na rossiiskuiu ekonomiku [Financial sanctions influence on Russian economy]. Voprosy ekonomiki – Issues of economy, Vol. 1 [in Russian].
13. World Economic Outlook, April 2017: Gaining Momentum? (n. d.). www.imf.org. Retrieved from : <http://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/04/04/world-economic-outlook-april-2017>.
14. Sharov, O. (2015). Ekonomika ES: sanktsii proty Rosii ta iihnei zovnishnii vplyv [Economy of EU: sanctions against Russia and their external influence]. – Zhurnal ievropeiskoi ekonomiky. – Journal of European Economy, Vol. 14, 2, 166–182 [in Ukrainian].

Андрій Сишук, Наталія Павліха, Ольга Тетерук. Механізм впливу міжнародних економічних санкцій на національну економіку (на прикладі Російської Федерації). У статті обґрунтовано поняття міжнародних економічних санкцій; розглянуто історичну практику міжнародних економічних санкцій та критерії ефективного застосування; визначено сфери, етапи та наслідки дії міжнародних економічних санкцій проти Російської Федерації; досліджено перспективи функціонування національної економіки в режимі санкцій.

Ключові слова: міжнародні економічні санкції, Російська Федерація, міжнародні економічні відносини.

Андрей Сышук, Наталья Павлиха, Ольга Тетерук. Механизм влияния международных экономических санкций на национальную экономику (на примере Российской Федерации). В статье исследуется механизм влияния международных экономических санкций на национальную экономику (на примере Российской Федерации). Исследованный пример не имеет аналогов в исторической практике, поскольку впервые международные экономические санкции применяются по отношению к одной из крупнейших в военном и политическом смысле стран.

Международные экономические санкции определены как экономические меры принуждения для достижения неких политических целей; выделяются характеристики таких мер; приведены показатели эффективности международных экономических санкций. Исследован исторический опыт применения международных экономических санкций, в частности, по поводу ядерной программы Ирана.

Особое внимание уделяется влиянию санкций на экономику Российской Федерации. Для исследования влияния международных экономических санкций на темпы роста ВВП применяется экономико-математическое моделирование.

Анализируются перспективы влияния международных экономических санкций на экономику Российской Федерации. Представлены результаты исследования экономической экспертной группы, свидетельствующие о среднесрочных перспективах такого влияния. Доказано, что политическая составляющая снижения цен на нефть усиливает негативное влияние международных экономических санкций на экономику Российской Федерации.

Ключевые слова: международные экономические отношения, международные экономические санкции, Российская Федерация.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2017 р.

УДК 339.923

Юрій Стадницький – професор Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього Національної академії наук України, старший науковий співробітник

Економічний розвиток прикордонних із ЄС територій України в умовах дії Угоди про асоціацію Україна–ЄС

Обґрунтовано, що Угода про асоціацію Україна–ЄС кількома етапами впливатиме на економічний розвиток прикордонних із ЄС територій України. На першому етапі відбуватиметься зростання обсягів торгівлі

© Стадницький Ю., 2017

традиційними для сторін товарами. На другому варто очікувати створення значної кількості підприємств, націлених на безмитний експорт у ЄС промислової продукції. Діяльність органів влади має бути спрямована на створення відповідної технічної та соціальної інфраструктури.

Ключові слова: Угода про асоціацію, Зона вільної торгівлі, просторова організація економіки, розміщення підприємств, прикордонні території.

Постановка наукової проблеми та її значення. Угода про асоціацію між Україною та ЄС має потенціал суттєвого впливу на розвиток економіки регіонів нашої держави. Очікується, що цей вплив буде найбільшим на економіку прикордонних із ЄС територій України, які стануть транзитними для збільшених обсягів торгівлі між країнами ЄС та Україною в цілому, а також зазнаватимуть найбільш значних конкурентних впливів унаслідок появи на їхньому ринку високоякісної й порівняно недорогої продукції європейських виробників. Прикордонні з ЄС території України також можуть стати привабливими для прямих іноземних інвестицій для виробництва продукції на український ринок і на експорт (передусім у країни ЄС). Усе це означає велику ймовірність змін у просторовій організації економіки прикордонних із ЄС територій України під впливом Угоди про асоціацію Україна–ЄС і зумовлює необхідність наукових досліджень щодо обґрунтування та прогнозування напрямів таких змін.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Дослідження проблеми соціально-економічних наслідків Умови про асоціацію Україна–ЄС здійснювалось у багатьох публікаціях, але там увагу акцентовано на торговельних аспектах без прогнозування можливих змін у просторовій організації економіки прикордонних із ЄС територій України [1–5].

Мета статті полягає в спробі спрогнозувати й обґрунтувати зміни в просторовій організації економіки прикордонних із ЄС територій України після введення в дію Угоди про асоціацію Україна–ЄС. Для досягнення цього ставимо **завдання** – аналіз основних положень Угоди про асоціацію, оцінювання, які з них можуть вплинути на просторову організацію економіки прикордонних із ЄС територій України; обґрунтування напрямів посилення позитивних тенденцій і послаблення негативних у зміні просторової організації економіки прикордонних із ЄС територій нашої держави, які відбуватимуться під впливом Угоди про асоціацію Україна–ЄС.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Угода про асоціацію Україна–ЄС передбачає встановлення Зони вільної торгівлі (ЗВТ) між ЄС та Україною. Митні тарифи, які сплачуються під час продажу товарів між Україною і ЄС, у більшості випадків поступово знизяться до нуля. Одним важливим винятком у повній тарифній лібералізації з боку ЄС буде сільське господарство, де певна експортна продукція ввозитиметься без справляння ввізних мит, але лише в межах установлених квот. ЗВТ уключає положення, за якими Україна поступово прийме значною мірою «правову частину ЄС», спрямовану на ліквідацію більшості «нетарифних бар'єрів». Це означає, що правила внутрішнього ринку ЄС, у широкому розумінні (технічні стандарти, санітарні та фітосанітарні правила, державні закупівлі, конкуренція, інтелектуальна власність тощо), поступово застосовуватимуться в Україні.

Сторони зобов'язалися не запроваджувати або зберігати в силі будь-які мита, податки й інші еквівалентні заходи, що накладаються на вивезення товарів. Поступове скасування експортного мита за інших рівних умов стимулюватиме експорт цих товарів, що водночас призведе до підвищення внутрішньої ціни на них. За рахунок тривалого перехідного періоду виробники мають можливість адаптуватися до змін. Скасування експортних мит може мати негативні наслідки для металургії, меншою мірою – для виробництва олії з насіння олійних культур і виробництва шкіри.

Характеризуючи конкретні напрями впливу нової митної політики за напрямом Україна–ЄС, спочатку проаналізуємо її вплив на сільське господарство та харчову промисловість України загалом і прикордонних регіонів нашої держави зокрема. Вплив на розвиток сільського господарства буде позитивний, оскільки передбачено великі квоти безмитного експорту в країни ЄС сільсько-господарської продукції. Суттєво меншим буде вплив на харчову промисловість, оскільки квоти безмитного експорту в країни ЄС цієї продукції є незначними. У прикордонних регіонах у цьому зв'язку варто очікувати переорієнтації сільського господарства на виробництво сировини, яку буде легко безпосередньо продавати в країни ЄС або реалізовувати там продукти її переробки (ріпак, соняшник, ягоди, кукурудза, кормова пшениця, ячмінь, шкіра тварин). Однак у подальшому варто

очікувати створення потужностей для перероблення цієї сировини в Україні й експорту продуктів харчової промисловості в інші країни поза ЄС, оскільки квоти безмитного експорту в країни ЄС цієї продукції є незначними, а розміщення підприємств із переробки названих видів сільськогосподарської сировини тяжіє до її джерел – регіонів України, що межують із країнами ЄС. Очікувані тенденції розвитку ситуації у сфері виробництва та експорту сільськогосподарської сировини й продуктів її переробки в прикордонних регіонах України наведено на рис. 1.

Рис. 1. Очікувані тенденції розвитку ситуації у сфері виробництва та експорту сільськогосподарської сировини й продуктів її переробки

Справжня революція відбудеться в розвитку промислового виробництва – інвестори з цілого світу споруджуватимуть в Україні (та її прикордонних регіонах) підприємства для експорту продукції в країни ЄС. Тієї продукції, що теоретично мала напливати з ЄС в Україну. На початковому етапі ситуація розвиватиметься згідно з традиційними очікуваннями, але потім простежуватимемо значно серйознішу зворотну хвилю. При цьому в Західному регіоні України розміщалися б виробники продукції, що тяжіють до ринків збуту, а цьому додатково сприяли б автобани східних воєводств Польщі, які б давали змогу швидко й порівняно дешево доставляти продукцію на ринки країн ЄС. Варто при цьому звернути увагу на те, що для жодної Сторони тут не буде ніякої несподіванки, оскільки держави ЄС зацікавлені у виробництві багатьох видів трудомісткої продукції недалеко від своїх кордонів, а не в Китаї чи інших країнах Азії, звідки час транспортування становить від двох до чотирьох тижнів.

Україні не потрібно боятися початкового напливу продукції з Європи, оскільки пройде трохи часу й в Україні розміщуватимуться найновіші технології як результат безпосередніх іноземних інвестицій. Завдання нашої держави – підготовка належної інфраструктури (у т. ч. кадрів), а також розв’язання проблеми гігантських відсотків на кредити – для цього потрібно максимально допустити європейські гроші на фінансовий ринок України.

В Україні варто очікувати інвестиційний бум у спорудження високотехнологічних підприємств від закордонних корпорацій унаслідок дії Угоди про асоціацію ЄС – Україна, передусім тому, що в

час сучасної глобалізації новітні технології розповсюджуються не згідно з класичними теоріями дифузії інновацій із «центру» на «периферію», а «хаотично» з'являються в нових місцях, оскільки спорудження нового висотехнологічного підприємства часто вигідніше, ніж модернізація наявної технології на діючому підприємстві [6]. Після того, як інвестиції відіграли свою позитивну роль, вони можуть стати силою, що стримує розвиток, стимулом для підтримання застарілої техніки виробництва. Саме це відбулось у високорозвинених країнах, де новим технологіям важко знайти місце на ринку, оскільки добре функціонують уже наявні зовсім непогані технології. А в таких державах, як Україна, де мало високотехнологічних технологій, вони є конкурентоспроможними.

Отже, в умовах сучасної глобалізації, яка різко знижує так званий опір відстані, дифузія технологічних інновацій може відбуватися не від «центру» до «периферії», а «хаотично» – залежно від конкретної економічної ситуації у відповідному місці простору (регіоні). При цьому більш характерною може бути ситуація, коли здійснення інновації у високорозвинених регіонах є недоцільним, а в малорозвинених регіонах – навпаки. Тому в Україні варто очікувати появи підприємств транснаціональних корпорацій із технологіями, що будуть сучаснішими від тих, які використовуються для отримання аналогічної продукції в країнах ЄС. Тут теж постає завдання для науковців – правильно оцінити регіональні аспекти цього явища загалом і його характеристики в прикордонних регіонах.

Власне, слід очікувати, що більшість нових підприємств, орієнтованих на експорт продукції в країни ЄС, буде розміщено в прикордонних регіонах України, оскільки тут значну роль відіграватиме чинник близькості до ринку збуту на фоні чинників наявності кваліфікованої робочої сили з порівняно невисокою оплатою праці. Близькість до ринків збуту в ЄС забезпечуватиме низький рівень логістичних витрат, можливість швидкого реагування на зміну кон'юнктури ринку, а також легкість безпосередніх контактів європейських контрагентів із менеджментом підприємств. При цьому варто очікувати, що комплектуючі на ці підприємства надходитимуть як із країн ЄС, так і з підприємств, розміщених в інших регіонах України.

Уважається, що ЗВТ сприятиме розвитку торгівлі між Україною та ЄС через скасування чи зменшення мит на імпорт. Однак наш аналіз дає підставу сформулювати трохи інший, значно перспективніший для України, висновок: ЗВТ сприятиме розвитку торгівлі між Україною і ЄС та прискореному розвитку промислового виробництва в Україні загалом і прикордонних регіонах зокрема, оскільки фірми цілого Світу розміщуватимуть підприємства в Україні, щоб експортувати в Європу. Тобто можна передбачити якийсь перший етап – розвиток торгівлі-1 (традиційними товарами, але в більших обсягах), прямі зарубіжні інвестиції в нові підприємства в Україні загалом і в прикордонних регіонах зокрема (у т. ч. ті, виробництво яких стане привабливим при фактично безмитному імпорті засобів та комплектуючих), розвиток торгівлі-2 (додатковий експорт з України товарів із новозбудованих підприємств, додатковий імпорт в Україну засобів і комплектуючих для цих товарів, а також додатковий імпорт в Україну високоякісних товарів із Європи для багатшого населення). Очікувані етапи розвитку економіки в Україні й торгівлі між Україною та ЄС унаслідок функціонування ЗВТ наведено на рис. 2.

Тривалість життя багатьох благ постійно знижується, іноді до кількох місяців. Тому велику партію «довгограючого» товару для ринку ЄС, наприклад у легкій промисловості, варто виробляти в Азії, а «гостромодні» (теж, у певному розумінні, «швидкопсувні») товари – у близькій до європейських споживачів Польщі та Прибалтиці. І західноєвропейські клієнти за такі товари готові платити більше, ніж за китайський ширпотреб. Про це свідчить той факт, що до розширення ЄС на частку східноєвропейських країн припадало до 20 % імпортованого з ЄС одягу. Очевидно, що наведена ситуація може виникати не лише на ринку одягу. Компанія «Daikin Europe», яка є виробником кондиціонерів, пропонує широкий вибір устаткування [7, с. 73]. Але попит на них змінюється й важко робити точні прогнози, тому гнучка своєчасна доставка кондиціонерів споживачу потрібна, щоб відповідати вимогам сучасного ринку. Ринок побутових кондиціонерів, завдяки жаркій погоді, швидко зростає, особливо у Франції, Італії та Іспанії. Проте велика кількість кондиціонерів, проданих у Європі, вироблена на азіатських заводах «Daikin». Оскільки термін виконання замовлення (поставки кондиціонерів з Азії) складав до трьох тижнів, то ухвалено рішення побудувати другий завод «Daikin» у Європі, у місті Пльзень, що в Чехії. Місце для нього вибрано не випадково. Завод розміщений усього за 40 км від кордону з Німеччиною, забезпечуючи, таким чином, швидкий доступ до мережі автомагістралей, яка обслуговує Південну Європу. Ці приклади додатково переконують у хороших

перспективах України загалом і її прикордонних регіонів зокрема, щоб стати місцем для масових безпосередніх інвестицій у підприємства з виробництва промислової продукції.

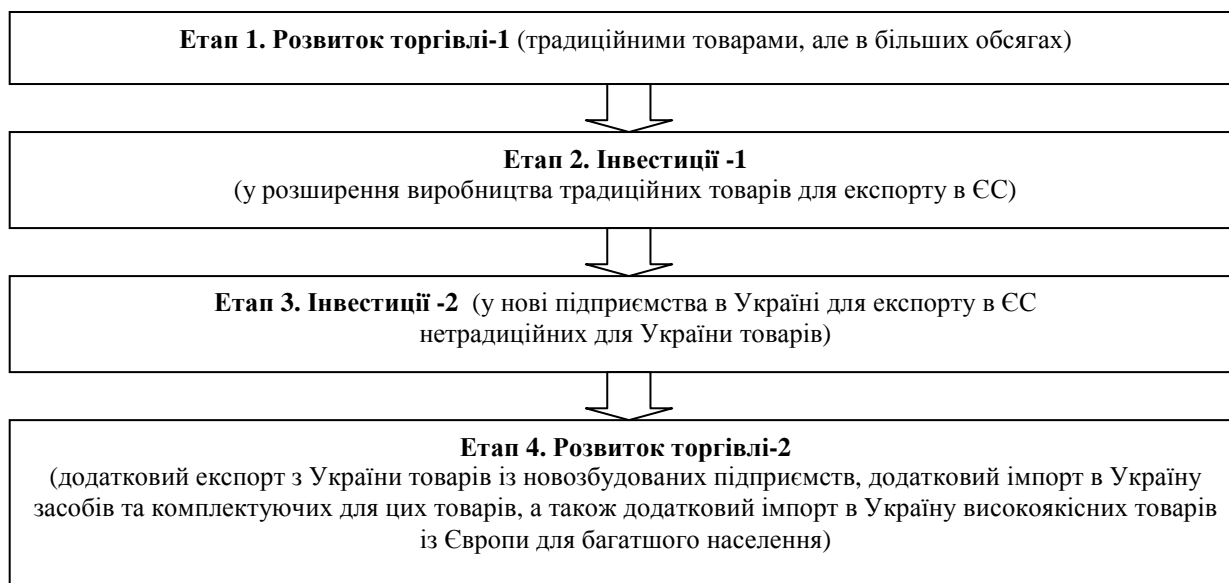

Рис. 2. *Очікувані етапи розвитку економіки в Україні та торгівлі між Україною та ЄС унаслідок функціонування ЗВТ*

Щодо наслідків відміни експортних мит на сировину фахівці висловлюють побоювання, що це на першому етапі зумовить дефіцит цієї сировини для відповідних українських споживачів, а пізніше – її подорожчання на українському ринку. Погоджуючись із такою послідовністю, підкреслимо, що це підвищення цін не загрожуватиме українським переробникам, але надішле сигнал українським виробникам сировини про доцільність збільшення обсягів її виробництва. Але наше бачення ситуації полягає в цьому, що варто очікувати не стільки збільшення експорту цієї сировини, скільки збільшення обсягів її переробки на українській території новоствореними підприємствами з подальшим експортом виробленої продукції в країни ЄС.

Однак, як і у випадку митних тарифів на імпорт, потрібно виконати аналіз можливого впливу відміни експортних митних тарифів на просторову організацію економіки прикордонних регіонів. Тут варто підкреслити можливість виникнення кількох напрямів такого впливу. У прикордонних регіонах потрібно очікувати зростання виробництва в сільському господарстві за рахунок видів сировини, на яку є високий попит у країнах ЄС, але не для її експорту в ці держави, а для переробки в Україні на сучасних підприємствах й експорту в ЄС готової продукції (наприклад не ріпакового зерна, а ріпакової олії). Відповідно, для перероблення цієї сировини в прикордонних регіонах України варто очікувати спорудження сучасних підприємств зарубіжними інвесторами, які розміщуватимуться в невеликих населених пунктах поблизу місць вирощування сировини.

Вплив Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною на просторову організацію економіки прикордонних регіонів матиме короткотермінові та довготермінові наслідки. Короткотермінові – полягатимуть в активізації виробництва та експорту в країни ЄС сільськогосподарської сировини з одночасним припиненням функціонування виробництв із застарілими технологіями під впливом імпорту з країн ЄС продукції переробних галузей. Довготермінові наслідки Угоди про асоціацію між ЄС та Україною полягатимуть у масовому спорудженні (передусім транснаціональними корпораціями) підприємств різноманітних галузей, націлених на виробництво продукції та її експорт у країни ЄС.

За цих умов діяльність загальнодержавних і місцевих органів влади має бути націлена на створення сприятливих умов для інвесторів. Окрім відповідного законодавства, увага повинна концентруватися на відповідній технічній та соціальній інфраструктурі. Технічну інфраструктуру слід націлювати («загострювати») на пріоритетні експортні види виробництва продукції, а соціальну – на підготовку працівників для них.

Задля значної економії коштів на створення технічної та соціальної інфраструктури й підвищення ефективності їх використання потрібно провадити політику її концентрації у вибраних точках

росту, а не «розмазуванні» в цілому регіоні. Тому доцільно говорити про кластерний тип простої організації економіки в прикордонних із ЄС регіонах України, який характеризуватиметься функціонуванням спеціалізованих кластерів із виробництва продукції на експорт, що відрізнятимуться інфраструктурним комплексом і кваліфікованими кадрами. При цьому потрібно наголосити, що й підготовку персоналу слід провадити за кластерним принципом, зосередивши її в 5–6 навчальних центрах Західного регіону України.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумок щодо оцінки можливого впливу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на економічний розвиток прикордонних із ЄС територій нашої країни, акцентуємо увагу на таких моментах:

– у цих регіонах варто очікувати переорієнтацію сільського господарства на виробництво сировини, яку буде легко безпосередньо продавати в країни ЄС або реалізовувати там продукти її переробки. У подальшому слід чекати створення потужностей для перероблення цієї сировини в Україні й експорту продуктів харчової промисловості в інші держави поза ЄС, оскільки квоти безмитного експорту в країни ЄС цієї продукції незначні, а розміщення підприємств із переробки зазначених видів сільськогосподарської сировини тяжіє до її джерел, тобто до регіонів України, що межують із країнами ЄС;

– справжня ж революція відбудеться в розвитку промислового виробництва – інвестори з цілого світу споруджуватимуть в Україні підприємства для експорту продукції в країни ЄС. Варто очікувати, що більшість нових підприємств, орієнтованих на експорт продукції в ЄС, буде розміщено в прикордонних регіонах України, оскільки тут значну роль відіграватиме чинник близькості до ринку збуту на фоні чинників наявності кваліфікованої робочої сили з порівняно невисокою оплатою праці. Угода про асоціацію сприятиме розвитку торгівлі між Україною та ЄС і прискореному розвитку промислового виробництва в прикордонних із ЄС регіонах України;

– діяльність загальнодержавних і місцевих органів влади має бути націлена на створення сприятливих умов для інвесторів. Окрім відповідного законодавства, увага повинна концентруватися на створенні відповідної технічної й соціальної інфраструктури. Технічну інфраструктуру слід націлювати («загострювати») на пріоритетні експортні галузі, а соціальну – на підготовку працівників для цих галузей.

Подальші дослідження є перспективними в напрямі обґрунтування розвитку інфраструктури в прикордонних регіонах України та розроблення заходів із маркетингу місць.

Джерела та література

1. Кушнір Н. О. Асоціація Україна-ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України / Н. О. Кушнір, Б. І. Дяченко // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 2 (43). – С. 224–228.
2. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України / за ред. В. М. Гейця, Т. О. Осташко, Л. В. Шинкарук. – Київ : ІЕП, 2014. – 102 с.
3. Живора Г. Угода про асоціацію з ЄС: економічні наслідки для України / Г. Живора // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія. – 2014. – № 8 (216). – С. 107–121.
4. Поглиблення відносин між ЄС та Україною: що?, чому? І як? / за ред. М. Емерсона, В. Мовчан. – Київ : ІЕД, 2016. – 255 с.
5. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / за ред. І. Бураковського, В. Мовчан. – Київ : Альфа-Пік, 2014. – 140 с.
6. Стадницький Ю. І. Просторовий чинник конкуренції технологій виробництва продукції / Ю. І. Стадницький // Регіональна економіка. – 2016. – № 4. – С. 130–136.
7. Просторова організація економічних систем / Ю. І. Стадницький, Т. Б. Данилович, О. В. Музиченко [та ін.] – Львів : Новий Світ, 2013. – 272 с.

References

1. Kushnir, N. O. & Diachenko, B. I. (2014). Asotsiatsiya Ukrayina-YES: Potentsiyni vyhody ta mozhlyvi ryzyky dlya ekonomiky Ukrayiny [EU-Ukraine Association: Potential Benefits and Possible Risks for the Ukrainian Economy]. *Naukovyy Visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya Ekonomika*. Vol. 2, 4, 224–228 [in Ukrainian].
2. Heets, V. M. Ostashko, T. O. & Shinkaruk, L. V. (2014). Otsinka vplyvu Uhody pro asotsiatsiyu/ZVT mizh Ukrayinoyu ta YES na ekonomiku Ukrayiny [Assessment of the impact of the Association Agreement / FTA between Ukraine and the EU on the Ukrainian economy] – Kyiv [in Ukrainian].

3. Zhyvora, H. (2014). Uhoda pro asotsiatsiyu z YES: ekonomichni naslidky dlya Ukrayiny [Association Agreement with the EU: Economic Impact for Ukraine]. – Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu. Nauky: ekonomika, politolohiya, istoriya. – Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University. Science: economics, political science, history, 8 (216), 107–121 [in Ukrainian].
4. Emerson, M. (Eds.). (2016) Pohlyblennya vidnosyn mizh YES ta Ukrayinoyu: shcho?, chomu? I yak? [Deepening relations between the EU and Ukraine: what, why? And as?] – Kyiv : IED [in Ukrainian].
5. Burakovs'kyj, I., (2014). Ekonomichna skladova Uhody pro Asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu ta YES: naslidky dlya biznesu, naseleennya ta derzhavnoho upravlinnya [The Economic Component of the Association Agreement between Ukraine and the EU: Consequences for Business, Population and Public Administration] – Kyiv : Al'fa-Pik [in Ukrainian].
6. Stadnyts'kyu, Y. I. (2016). Prostorovyy chynnyk konkurentsiyi tekhnolohiy vyrobnytstva produktsiyi [Spatial factor of competition of production technologies]. Rehional'na ekonomika – Regional Economics, 4, 130–136 [in Ukrainian].
7. Stadnyts'kyu, YU. I., Danylovykh, T. B., Muzychenko, O. V., Voytsekhovs'ka, V. V., Symak, A. V., Vysots'kyu, A. L., Stadnyts'ka, YU.YU. (2013). Prostorova orhanizatsiya ekonomichnykh system [Spatial organization of economic systems]. L'viv : Novyy Svit [in Ukrainian].

Юрій Стадницький. **Экономическое развитие пограничных из ЕС территорий Украины в условиях действия Соглашения об ассоциации Украина–ЕС.** Обосновывается, что Соглашение об ассоциации Украина–ЕС будет влиять в несколько этапов на экономическое развитие пограничных из ЕС территорий Украины. На первом этапе будет происходить рост объемов торговли традиционными для сторон товарами. На втором стоит ожидать создания значительного количества предприятий, нацеленных на беспошлинный экспорт в ЕС промышленной продукции. В пограничных из ЕС регионах Украины следует ожидать переориентацию сельского хозяйства на производство сырья, которое будет легко непосредственно продавать в страны ЕС или реализовать там продукты его переработки. В дальнейшем следует ожидать создания мощностей для переработки этого сырья в Украине и экспорта продуктов пищевой промышленности в другие страны вне ЕС, поскольку квоты беспошлинного экспорта в страны ЕС этой продукции незначительные, а размещение предприятий из переработки названных видов сельскохозяйственного сырья тяготеет к ее источникам, то есть к регионам Украины, которые граничат со странами ЕС. Настоящая же революция состоит в развитии промышленного производства – инвесторы со всего мира будут сооружать в Украине предприятия для экспорта продукции в страны ЕС. Следует ожидать, что подавляющее большинство новых предприятий, ориентированных на экспорт продукции в страны ЕС, будет размещаться в пограничных регионах Украины, поскольку здесь значительную роль будет играть фактор близости к рынку сбыта на фоне факторов наличия квалифицированной рабочей силы со сравнительно невысокой оплатой труда. Отмена экспортных пошлин на сырье обусловит его подорожание на украинском рынке, которое пошлет сигнал украинским производителям сырья о целесообразности увеличения объемов его производства. Деятельность общегосударственных и местных органов власти должна быть нацелена на создание благоприятных условий для инвесторов. Кроме соответствующего законодательства, внимание должно концентрироваться на создании соответствующей технической и социальной инфраструктур. Техническую инфраструктуру следует нацеливать на приоритетные экспортные отрасли, а социальную – на подготовку работников для этих отраслей. Дальнейшие исследования являются перспективными в направлении обоснования развития инфраструктуры в пограничных регионах Украины и разработки мероприятий по маркетингу мест.

Ключевые слова: Соглашение об ассоциации, Зона свободной торговли, пространственная организация экономики, размещение предприятий, пограничные территории.

Yurij Stadnyckyj. **Economic Development of Frontier from UE Territories of Ukraine in the Conditions of Action of Agreement About Association Ukraine–UE.** Grounded, that Agreement about Association Ukraine – UE will influence in a few stages on economic development of frontier from UE territories of Ukraine. There will be an increase of volumes of trading in traditional for parties commodities on the first stage. On the second stage it costs to expect creation of far of the enterprises aimed at a duty-free export in UE of industrial products. In these regions it costs to expect to change an orientation of agriculture on the production of raw material that it will be easily directly to sell in countries UE or to sell the products of her processing there. In further it costs to expect creation of powers for redoing of this raw material in Ukraine and export of products of food industry in other countries for UE, as quotas of duty-free export in the countries of UE of this products are insignificant, and placing of enterprises from processing of the adopted types of agricultural raw material gravitates to her sources, id est to the regions of Ukraine, that about upon the countries of UE. The real revolution will take place in development of industrial production - investors from the entire World will erect in Ukraine enterprises for the export of products in the countries of UE. It costs to expect that swingeing majority of the new enterprises oriented to the export of products in the countries of UE, it will be accommodated in the frontier regions of Ukraine, as here a considerable role the factor of closeness will play to the market of sale on a background the factors of presence of skilled labour force with the comparatively not high

remuneration of labour. Abolition of export duties on raw material will stipulate her rising in price at the Ukrainian market that will send a signal to the Ukrainian producers of raw material about expediency to the increases of her production volumes. Activity of national and local government bodies must be aimed at creation of favourable terms for investors. Except a corresponding legislation, must be paid attention on creation of corresponding technical and social infrastructure. A technical infrastructure it follows to aim at priority export industries, and social infrastructure - on preparation of workers for these industries. Further researches are perspective in direction of ground of development of infrastructure in the frontier regions of Ukraine and development of events on marketing of places.

Key words: Agreement about Association, free trade zone, spatial organization of economy, placing of enterprises, frontier territories.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2017 р.

УДК 338.1

Дмитро Маховський – кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту організацій та адміністрування Дніпровського державного технічного університету

Соціальна політика України: стан та перспективи розвитку

У статті досліджено стан та перспективи розвитку соціальної політики в Україні. Проаналізовано тенденції соціальної політики в сучасному світі. Уточнено склад суб'єктів соціальної політики. Розглянуто її сутність як діяльності держави та інших суспільних інститутів у соціальній сфері. Досліджено особливості спрямованості соціальної політики в умовах глобалізаційних процесів і становлення сучасних економік, заснованих на знаннях. Зроблено аналіз стану соціальної політики в Україні, виявлено причинно-наслідкові зв'язки й закономірності перебігу соціально-економічної кризи в Україні та ймовірні способи її подолання. Підкреслено безсистемність у реалізації соціальної політики в країні, відсутність її короткочасового й стратегічного прогнозування та планування.

Ключові слова: соціальна політика, соціальне забезпечення, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний стан розвитку України супроводжується появою гострих соціально-економічних проблем, які спричиняють серйозні зміни якості життя населення, що виявляється в скрутному економічному становищі населення країни, погіршенні фізичного здоров'я, скороченні середньої тривалості життя, збільшенні диференціації доходів різних груп населення, погіршенні соціальної захищеності, соціального забезпечення, зниженні реальної заробітної плати, середньої пенсії, розвитку небезпечної ситуації в галузях соціальної сфери тощо. Відсутність системного підходу до формування державної соціальної політики, державних соціальних гарантій, сучасного інструментарію вибору пріоритетів соціальної політики та механізмів її реалізації призвела до фрагментарності розв'язання нагальних соціальних проблем. Більшість заходів соціальної політики мають декларативний характер й у повному обсязі не реалізовані [1].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання побудови ефективної соціальної політики, соціального захисту, регулювання соціальної сфери розглянуто в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (О. Амоші, Т. Аткинсона, Н. Борецької, М. Волгіна, В. Гейця, О. Грішнєвої, Г. Еспінг-Андерсена, Т. Заславської, Т. Кір'ян, А. Колота, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Макарової, Т. Маршалла, В. Новікова, О. Новікової, У. Садової, Дж. Стигліця, Р. Тітмуса, Є. Холостової, О. Яременка та ін.).

Водночас глибоке дослідження теоретичних питань соціальної діяльності не завжди дозволяє робити дієві рекомендації щодо ефективної реалізації соціальної політики в умовах безперервного розвитку економічної системи.

Мета статті – оцінка основних тенденцій і проблем реалізації державної соціальної політики в Україні.

Завдання дослідження:

- дослідити й проаналізувати стан та перспективи розвитку соціальної політики в Україні;
- проаналізувати нові тенденції соціальної політики в сучасному світі;
- уточнити склад суб'єктів соціальної політики;

– розглянути сутність соціальної політики як діяльності держави та інших суспільних інститутів у соціальній сфері;

– виявити причинно-наслідкові зв'язки й закономірності перебігу соціально-економічної кризи в Україні та ймовірні способи її подолання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Соціально-економічна ситуація в Україні кардинально змінила життя населення, її погіршення призвело до поглиблення розшарування суспільства за рівнем доходу і, як результат, – до диференціації життєвого рівня населення [1].

Уважається, що обмежене коло цілей під час визначення завдань соціальної політики забезпечує більшу гарантію їх досягнення, а якщо кількість цілей перевищує чисельність засобів, то виникають цільові конфлікти [2].

Надмірна кількість цілей пояснюється нагромадженням нерозв'язаних проблем структурної перебудови економіки; тривалим спадом виробництва; безробіттям і масовою злиденністю населення; виникненням специфічних ситуацій, спричинених залишками адміністративно-командної системи [3].

Недостатність засобів соціальної політики зумовлена слабко розвинутою ринковою інфраструктурою, відсутністю традицій регулювання ринкової економіки, недовірою населення до державних інституцій [4].

Сучасна система засобів соціального захисту населення в перехідний період повинна включати два типи впливу: адаптаційний для працездатного та працюючого населення й соціально-захисний для непрацездатного та соціально слабкого населення [5].

Основною метою соціального захисту є надання кожному члену суспільства, незалежно від соціального походження, національної або расової приналежності, можливості вільно розвиватися, реалізовувати свої здібності [6].

Зазвичай найголовнішою проблемою здійснення соціальної політики є проблема фінансування соціальних витрат. Згідно зі світовою практикою, джерелами прямого та непрямого фінансування соціальної сфери є [7]:

- безпосередні бюджетні видатки;
- «податкові видатки» у вигляді пільг, відшкодувань, відстрочок;
- страхові внески до державних і недержавних страхових фондів;
- усупільнення коштів підприємств у вигляді їхніх зобов'язань щодо виконання соціальних функцій;
- благодійність приватних осіб, фірм та організацій;
- громадські ініціативи – різноманітні фонди й збори;
- особисті кошти та зобов'язання громадян;
- кредити;
- надання державного майна для функціонування соціальної сфери, використання державної інфраструктури тощо.

До інструментів кількісного управління процесами реалізації державної соціальної політики, обґрунтування необхідних джерел доходів і соціальних видатків належить складання соціального бюджету [8]. Соціальний бюджет – це функціональний підсумок усіх видатків і доходів, віднесених до галузей соціального захисту. Він показує обсяги коштів, які держава витрачає на пенсії, охорону здоров'я, а також на всю систему соціального захисту, що є відправною точкою для аналізу рентабельності національної системи соціального захисту й забезпечує системний підхід до прогнозування соціальних витрат та їх фінансування, зв'язки соціального бюджету з демографічним і макроекономічними показниками, оперативне реагування на зміни в законодавстві, здійснення розрахунків для окремих сценаріїв розвитку економіки [9].

Сьогодні пріоритетними завданнями у сфері соціального захисту та соціального забезпечення є підвищення ефективності управління бюджетними коштами для державної підтримки соціально бідних верств населення, подальше реформування сфери надання соціальних послуг і соціального захисту [10].

Усього Міністерство соціальної політики України в держбюджеті на 2017 р. виділило 88,659 млрд грн. Пенсійний фонд із цієї суми становить 83,233 млрд грн. Це на 18,7 млрд грн (або на 29 %) більше, ніж у 2016 р. [11].

У бюджеті на 2017 р. передбачено вирішення низки питань соціального характеру проти показників 2016 р. (табл. 1).

Таблиця 1

**Заходи соціального характеру, на які передбачено виділення коштів
із державного бюджету на 2017 р.**

Питання соціального характеру	Кошти, які передбачено виділити, млрд грн / %
Запровадження нових розмірів мінімальної заробітної плати, підвищення окладів працівникам бюджетних установ	9,8 млрд грн
Збільшення допомоги сім'ям із дітьми	8,1 млрд грн
Збільшення мінімальної заробітної плати й прожиткового мінімуму для працюючих осіб	на 8,7 %
Збільшення субвенції на допомогу сім'ям із дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам із дитинства, дітям-інвалідам	на 26,2 %, до 39 млрд грн

Переглянувши таблицю, ми можемо сказати, що держава планує підвищити рівень життя населення, але чи вдасться це – невідомо.

Стосовно видатків у сфері пенсійного забезпечення, які запроваджено у 2016 р., то їх ураховано в повному обсязі (табл. 2) [12].

Так, розміри державної соціальної допомоги сім'ям із дітьми протягом року збільшуватимуться відповідно до зростання розмірів прожиткового мінімуму у 2017 р.

Таблиця 2

Кошти, які передбачено Державним бюджетом України на 2017 р. на пенсійне забезпечення

Пенсійне забезпечення	Кошти
Перерахунок пенсій громадянам, які вийшли на пенсію до 2008 р.	22,2 млрд грн
Підвищення доплати до пенсій для членів сімей померлих інвалідів війни	0,3 млрд грн
Підвищення до пенсій для учасників війни	0,7 млрд грн

Порівняно з розмірами, які діяли у 2016 р., обсяг допомоги при народженні дитини у 2017 р. не збільшиться й становитиме 41 280 грн [13].

Порівняльну характеристику розмірів державної соціальної допомоги сім'ям із дітьми у 2016–2017 рр. наведено в табл. 3.

Таблиця 3

**Порівняльна характеристика розмірів державної соціальної допомоги сім'ям
із дітьми у 2016–2017 рр.**

Державна соціальна допомога сім'ям із дітьми	Період, рік					
	2016 р.			2017 р.		
	01.01 – 30.04	01.05–30.11	з 01.12	01.01 – 30.04	01.05–30.11	із 01.12
1	2	3	4	5	6	7
Розмір допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами	344,50	362,50	387,50	2400	2526	2643
Розмір допомоги при народженні дитини	41 280			41 280		
Максимальний розмір допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	130			130		

1	2	3	4	5	6	7
Розмір допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування залежно від віку дитини до шести років; із шести до 18 років	2334 2910	2456 3062	2626 3274	2710 3378	2852 3554	2984 3720
Максимальний розмір допомоги на дітей одиноким матерям: – до шести років; – від шести до 18 років; – від 18 до 23 років	1167 1455 1378	1228 1531 1450	1313 1637 1550	1355 1689 1600	1426 1777 1684	1492 1860 1762
Розмір допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів до шести років; із шести до 18 років	583,5 727,5	614,0 765,5	656,5 818,5	677,5 844,5	713 888,5	746 930
Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до шести років; із шести до 18 років; із 18 до 23 років	2334 2910 2756	2456 3062 2900	2626 3274 3100	2710 3378 3200	2852 3554 3368	2984 3520 3524
Щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу		1450			1600	

Отже, можна сказати що держава, порівняно з 2016 р., позитивно налаштована на підвищення допомоги. Але зі зростанням цін на продукти та речі, що ми простежуємо сьогодні, підвищення соціальної допомоги є мізерним.

У 2017 р. прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць становитиме з 1 січня 2017 р. 1544 грн, із 1 травня – 1624 грн, із 1 грудня – 1700 грн, а для основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до шести років із 1 січня 2017–1355 грн, із 1 травня – 1426 грн, з 1 грудня – 1492 гривні;
- дітей віком від шести до 18 років із 1 січня 2017 – 1689 гривень, із 1 травня – 1777 грн, із 1 грудня – 1860 грн;
- працездатних осіб: із 1 січня 2017 – 1600 грн, із 1 травня – 1684 грн, із 1 грудня – 1762 грн;
- для осіб, які втратили працездатність, із 1 січня 2017 – 1247 грн, із 1 травня – 1312 грн, із 1 грудня – 1373 грн. Отже, не з 1 січня, а з 1 травня 2017 р. збільшаться розміри деяких соціальних виплат, що залежать від прожиткового мінімуму, наприклад соціальної допомоги по вагітності й пологах, допомоги одиноким матерям, допомоги на дітей, над якими встановлено опіку та піклування. Також із 1 травня має збільшитися розмір мінімальної пенсії за віком до 1312 грн, а також надбавок, підвищень та інших виплат до пенсій, розмір яких залежить від прожиткового мінімуму.

Із 1 січня 2017 р. мінімальна заробітна плата встановлена в розмірі 3200 грн; у погодинному розмірі – 19,34 грн [14].

У 2017 р. показники мінімальної заробітної плати збільшаться удвічі. Протягом 2016 р. розмір мінімальної заробітної плати не збільшувався. Згідно з бюджетом, упродовж 2017 р. мінімальна заробітна плата збільшиться удвічі до 3200 грн [15].

Ще однією соціальною проблемою в Україні є бідність пенсіонерів. Так, 90 % пенсій, що призначаються на загальних підставах (тобто недержавним службовцям, не працівникам суду або

прокуратури, не військовим), нижча за реальний поріг бідності. Розміри пенсійних виплат за солідарною системою, збільшувалися з 2009 р., але з урахуванням темпів інфляції чи порівняно з курсом долара США або євро реальний розмір пенсії зменшується, оскільки з 2015-го р. по 2017 р. українським пенсіонерам додали всього 122 грн, тоді як річний індекс інфляції склав 30–45 %, а за деякими групами товарів – більше.

Мінімальна пенсія у 2017 р. в Україні встановлюється Законом «Про держбюджет на 2017 рік» за поданням Кабінету Міністрів України (Міністерства фінансів) – вона не може бути меншою за прожитковий мінімум-2017 на непрацездатну особу (див. табл. 4) [16].

Таблиця 4

Мінімальна пенсія на 2017 р. в Україні (за віком), за місяцями [4]

Період нарахування	Сума пенсії мінімальна
Із 01 січня	1247 грн
Із 01 травня	1312 грн
Із 01 грудня	1373 грн

Отже, в Україні необхідне реформування системи пенсійного забезпечення, яке повинно створити належні умови для підвищення рівня пенсій, раціонального перерозподілу функцій між державою, роботодавцями й працюючими щодо соціального захисту громадян похилого віку, а також залучити нагромаджені пенсійні кошти для реалізації політики економічного зростання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У 2017 р. передбачено здійснити такі заходи, як:

- поетапне підвищення прожиткового мінімуму для основних соціальних груп населення задля приведення його у 2017 р. до фактичного розміру;
- поетапне підвищення посадового окладу (тарифної ставки) працівника першого тарифного розряду Єдиної тарифної сітки з метою приведення його у 2017 р. до розміру мінімальної заробітної плати;
- поетапне підвищення розмірів видів державної допомоги з метою приведення доходів мало-забезпечених громадян до рівня відповідного прожиткового мінімуму;
- запровадження нового механізму фінансування соціальних послуг за принципом «гроші ходять за клієнтом»;
- збільшення обсягу надання соціальних послуг сім'ям із дітьми;
- підвищення рівня соціального захисту дітей-сиріт;
- поліпшення надання соціальних послуг самотнім пристарілим громадянам, інвалідам усіх категорій, сім'ям із дітьми, дітям-сиротам;
- створення єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку та управління бізнесом за коштами соціальної сфери й упровадження електронних соціальних карток;
- обґрунтоване підвищення рівня мінімальної заробітної плати з урахуванням пропозицій соціальних партнерів;
- підвищення рівня середньої заробітної плати в бюджетній сфері;
- стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення, запровадження програм спільного інвестування.

Отже, реалізація стратегічного курсу на досягнення в Україні європейських стандартів життя має ґрунтуватися насамперед на радикальному підвищенні якості та ефективності надання послуг соціальної сфери, створення та впровадження правових й організаційних умов недопущення зниження рівня життя населення України.

Джерела та література

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2017. – № 3. – Ст. 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
2. Бюджет-2017 не встановлює розмір виплат соціально незахищеним верствам населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.ua/articles/politics>
3. Держбюджет – 2017: прожитковий мінімум [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/126081-derzhbyudzheta_2017_prozhitkoviy_minimum.html
4. Мінімальна пенсія на 2017 рік в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/pensii/1181-minimalna-pensya.html>

5. Гончарова С. Соціальна політика : навч. посіб. / С. Гончарова, І. Отенко. – Харків : [б. в.], 2003. – 198 с.
6. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти / О. Л. Іванова. – Київ : Академія, 2003. – 107 с.
7. Основи демократії. – Київ : Вид-во «Ай-бі», 2004. – 668 с.
8. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – Київ : Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с.
9. Тюптя Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – Київ : Знання, 2008. – 574 с.
10. Гриненко А. М. Соціальна політика : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / А. М. Гриненко. – Київ : КНЕУ, 2003. – 309 с.
11. Уманців Ю. М. Механізм економічної політики : навч. посіб. / Ю. М. Уманців, О. І. Міняйло, В. І. Косик. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 436 с.
12. Семеніга Т. В. Словник із соціальної політики / Т. В. Семеніга. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 253 с.
13. Семеніга Т. Соціальна політика у глобальному вимірі / Т. Семеніга. – Київ : Пульсари, 2003.
14. Скуратівський В. Основи соціальної політики : навч. посіб. / В. Скуратівський, О. Палій. – Київ : МАУП, 2002. – 200 с.
15. Шевчук П. Соціальна політика / П. Шевчук. – Львів : Світ, 2003. – 400 с.
16. Шевчук П. Соціальна політика та соціальна безпека людини : навч. посіб. / П. Шевчук. – Львів : Вид-во ЛРІДУ УАДУ, 2003. – 178 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyy byudzheth Ukrainy na 2017 rik» (2017). [The Law of Ukraine «On the Budget of Ukraine for 2017»]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR) - News of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 3, 31. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> [in Ukrainian].
2. Budget 2017 ne vstanovluje rozmir vyplat sotcialno-nezahyschenym verstvam naselesslya. Retrieved from <http://gazeta.ua/articles/politics> [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi – 2017: prozhytkovyi minimum. Retrieved from http://zib.com.ua/ua/126081-derzhbyudzheth_-_2017_prozhytkoviy_minimum.html [in Ukrainian].
4. Minimal'na pensiya na 2017 rik v Ukraini. Retrieved from <http://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/pensii/1181-minimalna-pensya.html> [in Ukrainian].
5. Goncharova S., & Otenko I. (2003). Socialna polityka: navchalnyi posibnyk [Social policy: teach. manual]. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Ivanova O. L. (2003) Socialna polityka: teoretychni aspekty [Social policy: theoretical aspects]. Kyiv : Akademiya [in Ukrainian].
7. Fundamentals of democracy. (2004). Publishing house «Ai-bi» [in Ukrainian].
8. The system of social protection and social security in Ukraine. Real state and prospects of reform. (2009). Kyiv : Center for Public Expertise [in Ukrainian].
9. Tyuptya L. T. (2008) Social work: theory and practice. I. B. Ivanova (Ed.). Kyiv : Znannya [in Ukrainian].
10. Grynenko A. M. (2003) Socialna polityka: navchalno-metodychnyi posibnyk dlya samostiynogo vyvchennya dyscipliny [Social policy: textbook for independent study courses]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
11. Umanciv Y. M. (2010) Mechanism of economic policy : textbook. Y. M. Umanciv, O. I. Minyaylo, V. I. Kosyk (Ed.). Ivano-Frankivs'k : Misto NV [in Ukrainian].
12. Semeniga T. V. (2005) Slovyk iz socialnoyi polityky [Glossary of social policy]. Kyiv : Vydavnychi dim «Kyevo-Mogylyanska akademiya» [in Ukrainian].
13. Semeniga T. V. (2003) Socialna polityka u globalnomu vymiri [Social policy in a global context]. Kyiv : Pul'sary [in Ukrainian].
14. Skurativskiy V., & Paliy O. (2002) Osnovy socialnoyi polityky: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of social policy: teach. manual]. Kyiv : MAUP [in Ukrainian].
15. Shevchuk P. (2003) Socialna polityka [Social policy]. L'viv : Svit [in Ukrainian].
16. Shevchuk P. (2003) Socialna polityka ta socialna bezpeka lyudyny : navchalnyi posibnyk [Social policy and social security rights, teach. manual]. L'viv : vydavnytstvo LRIDU UADU [in Ukrainian].

Дмитрий Маховский. Социальная политика Украины: состояние и перспективы развития. В статье характеризуются современное состояние социальной сферы, нормативно-правовая база, влияние разнообразных факторов и институций на её развитие, исследуются состояние и перспективы развития социальной политики в Украине. В работе анализируются новые тенденции социальной политики в современном мире. Уточняется состав субъектов социальной политики. Рассматривается сущность социальной политики как деятельности государства и других общественных институтов в социальной сфере. Исследуются особенности направленности социальной политики в условиях глобализационных процессов и становления современных экономик, основанных на

знаниях. Сделан анализ состояния социальной политики в Украине, выявлены причинно-следственные связи и закономерности протекания социально-экономического кризиса в Украине, возможные пути его преодоления, определяются основные проблемные явления и предлагаются принципы дальнейшего реформирования. Подчеркивается бессистемность в реализации социальной политики в стране, отсутствие ее краткосрочного и стратегического прогнозирования и планирования.

Ключевые слова: социальная политика, социальное обеспечение, прожиточный минимум, минимальная заработная плата, минимальная пенсия, государственные социальные стандарты, социальные гарантии, социальные услуги.

Dmytro Vaskhovskiy. Social Policy of Ukraine: State and Prospects. In the article «Social policy: the state and prospects of development» Dmitry Valerievich Makhovskiy, the modern state of the social sphere, the regulatory and legal framework, the influence of various factors and institutions on its development, and the state and prospects for the development of social policy in Ukraine are analyzed. The article analyzes new trends in social policy in the modern world. The composition of subjects of social policy is specified. The essence of social policy as the activity of the state and other social institutions in the social sphere is considered. The peculiarities of the orientation of social policy under the conditions of globalization processes and the formation of modern knowledge-based economies are studied. The analysis of the state of social policy in Ukraine is made, the causal relationships and regularities of the socioeconomic crisis in Ukraine and possible ways to overcome it are identified, the main problem phenomena are identified and the principles for further reform are proposed. Underlined the lack of system in the implementation of social policy in the country, the lack of its short-term and strategic forecasting and planning.

Key words: social policy, social security, subsistence minimum, minimum wage, minimum pension, state social standards, social guarantees, social services.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2017 р.

РОЗДІЛ III

Економіка та управління підприємствами

УДК 331.21

Любов Ліпич – доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки та управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Оксана Хілуха – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Мирослава Кушнір – старший викладач кафедри фінансів, страхування та банківської справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Чинники впливу на формування системи оплати праці

У статті розглянуто чинники, що впливають на систему оплати праці. Ефективність системи оплати праці залежить від таких чинників: зовнішнього (соціально-економічних, правових та політичних умов тощо) і внутрішнього середовища (стратегії розвитку, організаційної структури й культури підприємства; цілей та очікувань працівників; структури системи оплати праці тощо).

Політика оплати праці на рівні підприємства повинна відповідати політиці, яка проводиться на державному та регіональному рівнях. Державна політика оплати праці реалізовується через економіко-фінансові інструменти, такі як ціноутворення, податки, субсидії, політика валютного курсу.

Система оплати праці підприємства повинна забезпечувати досягнення цілей і завдань, що виокремлені стратегією розвитку підприємства. Практика свідчить, що відсутність зв'язку цієї системи зі стратегією розвитку, знижує ефективність її реалізації. Крім того, якщо система оплати праці не відповідає стратегії підприємства, наприклад запозичена в іншій компанії, що має іншу стратегію, то вона може зашкодити підприємству, яке її перейняло. Зважаючи на це, бачимо, що необхідний ретельний аналіз стратегії розвитку підприємства з погляду її впливу на систему оплати праці.

Важливе значення для формування системи оплати праці мають рівень централізації управління та організаційна структура підприємства. Традиційними організаційними структурами, що відповідають системі оплати праці з низькою еластичністю, є структури, в основі яких лежить лінійно-функціональне підпорядкування й оплата праці здійснюється відповідно до штатного розпису підприємства.

Організаційне розгалуження підприємства сприяє взаємозалежності фонду оплати праці та (або) премій працівників і результатів роботи окремої структурної одиниці. Можливість визначення ефективності виконання кожного завдання полегшує створення ефективної системи матеріального стимулювання працівників.

Взаємозв'язок системи оплати з організаційною (корпоративною) культурою значно підвищує її ефективність. Суттєвою складовою частиною організаційної (корпоративною) культури є система комунікаційних зв'язків підприємства, які допомагають пов'язувати різні рівні організації, координувати їхню діяльність із метою підвищення якості продукції, швидкості обслуговування клієнтів тощо.

Ураховуючи завдання, визначені стратегією розвитку, підприємству потрібно розробити систему чинників впливу на систему оплати праці, аналіз яких сприятиме перетворенню стратегічних цілей підприємства в оперативні дії працівників і дасть змогу реалізувати обрану стратегію.

Ключові слова: чинники зовнішнього й внутрішнього середовища, стратегія розвитку підприємства, організаційна структура, культура підприємства, цілі та очікування працівників, структура системи оплати праці.

© Ліпич Л., Хілуха О., Кушнір М., 2017

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна економіка постійно переживає періоди якісних змін, що особливо чітко проявляються в періоди економічних криз. Відповідно зростає потреба у формуванні ефективної стратегії розвитку підприємства. Відсутність стратегії призводить до неефективного використання обмежених матеріальних, трудових, фінансових й інших ресурсів. У межах стратегії розвитку досягти визначених результатів (запланованого обсягу продажів, частки ринку, рентабельності, ринкової вартості капіталу підприємства, прибутковості інвестицій тощо) можна лише за умови об'єднання зусиль із боку як власників, так і працівників підприємства, яке забезпечує стратегія оплати праці. Ураховуючи завдання, визначені стратегією розвитку, підприємству потрібно виокремити систему чинників, що забезпечують перетворення стратегічних цілей в оперативні дії працівників, тобто уможливають реалізацію обраної стратегії.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблеми формування кадрової політики у зв'язку зі стратегічними цілями підприємства досліджували такі вчені, як А. Шегда, Т. Білорус, І. Ігнат'єва, В. Немцов, Л. Довгань, С. Попов та ін. Але на сьогодні практично відсутні роботи, де розглянуто чинники, а основне – визначено показники, які забезпечать стимулювання персоналу у взаємозв'язку зі стратегічними цілями підприємства.

Мета та завдання статті – систематизація чинників, що забезпечують ефективність мотивації підприємства в результаті ефективної праці трудового колективу в напрямі реалізації стратегії його розвитку.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У країнах із ринковою економікою існує певна субординація між політикою оплати праці та загальною стратегією розвитку підприємства. Це підпорядкування може бути прямим або опосередкованим. Держава може в односторонньому порядку через адміністративні й економічні інструменти, забезпечувати бажану поведінку підприємств в області зайнятості та заробітної плати, а також може співпрацювати через соціальних партнерів (профспілки) і роботодавців у регулюванні цих питань. Звичайно, що домінує останній варіант. Центральні органи влади регулюють питання гарантування забезпечення мінімуму соціального порядку, тобто мінімальний розмір оплати праці (в Україні регулюється законом), макропропорції заробітної плати й, передусім, темпи зростання заробітної плати та рівня безробіття. Дві останні позиції є ключовими для збереження економічного балансу, який забезпечується державою. Політика оплати праці на найнижчому рівні, тобто на рівні підприємства повинна відповідати політиці, яка проводиться на державному й регіональному рівнях.

Інші завдання економічного розвитку держави мають опосередкований вплив на політику оплати праці підприємств. Держава забезпечує їхні досягнення, застосовуючи економіко-фінансові інструменти: ціни, податки, субсидії, політику валютного курсу. Підприємство, беручи це до уваги, може вважати ці цілі привабливими для себе й трансформувати їх у свої стратегічні завдання. Якщо так станеться, воно використовуватиме політику оплати праці, яка забезпечить їх виконання. Переваги досягнення цих цілей впливатимуть на його здатність до підвищення оплати. При погіршенні ситуації в державі, інфляції, економічній нестабільності з'являється індексаційний та егалітаризаційний тиск, який погіршує результати роботи підприємства. Це призводить до ситуації, коли висококваліфікована робота оплачується нижче від своєї вартості.

На окрему увагу заслуговує питання про роль співпраці між соціальними партнерами. Сильні профспілки, особливо в ситуації нестачі робочої сили, можуть вимагати підвищення заробітної плати, яке, з одного боку, не завжди сприяє ефективній мотивації, а з іншого – важким фінансовим тягарем лягає на плечі підприємства, послаблюючи його можливості до розвитку. Ситуація, однак, може бути принципово іншою, якщо профспілки не обмежуються претензіями, а співпрацюють із роботодавцями.

Відправною точкою формування політики стимулювання оплати праці є визначення цілей (завдань) підприємств, які частково виникають із загальнодержавних цілей. Ці цілі є змінними в часі, що свідчить про необхідність періодичного перегляду політики оплати праці та її адаптації до нових бізнес-цілей. Зрозуміло, що вони повинні відповідати місії й стратегії підприємства. Потрібно також розрізняти стратегічні, тактичні та операційні цілі.

Термін «стратегія розвитку підприємства» трактується по-різному. Традиційно, це напрям дій підприємства, виконання яких у довгостроковій перспективі приведе до виконання поставлених цілей та забезпечить розвиток організації в майбутньому [1, с. 6]. Такі напрями розроблені для кожного виду діяльності підприємства й координують різні функції, які воно виконує.

Сьогодні стратегія розвитку визначає цілі підприємства, що передбачають підвищення споживчої цінності та конкурентної переваги для споживача й пошук способів досягнення цих цілей [2, с. 73]. Така стратегія включає не лише планування, але й реалізацію. У ній часто звертають увагу на необхідність підвищення вартості підприємства для власників (засновників), акціонерів і працівників. Акцентування на вартості для акціонерів – це, у підсумку, турбота про клієнтів, без яких підприємство втрачає сенс свого існування. Адже в широкому розумінні «клієнт» – це, з одного боку, внутрішній клієнт або співробітник, а з іншого – зовнішній (покупець товарів і послуг), а також акціонер, який не працює на підприємстві. Зі стратегією розвитку підприємства повинні бути ознайомлені всі працівники, вони повинні сприйняти її. Це є важливою умовою її ефективності [3, с. 214].

Загальна стратегія підприємства і його структурних підрозділів (бізнес-одиниць) можуть суттєво варіювати залежно від фази розвитку продукту та інших чинників. Тому, крім загальної рамкової стратегії, підприємства розробляють стратегії бізнес-процесів і діяльності окремих підрозділів, наприклад управління персоналом, оплати праці, мотивування тощо.

Кожне підприємство, сформувавши свою стратегію, повинно відповісти на питання, яким чином воно прагне досягати своїх цілей: чи за рахунок диверсифікації та збільшення частки ринку (регіонального, національного, європейського, міжнародного), чи за допомогою максимізації рентабельності (наприклад повернення капіталу, інвестиції), або будь-яким іншим чином.

Система оплати праці, згідно з визначенням, повинна забезпечувати досягнення цілей і завдань, що виокремлені стратегією розвитку підприємства [4, с. 27–32]. Практика свідчить, що відсутність зв'язку цієї системи зі стратегією розвитку знижує ефективність її реалізації. Крім того, якщо структура оплати праці не відповідає стратегії підприємства, наприклад запозичена в іншій компанії, що має іншу стратегію, вона може бути навіть шкідливою. З огляду на це, потрібен ретельний аналіз стратегії розвитку підприємства з погляду її впливу на рівень заробітної плати [5, с. 61–67].

Сформульовані на підставі стратегії цілі зі спеціально визначеними заходами для їх досягнення повинні лежати в основі розрахунку величини змінної частини оплати праці фахівців, що впливають на їх досягнення.

Вплив внутрішніх підрозділів підприємства на досягнення визначених цілей може мати прямий або опосередкований характер. Деякі цілі та завдання можуть бути безпосередньо пов'язані з оплатою праці. Наприклад, прибуток може бути прямою ціллю для вищого керівництва й опосередкованою для більшості робітників, незважаючи на те, що поліпшення фінансового стану – це можливість зростання заробітної плати. Тому виникає необхідність деталізувати стратегічні цілі до рівня внутрішніх підрозділів таким чином, щоб виконання часткових завдань забезпечувало досягнення корпоративних цілей.

Стратегія підприємства має також і опосередкований вплив на оплату праці через управління людськими ресурсами. Наприклад, якщо стратегія спрямована на розвиток людського потенціалу й на інвестування в людський капітал, то помітне місце серед додаткових завдань повинно займати навчання. Значно менше значення воно матиме в стратегії, що спрямована на успішну особистість (іноді її називають стратегією «сита»), тобто зорієнтовану не стільки на розвиток працівника, скільки на максимальне використання його вмінь, навичок, швидко заміну іншим, кращим, із більш високою кваліфікацією. Якщо стратегія буде зосереджена на одночасному розвитку підприємства та його працівників, спиратися на взаємну лояльність то ми матимемо справу з досить розгалуженою диференціацією заробітної плати та її низькою гнучкістю, що означає, серед іншого, переважання фіксованої заробітної плати, що визначається не продуктивністю, а стажем і досвідом роботи.

Визначальне значення на формування системи оплати праці мають рівень централізації управління та організаційна структура підприємства. Традиційним організаційним структурам відповідають системи оплати праці з низькою еластичністю, в основі яких лежить лінійно-функціональне підпорядкування, й оплата відповідно зі штатним розписом. Розвиток інформаційних технологій та мережевих організацій сприяють розвитку еластичності оплати праці і її взаємозв'язку з компетенціями [6, с. 23–29]. Гнучкість передбачає незначну кількість категорій працівників і великий діапазон розміру оплати, її підвищення з ростом продуктивності, тобто збільшення частки змінної частини заробітної плати. Територіальне розгалуження підприємств, а також легкість виокремлення бізнес-процесів, тобто центрів відповідальності, сприяють взаємозалежності фонду оплати праці та (або) премій працівників від результатів роботи окремої структурної одиниці. Можливість визначення

ефективності виконання кожного завдання полегшує використання результативної системи оплати праці.

При масовому виробництві продукції, як правило, використовують постійну оплату в розмірі встановлених посадових окладів. Змінну частину оплати та її діапазон застосовують у тому випадку, коли продуктивність праці залежить від працівника, зокрема при використанні так званих високих технологій, якщо працівник (чи група) отримує окреме завдання, застосовується оплата за завдання, за досягнення цілей або компетентності.

На вибір форм оплати праці впливає, як правило, кількість працюючих. На малих підприємствах зазвичай використовують спрощені системи оплати праці, оплата відповідає завданням, що виконуються. Адаже там не складно оцінити внесок кожного, працівники навзаєм контролюють один одного. На великих і середніх підприємствах ситуація інша: потрібно, по-перше, об'єктивно визначити розмір вкладу працівника, по-друге, упровадження тієї чи іншої системи вимагає використання комп'ютерних технологій, тобто коштів і часу. Тому системи оплати праці на підприємствах різних типів виробництва різняться між собою.

Структура зайнятості також робить істотний вплив на величину розміру заробітної плати, вибір форм і структури пакетів оплати праці. Спираючись на принципи конкурентоспроможності та гнучкості, підприємства часто зупиняються на диференціації заробітної плати за рахунок сегментації зайнятих і характеру їхньої роботи (компетентностях). В основі сегментації лежить важливість різних груп працівників для підприємства. Деякі з них, особливо зорієнтовані на підвищення конкурентоспроможності, ділять працівників на чотири групи:

Перша – ключові працівники (core), які мають вирішальний і безпосередній вплив на становище підприємства на ринку. Це працівники високої кваліфікації. Зазвичай їм важко знайти заміну, у цьому випадку попит із боку роботодавців перевищує пропозицію. Загальний пакет заробітної плати в них найвищий. Його структура може бути різною (різна частка короткострокових і довгострокових виплат у загальному обсязі заробітної плати).

Друга група – працівники з підтримки (support) діяльності підприємства, наприклад команда аналітиків ринку, фінансових послуг, кадрів тощо. У пакеті оплати цієї групи домінує постійна оплата.

Третя група – периферійні працівники, працевлаштовані на умовах контрактів. Ця група дуже неоднорідна. Вона включає осіб із низькою кваліфікацією, наприклад прибиральників, та з високою, наприклад юристів, бухгалтерів, консультантів тощо. Перші працевлаштовані за гнучкими формами роботи (неповний робочий день, визначений період роботи тощо) із метою зменшення витрат на оплату їхньої праці. Інших на постійну основу не працевлаштовують, тому що їхні послуги необхідні періодично або дорогі. Це особливо притаманне малим підприємствам.

Четверта група – аутсорсинг: послуги, що надають сервісні організації на підставі контрактів, що укладені між підприємствами. Організація, що надає послуги, делегує на певний період часу (упродовж терміну дії договору) осіб, які виконують роботу, передбачену угодою, отримує винагороду за надані послуги, несе відповідальність за їхню якість та оплачує роботу своїх працівників. Особливістю таких розрахунків із боку замовника є бажання їх зменшити. Підприємства, що отримують послуги, зазвичай, не несуть відповідальності за розвиток працівників, які працюють у рамках контракту, укладеного між підприємствами, хоча багато великих компаній, зокрема в Німеччині та Франції, підтримують кваліфікаційний розвиток співробітників малих підприємств із метою підвищення ефективності їхньої діяльності.

При прийнятті рішення, яку систему оплати використовувати, до уваги також слід брати рівень фінансової спроможності підприємства. Економічно спроможні підприємства можуть дозволити собі підтримувати відносно високу заробітну плату й, завдяки цьому, ставити більш високі вимоги до працівників, якщо це дозволяє ринок праці. По-друге, зростання заробітної плати вони покривають зростанням цін, і тому можуть вільно встановлювати оплату відповідно до складності та ефективності праці й не відчувати егалістичного тиску, а індексація, якщо така існує, не руйнує політики її різноманітності. Іншим чином це відбувається на збиткових підприємствах, які погоджуються на більш високу оплату з метою отримання працівників високої кваліфікації, із надією прийняття ними інвестиційних рішень, що забезпечать подальше зростання.

Успішність мотивування також залежить від організаційної (корпоративної) культури підприємства, яка в понятійно-термінологічному словнику з менеджменту розглядається як: 1) сукупність базових

гіпотез, цінностей і артефактів; 2) цінності й норми, які засвоєні та застосовуються працівниками підприємства й водночас визначають їхню поведінку; 3) атмосфера або соціальний клімат в організації; 4) домінуюча система цінностей і практик тощо [7, с. 256]. Залежно від зазначених складників розрізняють різні типи організаційної (корпоративної) культури, які мають вплив на системи оплати праці.

В інноваційній культурі побутують систем оплати, що спонукають працівників до винахідливості та креативності. У консервативній – немає місця для свободи дій: тут застосовуються чіткі норми виконання конкретних завдань.

Суттєвою складовою організаційної (корпоративної) культури є комунікація – безпосередній контакт між роботодавцями й керівниками з працівниками. В ієрархічних організаціях переважає вертикальна комунікація: зверху вниз, яка допомагає пов'язувати різні рівні організації, координувати їхню діяльність із метою підвищення якості продукції, прискорення швидкості обслуговування клієнтів тощо. Добре зорганізована комунікація сама по собі може слугувати методом мотивації працівників до праці, тому що спрощує розуміння цілей і складових оплати, очікувань працівників, взаємозв'язку між розміром заробітної плати та детермінантами, що його визначають: складністю й ефективністю праці, фінансовими можливостями організації тощо.

З іншого боку, хороша комунікація – це незамінний чинник ідентифікації очікувань працівників щодо способів відображення чи виду інформації, яку б вони хотіли отримати від керівництва, чи навіть форми її надання. Підприємство володіє великою кількістю засобів комунікації в розрізі оплати праці. Проте навіть розлогий їх перелік не обмежує можливостей створення нових. Вибір способу комунікації залежить від мети, яку прагнемо досягнути.

Система оплати праці, за визначенням, повинна інтегрувати завдання (інтереси) підприємства та працівників. Отже, очікування працівників потрібно виокремити, щоб можна було їх прийняти до уваги при розробці цієї системи. Таке виокремлення повинно передувати розробці нової системи оплати праці. Воно є предметом аналізу громадських організацій, спеціалізованих підрозділів підприємств (відділів кадрів, оплати праці тощо) або зовнішніх організацій за запитом підприємства. Другий випадок зазвичай використовує малий бізнес.

Очікування працівників є змінною величиною, проте їх можна згрупувати на основі спільних сподівань.

По-перше, спільним, як правило, є очікування безперервного й помітного збільшення заробітної плати, що найменше відповідає інфляційного росту. Водночас важливе значення має зростання заробітної плати як відображення визнання професійності працівника – це найважливіший мотиваційний стимул. Він змінюється пропорційно зміні потреби в спеціалістах відповідної кваліфікації.

По-друге, двоїстий характер стосується працівників до рівня диференціації та егалітаризації оплати. З одного боку, вони прагнуть підвищити авторитет праці та диференціювати розмір її оплати залежно від складності й ефективності. Це притаманно в основному приватному секторі. З іншого, як правило, у державному секторі, існує прагнення до егалітаризації оплати, за допомогою різноманітних соціальних доплат, які передбачені законодавством і не залежать від якості та складності праці (індексація, доплати за стаж роботи тощо). У результаті зменшується прозорість оплати, що є шкідливим для її мотиваційної спроможності та спонукає до зростання незадоволеності.

По-третє, працівники очікують на скорочення часу роботи, зокрема:

- швидший вихід на пенсію;
- скорочення робочого тижня;
- скорочення тривалості робочого дня в розрізі понаднормового часу.

Допустимий обсяг понаднормових годин регулюється законом. З одного боку, роботодавці зацікавлені в збільшенні кількості понаднормових годин і їх низькій оплаті, а працівники – навпаки. Однак у період спаду й високого рівня безробіття, підприємства обмежують кількість понаднормових годин, з іншого – у фазі зростання трапляються випадки, що підприємства намагаються незаконно продовжити робочий час працівників без адекватної компенсації. У разі великого безробіття вони не протестують, бо мають страх утратити свої робочі місця.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене нами дослідження підтверджує, що ефективність мотивації через оплату праці залежить від таких чинників: зовнішнього (соціально-економічних, правових, політичних умов) і внутрішнього середовища (стратегії розвитку, організацій-

ної структури та культури підприємства); цілей і очікувань працівників; структури системи оплати праці та її відповідності принципам мотивації й узгодженості з іншими її інструментами. Подальших опрацювань потребують питання розробки методологічних підходів до формування стратегії оплати праці з урахуванням вищезазначених чинників.

Джерела та література

1. Ліпич Л. Г. Формування стратегій розвитку підприємств на засадах прогнозування кон'юнктури ринку / Л. Г. Ліпич, В. В. Левицький, О. В. Кошій. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – 168 с.
2. Obłój K., Strategia firmy a strategiczne zsl, materialy konferencyjne / Polska Fundacja Promocji Kadr. – Warszawa, 2000.
3. Porter M. E. Competitive Advantage of Nations. – New York : The Free Press, 1990.
4. Ліпич Л. Г. Стратегія розвитку підприємства та детермінанти, що її визначають / Л. Г. Ліпич, О. В. Товстенюк, М. А. Кушнір, О. А. Хілуха // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – № 3 (7). – С. 27–31.
5. Ліпич Л. Г. Взаємозв'язок стратегії оплати праці та стратегії розвитку підприємства / Л. Г. Ліпич, М. А. Кушнір, О. А. Хілуха // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки : журнал / засновник і видавець Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2016. – Т. 1, № 4. – С. 61–67.
6. Ліпич Л. Г. Потреба впровадження нових систем оплати праці на підприємстві. Виклики глобалізації / Л. Г. Ліпич // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – № 2. – С. 23–29.
7. Менеджмент : понятійно-термінологічний словник / [за ред. Г. В. Щокіна та ін.]. – Київ : МАУП, 2007. – 744 с.

Reference

1. Lypych, L. G., Levytskyu, V. V., & Koschey, O. V. (2008). Formuvannya stratehiy rozvytku pidpryyemstv na zasadakh prohnozuvannya kon'yunktury rynku [Formation of enterprise development strategies based on market conditions forecasting]. Luts'k : RVV «Vezha» VNU imeni Lesi Ukrayinky [in Ukrainian].
2. Obloj K., (2000). Strategia firmy a strategiczne zsl, materialy konferencyjne, Polska Fundacja Promocji Kadr [Company strategy and strategic zsl, conference materials, Polish Human Resources Promotion Foundation], Warszawa [in Poland].
3. Porter, M. E. (1990). Competitive Advantage of Nations [Competitive Advantage of Nations]. The Free Press, New York [in England].
4. Lypych, L. G., Tovstenyuk, O. V., Kushnir, M. A. & Hiluha, O. A. (2016). Stratehiya rozvytku pidpryyemstva ta determinanty, shcho yiyi vyznachayut' [Development Strategy and Determinants that Determine it]. – Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. – Economic Journal Eastern National University named after Lesya Ukrainian : journal, Luts'k : Vezha-Druk 3, (7), 27–31 [in Ukrainian].
5. Lypych, L. G., Kushnir, M. A. & Hiluha, O. A. (2016). Vzayemozv'yazok stratehiyi oplaty pratsi ta stratehiyi rozvytku pidpryyemstva. [The relationship strategy remuneration and development strategy]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky : zhurnal / zasnovnyk i vydavets' Khmel'nyts'kyu natsional'nyy universytet. – Herald of Khmelnytsky National University. Economics : Journal / founder and publisher of Khmelnytsky National University. – Khmelnytsky : 2, 4, 61–67 [in Ukrainian].
6. Lypych, L. G. (2016). Potreba vprovadzhennya novykh system oplaty pratsi na pidpryyemstvi Vyklyky hlobalizatsiyi. [Demand Implementation of New Pay Systems in the Enterprise Challenges of Globalization]. Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky : zhurnal. – Eastern National University named after Lesya Ukrainian: Journal – Luts'k : Vezha-Druk, 2, 23–2 [in Ukrainian].
7. Shchokin, G. V. (Eds.). (2007). Management: Concepts and Eerminology – K : AIDP.

Любовь Липыч, Оксана Хилуха, Мирослава Кушнір. Факторы влияния на формирование системы оплаты труда. В статье рассмотрены факторы, характеризующие результаты влияния на систему оплаты труда. Эффективность оплаты труда зависит от следующих факторов: внешней (социально-экономических, правовых и политических условий) и внутренней среды (стратегии развития, организационной структуры и культуры предприятия); целей и ожиданий работников; структуры системы оплаты труда и ее соответствия принципам мотивации и согласованности с другими ее инструментами.

Политика оплаты труда на нижнем уровне, то есть на уровне предприятия, должна соответствовать политике, проводимой на государственном и региональном уровнях. Другие задачи экономического развития

государства производят опосредствованное влияние на политику оплаты труда предприятий. Государство обеспечивает их достижение, используя экономико-финансовые инструменты: цены, налоги, субсидии, политику валютного курса. Система оплаты труда, согласно определению, должна обеспечивать достижение целей и задач, определенных стратегией развития предприятия. Практика показывает, что отсутствие связи этой системы со стратегией развития снижает эффективность ее реализации. Кроме того, если структура оплаты труда не соответствует стратегии предприятия, например заимствованная в другой компании, имеющей другую стратегию, она может быть даже вредной. Учитывая это, необходим тщательный анализ стратегии формирования системы оплаты труда ее влияния на уровень заработной платы. Определяющее значение для формирования системы оплаты труда имеет уровень централизации управления и организационная структура предприятия. Традиционным организационным структурам соответствуют системы оплаты труда с низкой эластичностью, в основе которых лежит линейно-функциональное подчинение, и оплата в соответствии со штатным расписанием. Территориальное разветвление предприятий, а также простота выделения бизнес-процессов, то есть центров ответственности, способствуют взаимозависимости фонда оплаты труда и (или) премий работников от результатов работы отдельной структурной единицы. Возможность определения эффективности выполнения каждой задачи облегчает использование результативной системы оплаты при использовании матричной структуры управления. Взаимосвязь системы оплаты с организационной (корпоративной) культурой значительно повышает ее эффективность. Существенной составляющей организационной (корпоративной) культуры является коммуникация, то есть непосредственный контакт между работодателями и руководителями с работниками. В иерархических организациях преобладает вертикальная коммуникация: сверху вниз, которая помогает связывать разные уровни организации, координировать их деятельность с целью повышения качества продукции, скорости обслуживания клиентов и тому подобное.

Достичь определенных результатов можно только при условии объединения усилий, со стороны как владельцев, так и работников предприятия, которое обеспечивает стратегия оплаты труда. Учитывая задачи, определенные стратегией развития, предприятию необходимо разработать систему факторов, превращающих стратегические цели в оперативные действия сотрудников, то есть позволяющих реализовать избранную стратегию.

Ключевые слова: факторы внешней и внутренней среды, стратегия развития предприятия, организационная структура, культура предприятия, цели и ожидания работников, структура системы оплаты труда.

Lubov Lipych, Oksana Kchilycha, Myroslava Kushnir. Factors Which in Fluence the Formation the Company Wage System. The article discusses the factors which affect the pay system. The efficiency of the payment system depends on external and internal factors such as social, economic, legal and political conditions, the company's strategy, organizational structure and culture, business goals, expectations of the employee, etc.

A company's remuneration policy should meet a policy which is conducted at national and regional level. National and local wage policy implement through economic and financial instruments such as prices, taxes, subsidies, exchange rate policy.

A company's remuneration policy should achieve the company goals. The company activity shows that it should be related to the company development strategy, which increases the effectiveness of its implementation. Also, if the wage system does not meet the business plan goals, for example, when it was stolen from the other company with a different strategy, it would damage the company. In conclusion from the reasons, I have given we need to analyze the development plan regarding of its impact on the pay system.

A significant effect on the formation of the wage system has a hierarchal level of the company management and organizational structure of the enterprise as well. Traditional organizational structures have a small degree of elasticity because their structure is based on a direct functional subordination.

Organizational interdependence helps relate the salary of the employees and the results of the individual business units. It contributes creating an efficient system of economic stimulation for the staff.

Furthermore, a company remuneration policy should be connected with organizational (corporate) culture of the company, it will increase its effectiveness. An essential component of organizational (corporate) culture is the company communication system, which helps to link the different levels of the organization, coordinate their activities, improve product quality, customer service, etc.

So, the company needs to consider factors which influence the pay system. It helps to transform the enterprise strategic plan into operational actions of employees and promotes the strategy implementation.

Key words: external and internal factors of the environment, business development strategy, organizational structure, corporate culture, company's goals, expectations of employees, wage system.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2017 р.

Ольга Більська – кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління національним
господарством Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Соціальне іннування й концептуальний підхід до забезпечення ним керованих змін у соціумі

Розглянуто процеси, які проходять у національній економіці в сучасний період у зв'язку з розбудовою принципово нового суспільного інституту, а саме соціальної держави. Наведено аргументи щодо необхідності запровадження поряд із ринковим механізмом господарювання оновлення джерельної бази його соціальної імунізації. На основі дослідження реалій соціального піднесення розвинених країн доведено, що в умовах ресурсної обмеженості їхні здобутки були результатом задіяння потенціалу соціальних інновацій. Критично оцінено спектр підходів до залучення в науково-практичний обіг понять «інновація» й «іннування». Керуючись розробками зарубіжних учених і результатами опрацювання семантичних відмінностей словотвірних афіксів слів «інновація» та «іннування», запропоновано кваліфікувати інновацію результатом удосконалення будь-якого об'єкта, що існує. Установлено, що для відтворення минулого в теперішньому й майбутньому застосовується таке поняття, як традиція, яка є одним із дієвих механізмів пристосування людських спільнот до змінюваного середовища через регуляцію інститутів й інституцій. Доведено, що іновації виникають і реалізуються за допомогою модернізації традиції. Розкрито сутність соціального іннування як процесу, пов'язаного з формуванням конструкту відповідних інновацій та їх упровадженням у соціальну практику з досягненням прийнятного соціального результату. Для забезпечення керованого соціального іннування запропоновано розглядати цей процес як складний конструкт із трьох фаз. Згідно із запропонованою концепцією керованого соціального іннування, у першій фазі виявляються соціальні інститути, які потребують змін; у другій – формується конструкт соціальних інновацій з урахуванням аномальних соціальних відхилень від здійснених удосконалень у минулому циклі соціального іннування; у третій – моніторинг (аудит) і визначення міри збігання реального впливу на соціальні зміни з проектними. Специфіка керованого соціального іннування полягає у відмові від «наздоганяльного» типу запровадження соціальних інновацій, який не може забезпечити досягнення цивілізаційних стандартів життя в найближчій перспективі, і переході на стратегію «з забезпеченням випередження» або «від майбутнього». Увагу акцентовано на тому, що сама логіка процесу соціального іннування має бути такою, що тільки з позицій нового, більш досконалого можна в міру досягнутого змінити соціальну архітектоніку суспільства.

Ключові слова: інновація, традиція, удосконалення, взаємозалежність, іннування, процес, фази, управління, концепт, перспективи.

Постановка наукової проблеми та її значення. Держава як інститут існування суспільства з перших років виникнення взяла на себе соціальні обов'язки щодо своїх громадян, обсяги яких за часи її становлення та розвитку суттєво змінювалися. За аксіоматичним сприйняттям соціальне призначення держави ідентифікується зі специфікою її підходів щодо забезпечення прийнятного рівня життя для всіх членів суспільства. Із переходом у систему координат ХХІ ст. високорозвинені країни світової спільноти, підпорядкувавши діяльність усіх ланок національних економік соціальній компоненті розвитку, вийшли на принципово відмінний у якісному розумінні інститут соціальної держави. Специфіка її функціонування полягає в різноплановому ставленні до працездатного населення й членів суспільства, не спроможних до самозабезпечення. Подібний статус, конституційно закріплений із 1996 р. і в нашій країні. У цьому контексті перед Україною, яка поряд із запровадженням ринкового механізму господарювання розпочала його оптимізовану соціальну імунізацію, постали складні завдання оновлення джерельної бази забезпечення суспільного розвитку. Згідно із практикою розвинених країн їх реальне соціальне піднесення забезпечується задіянням потенціалу інноваційної моделі розвитку. При цьому при складеній переважній зорієнтованості на техніко-технологічні нововведення поступово приходило порозуміння того, що досить потужним каталізатором збалансування економічного потенціалу й зміни на краще рівня життя населення виступають соціальні інновації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В Україні у зв'язку з реалізацією людиноцентричної концепції розвитку питання соціального іннування стали однією з головних тем проблемно-орієнтованих досліджень. Як наслідок, у науковій літературі склався спектр підходів до залучення в науково-

практичний обіг поняття «соціальна інновація». Зокрема, Л. Антонюк, А. Поручник і В. Савчук запропонували тлумачення сутності соціальних інновацій [1, с. 38], Л. Федулова визначила їх місце в системі соціально-економічних відносин [2], а О. Набатова розкрила особливості та інституційні обмеження макрорівневих соціальних інновацій [3, с. 64]. Виокремився й науковий доробок, пов'язаний з упровадженням соціальних інновацій на рівні підприємств [4].

Однак за всієї значущості розробок, запропонованих названими вище та іншими науковцями, потрібно констатувати недостатність досліджень *категорії «соціальне інновування» і їх зведення лише до певних вимог*. Так, О. Лозовицький констатує, що «сьогодні реальний стан системи управління не відповідає вимогам універсальної технології інновування управлінської ситуації» [5, с. 5]. Приблизно в такому ж ракурсі В. Гошовська й Л. Пашко акцентують увагу на тому, що «на сучасному етапі професійної діяльності у сфері державного управління магістри державного управління зобов'язані володіти теорією та методикою науки... інновування як об'єкта, так і суб'єкта управління» без розкриття сутності цих навичок [6, с. 19]. Більше того, із погляду категорій інноваційного аспекту розвитку викликає масу питань прирівнювання понять «інновація» та «інновування». Ідеться про їх процесну ідентифікацію. Так, Д. О. Крикуненко кваліфікує інновації як «впровадження нової техніки, технологій, організації виробництва і т. ін.» [7]. Н. Т. Тверезовська та Н. Г. Шарата надають їм якості «процесу створення, поширення й використання засобів (нововведень) для розв'язання... проблем» [8]. А вчені О. І. Дідченко та О. Ю. Бибочкіна пропонують розуміти під інноваціями «зміни у всіх сферах життєдіяльності» [9]. Прирівнювання категорій *інновація* й *інновування* не дає змоги визначитися з результатом інноваційного процесу та не лише гальмує, а й робить непослідовними дії органів влади й управління в інновуванні суспільного шляху розвитку.

Мета й завдання статті. Керуючись нагальними вимогами посилення соціальної компоненти в забезпеченні суспільної динаміки, нами в межах цієї праці поставлено **завдання** визначитися з термінологічним апаратом щодо сутності, складників, джерельної бази та результатів соціального інновування, а також розробити концептуальні основи організаційно-економічного механізму керуваного забезпечення результативних соціальних змін відповідно до потреб прогресуючого суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «інновація» ввійшло в науковий обіг у XIX ст. за пропозицією відомого австрійського економіста Й. Шумпетера. Він розумів під інноваціями «... нову якість або властивість засобів виробництва, які можна отримати, удосконалюючи наявне устаткування» [10, с. 282]. У цьому контексті привертає увагу наголос автора на фразі «удосконалення наявного», із якої випливає, що інновацією не може бути тільки-но сконструйований предмет, а якісно перетворений, відомий раніше зразок. До такого самого висновку приводить пізнання сутності поняття «інновація» як складного словотворення. Справа в тому, що слово *інновація* потрапило в сучасну українську мову під впливом англійського «*innovation*», набувши морфологічних ознак латинського прототипу цього слова *innovatio*, що виник додаванням префікса *in-* і суфікса *-tio* до основи латинського прикметника *novus* – «новий». Керуючись етимологією терміна «*in*» як змін «зсередини» [11], інновацію й кваліфікують результатом удосконалення вже наявного об'єкта.

Такий підхід має й інший контекст. Ідеться про формування методологічної платформи прояву джерельної бази формування інновацій. Відомо, що людьми для відтворення минулого в теперішньому та майбутньому застосовується таке поняття, як традиція. За загальноприйнятими підходами, традиції постають соціальною нормою, якій властиве трансцендентне регулятивне втручання в суспільні відносини й поведінку людей. Стосовно потенцій традиції до конституціонування соціуму сучасне суспільство постає як система соціальних і державних владних інститутів, взаємодія яких забезпечує йому можливість функціонувати й розвиватися з урахуванням базисних і надбудовних суспільних відносин. Як правило, усі зміни в узгоджено діючій спільноті людей відбуваються внаслідок вичерпання можливостей розв'язання ними життєвих проблем способами, які використовувалися раніше. У процесі осмислення нової реальності суспільство завжди має справу з певною сукупністю вже ідентифікованих станів тієї чи іншої сфери економіки. Це повторення закладено в самій соціально-економічній системі. Проте це повторення не можна вважати поверненням назад. Процес стосовно залучення традиції в процеси людської діяльності розгортається по колу, яке, по суті, є «колом кіл», і віднаходить пояснення в її залученні для функціонування в змінених умовах, поверненні назад для

виявлення в неї гальмуючих елементів і знову рух уперед для адаптації традиції через підфункції у вже зміненому соціумі. Однак важливо врахувати, що задіяні минулі фіксації традиції в сьогоденні слугують джерелом підтримання динаміки спрямованого процесу, який невпинно підводить соціальну систему до більш бажаного людською спільнотою стану. Отже, традиція, залучена в процес суспільного поступу, реалізує потенціал упорядкування процесів у соціальній системі, забезпечує повторюваність, передбачуваність і контрольованість, сприяючи тим самим їх виведенню в площину суспільної доцільності. Усе наведене засвідчує факт того, що традиція не є чимось застиглим, оскільки на кожному етапі її задіяння в суспільні процеси розвитку відбувається вдосконалення механізмів реалізації потенційно закладених у ній конструктивних джерел. Доречно зауважити, що традиція не протистоїть змінам, а навпаки, створює такий просторовий і часовий контекст, який актуалізує зміни. Ідеться про те, що, завдяки традиції, позитив попереднього етапу суспільного розвитку як стійкий інваріант елементів, цінностей, зв'язків і суспільних відносин переноситься в сучасність. І саме наявність інваріанта, тобто чогось незмінного, детермінує стійкість соціально-економічної системи.

Із позицій беззаперечної логіки щодо метаморфози вічного творіння сучасності можна стверджувати, що основою утвердження й розвитку нового є закріплені традиціями досвід. До такого висновку свого часу дійшов і М. Бердяєв, наголосивши, що «...минуле, яке існує в сьогочасній пам'яті, є вже зовсім інше минуле, минуле, перетворене й просвітлене, стосовно нього ми здійснили творчий акт, і лише після цього творчого акту воно ввійшло до складу нашого сьогодення» [12, с. 109]. Отже, за своєю природою традиція й інновація нерозривно взаємопов'язані. Вони взаємозумовлюють, доповнюють і посилюють одне одного. У такому розумінні традиція стає необхідною передумовою для здійснення креативних процесів, а інновація як їх продукт стає потенційним джерелом формування нових традицій. Розвиток на основі інновацій спрямований на зміну ціннісного наповнення наявної традиції, переведення їх у нову якість. Іновації, зазвичай, виникають і реалізуються модернізацією традиції. У разі визнання інновації суспільством вона інституалізується. «Будь-яка традиція, за визначенням С. А. Арутюнова, – це колишня інновація, і будь-яка інновація – у потенції майбутня традиція ... І те, що ми бачимо як інновацію, або не прижилося ... відіме й забудеться, або приживеться, із часом перестане сприйматися як інновація, а отже, стане традицією» [13, с. 160].

Особливістю запровадження інновацій із задіянням потенціалу традицій є те, що вони не обмежуються однією сферою суспільного життя або галуззю національної економіки, а зачіпають все їх різноманіття. Традиції відтворюють усі грані суспільного життя, а отже, й інновації охоплюють своїм впливом усі сторони людського буття.

Відмінність категорії «інновування» від поняття «інновація» зумовлена семантичними відмінностями словотвірних афіксів цих слів. Утворення іменника «інновування» приєднанням до основи суфікса (-ання) – це продуктивна словотвірна модель, яка використовується в сучасній українській мові під час творення субстантивів зі значенням процесуальності, на протигагу суфіксові (-ція) в слові «інновація», що вказує, як правило, на статичну ознаку. Якщо інновування є процесуальною дією, а інновація постає статичним явищем, то її можна кваліфікувати складником інноваційного процесу.

Саме інновації створюють поле мінливості соціальних систем, у якому може реалізовуватися як природний, так і селективний відбір їхніх зразків, що забезпечують їм ефективні наслідки впровадження. Природно, що за такого їх сприйняття вони є створюючими в контексті формування джерельної бази соціального прогресування. При цьому зовсім не виключаються й деструктивні аспекти. Отже, очевидний факт щодо того, що результатом інновування виступає не інновація та не її впровадження, а досягнення бажаних змін.

Оскільки соціальне інновування пов'язане з формуванням конструкту відповідних інновацій та їх упровадженням у соціальну практику з досягненням позитивних змін, то воно має бути керованим. Потреба в соціальних перетвореннях впливає як на соціальні інститути, викликаючи необхідність їх відповідних змін, так і на соціальні інституції, вимагаючи від них більш високої активності в соціальній стандартизації життя населення за зразками високорозвинених країн. Співвідношення інститутів й інституцій, а отже, об'єкта та суб'єкта управління, потрібно розуміти не як повну ідентичність, а як досягнення й збереження об'єктивно необхідної пропорційності. Викладене для його втілення в соціальну практику вимагає специфічного підходу до організації соціального інновування. Постановка проблеми в подібному організаційному ракурсі пов'язана з істотним перетворенням цілей, функцій і характеру його регулювання. На відміну від соціальних змін, які

виникають спонтанно, кероване соціальне іннування передбачає впровадження механізму їх ініціювання й контролю. На нашу думку, соціальне іннування як безперервний повторюваний циклічний процес у найбільш простому, але об'єктивному відтворенні формується з трьох фаз (рис. 1). У житті ми маємо справу не стільки з реальними соціальними об'єктами та інститутами, скільки з інформацією про них. Тому в першій фазі, яку можна назвати аналітичною, за визначенням А. Маршалла; «... предметом вивчення є факти, які можна спостерігати, і величини, котрі можна виміряти й зафіксувати» [14, с. 83]. У контексті цих вимог формується блок кількісних і якісних характеристик, оптимізується їх набір, визначаються їхні зміни й деструктиви в них. У цій фазі виявляються соціальні інститути, які потребують змін. При цьому обов'язково враховується той факт, що будь-яка зміна протиставляє чинні соціальні інститути модернізованим. Проведені дослідження свідчать про необхідність у цій фазі ще однієї дії. Ідеться про оцінку результативності соціального іннування. Момент оцінювання фіксує процес порівняння з параметрами, закладеними в проект.

Рис. 1. Пофазові складники циклу соціального іннування

Друга фаза пов'язана з формуванням конструкту соціальних інновацій з урахуванням аномальних соціальних відхилень від упровадження соціальних інновацій у минулому циклі соціального іннування. Ця фаза є вихідним пунктом як для моделювання соціальних інновацій, так і їх упровадження й поширення. Безперечно, на цьому креативному етапі потенційно може бути запропоновано безліч удосконалень чинних інститутів, а отже, сформовано пучок соціальних інновацій. Проте їх масовість свідчить лише про усвідомлення потреби суспільства в соціальних змінах і не більше. Переведення усвідомлення в розряд проекту потребує такої дії, як селекція або фільтрація. Справа в тому, що під час іннування виникають різні за спрямованістю, природою, характером, величиною та мірою соціальності ефекти в різних сферах соціалізації економіки й інколи зовсім не ті, які

приймалися за базові. Безумовно, механізм фільтрації залежить не лише від самої інновації, а й від інституції та методології її продукування. Сама логіка процесу соціального інновування така, що тільки з позицій нового, більш досконалого, можна в міру досягнутого змінити соціальну архітектуру суспільства. Відповідно до цієї констатації постає питання щодо якості новизни, закладеної в соціальну інновацію, що викликає подвійність соціального прогресування за віссю «минуле – майбутнє». Ідеться про механізм посилення результативності соціального інновування й відтворення довготривалої та поточної спрямованості. Цілком очевидно, що будь-яка соціальна інновація є інформаційним конструктом. Ми маємо на увазі соціальні стандарти, норми споживання, норми забезпечення тощо. Залежно від того, на якій інформаційній базі створюється соціальна інновація і яка інновація приймається до впровадження, не лише формується стратегія цивілізаційного поступу, а й забезпечується швидкість соціальної еволюції на національних теренах. Саме інструментарій конституціонування соціальних аспектів суспільної динаміки забезпечує якість і повноту контурів соціального інновування. Контекст забезпечення соціальності під час розробки соціальних інновацій відповідно до цивілізаційних вимог репрезентовано на рис. 2.

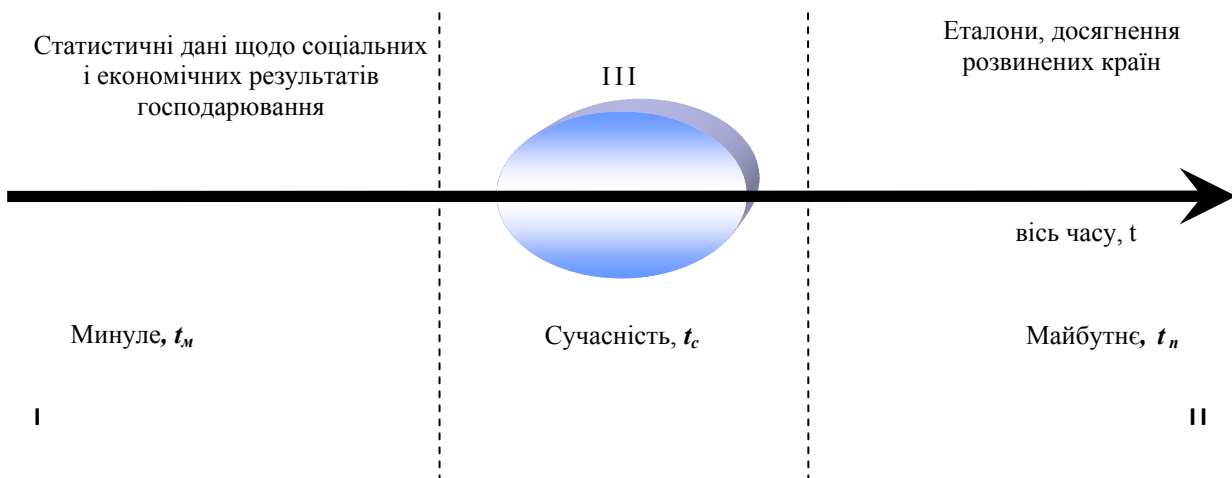

Рис. 2. *Схема забезпечення цивілізаційної спрямованості суспільної динаміки в процесі соціального інновування*

Сьогодні в практиці задіяння потенціалу соціального інновування всі процеси у відповідних фазах проходять у рамках контуру «I», який відтворює стратегічну модель «інновування із запізненням», тобто «від минулого». Параметри соціальної інновації вдосконалюються відносно діючих їх нарощуванням або зменшенням незалежно від ступеня їх відповідності нормам життя, гідного людини. Це, так би мовити, «наздоганяльний» тип запровадження соціальних інновацій, не спроможний забезпечити досягнення цивілізаційних стандартів життя в найближчій перспективі. Є всі підстави до переходу при здійсненні соціального інновування на стратегію за контуром «II», тобто «із забезпеченням випередження» або «від майбутнього». Ідеться про прийняття за віху, до якої прагнуть, певного ідеального розрахункового значення соціального параметра або здобутків розвинених країн. Природно, що моделювання соціальних інновацій за зразками розвинених країн певною мірою є досить дискусійним. Утім, навіть ставлячи під сумнів можливість залучення західних здобутків соціального характеру для розгортання довгострокової стратегії соціального інновування, вони можуть слугувати орієнтиром для започаткування руху за зміну добробуту на краще.

На нашу думку, зорієнтованість у регуляторній політиці щодо соціального інновування на досягнутих результатах позбавляє державу карти соціального прогресування. Безсумнівно, що протилежний підхід із залученням для формування конструкту соціальних інновацій здобутків високо-розвинених країн формує колію соціального руху. Проте не можна не помічати того, що потрібно постійно не лише унормовувати, а й упорядковувати рух до стандартів життя гідних людини. У найбільш узагальненій інтерпретації подано вимогу можна реалізувати в регуляторній практиці соціального інновування поєднанням контурів «I» і «II», що уможливить інтегрування (III) двох стратегій різномістового формування конструкту соціальних інновацій.

Упровадження інновації не означає її негайний успіх. Тому третя фаза передбачає супроводження цього процесу через моніторинг (аудит) і визначення збігання реального впливу на соціальні зміни з проектним. Ідеться про безупинне спостереження, тобто постійний збір й аналіз інформації про вплив упровадженої соціальної інновації протягом усього періоду її дії на підвищення активності найманих працівників у різнобічному спектрі питань і зміни у зв'язку з цим їхнього добробуту, а також посилення позицій держави в підтриманні представників прошарку, який неспроможний до самозабезпечення. Власне в цій фазі відбувається діагностика перетворення можливостей, привнесених соціальною інновацією, у дійсність, тобто констатація або спростування факту переходу за час (T_0-T_1) до іншого параметричного стану. У разі підтвердження позитивних змін упроваджена соціальна інновація доопрацьовується в деталях, а в іншому випадку підпадає під радикальні удосконалення.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, інновація є результатом удосконалення будь-якого наявного об'єкта. Джерельною базою формування інновацій, а отже й підґрунтям щодо забезпечення реалізації моделі інноваційного розвитку, виступає традиція. Завдяки традиції позитив попереднього етапу суспільного розвитку як стійкий інваріант елементів, цінностей, зв'язків і суспільних відносин переноситься в сучасність. Інновації, як правило, виникають та реалізуються модернізацією традицій. Інновування є процесуальною дією, результатом якої виступає не інновація та не її впровадження, а досягнення бажаних змін у соціумі. Соціальне інновування як безперервний повторюваний циклічний процес може бути керованим. Оскільки будь-яка соціальна інновація – інформаційний конструкт, то залежно від інформаційної бази її створення можливий перехід при здійсненні соціального інновування на стратегію «з забезпеченням випередження» або «від майбутнього». Було б поспішним, якби запропонований механізм конструювання соціальних інновацій був сприйнятий як уже сформована, відносно цілісна концепція. Усе це вимагає нового соціального мислення, але й у такому несформованому стані простежуються підвалини методологічної платформи забезпечення керованого соціального інновування. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на формування теоретико-методологічної платформи системного оновлення інструментального арсеналу інноваційної стратегії суспільного розвитку.

Джерела та література

1. Антонюк Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук. – Київ : КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Федулова Л. Соціальні інновації в системі соціально-економічних відносин / Л. Федулова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2008_3/60-74.pdf.
3. Набатова О. Соціальні інновації: поняття, види, суб'єкти / О. Набатова // Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 6. – С. 58–66.
4. Гапак Н. Проблеми впровадження інновацій на підприємствах легкої промисловості / Н. Гапак, Я. Бойко // Матеріали науково-практичної інтернет-конференції (14–15 груд. 2011 р.). – Режим доступу : http://confnarv.at.ua/publ/konf_14_15_grudnja_2011.
5. Лозовицький О. Теорія управління – основа розвитку системи сучасного державотворення в Україні / О. Лозовицький // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – № 2. – С. 4–12.
6. Гошовська В. Кафедра парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президенті України: місія та пріоритети діяльності / В. Гошовська, Л. Пашко // Вісник державної служби України. – 2014. – № 1. – С. 15–20.
7. Крикуненко Д. О. Проблеми впровадження інновацій на підприємствах [Електронний ресурс] / Д. О. Крикуненко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mimi/2011_4_1/1_5.pdf.
8. Тверезовська Н. Т. Роль інновацій у розбудові вищих навчальних закладів [Електронний ресурс]. / Н. Т. Тверезовська, Н. Г. Шарата. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pedalm/texts/2012_14/018.pdf.
9. Дідченко О. І. Сутність та класифікація інновацій / О. І. Дідченко, О. Ю. Бибочкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/26.pdf.
10. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры : монография / Й. А. Шумпетер. – Москва : Прогресс, 1982. – 455 с.
11. Азгальдов Г. Г. Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия / Г. Г. Азгальдов, А. В. Костин // Экономические стратегии. – 2008. – № 2 (60). – С. 162–164.
12. Бердяев Н. А. Дух и реальность : монография / Н. А. Бердяев. – Москва : АСТ ; Харьков : Фолио, 2003. – 680 с.
13. Арутюнов С. А. Народы и культура: развитие и взаимодействие : монография / С. А. Арутюнов. – Москва : Наука, 1989. – 247 с.
14. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3 т. / А. Маршалл ; пер. с англ. – Москва : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.

References

1. Antonyuk, L., Poruchnik, A., Savchuk, V. (2003). Innovatsiyyi: teoriya, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsiyyi [Innovations: theory, mechanism of development and commercialization]. K. : KNEU [in Ukrainian].
2. Fedulova, L. (2008). Sotsialni innovatsiyyi v sistemі sotsialno-economicnih vidnosin [Social innovation in the social and economic relations]. Retrived from [http:// archive.nbuv.gov.ua / portal/soc_gum /usoc/2008_3/60-74.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2008_3/60-74.pdf). [in Ukrainian].
3. Nabatova, O. (2011). Sotsialni innovatsiyyi: ponyatie, vidi, subekti [Social innovations: concept, types, subjects]. – Visnik Natsionalnoy akademii imeni Yaroslava Mudrogo, 6, 58–66 [in Russian].
4. Hapak, N., & Boiko, Ya. (2011). Problemy vprovadzhennia innovatsii na pidpriemstvakh lehkoi promyslovosti [The problems of innovation in enterprises of light industry]. Proceedings of the Internet Conference'11: naukovopraktychnoi internet-konferentsii (14–15 december, 2011 hoda). Retrieved from http://confiapv.at.ua/publ/konf_14_15_grudnja_2011 [in Ukrainian].
5. Lozovickiy, O. (2011). Teoriya upravlinnya – osnova rozvitku sistemi suchasnogo derzhavotvorennia v Ukraini [Control theory – the basis of modern state system in Ukraine]. Publichne upravlinnya: teoriya ta praktika – Publichne upravlinnya: teoriya ta praktika, 2, 4–12 [in Ukrainian].
6. Goshovska, V., & Pashko, L. (2014). Kafedra parlamentarizmu ta politichnogo menedzhmentu Nacionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnya pri Prezidentovi Ukraini: misiyya ta prioriteti dijalnosti [Department of parliamentarism and political management of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, mission and priorities]. – Transactions derzhavnoi sluzhbi Ukraini, 1, 15–20 [in Ukrainian].
7. Krikunenko, D. O. (2011). Problemi vprovadzhennia innovatsiy na pidpriemstvakh [Problems of innovation in enterprises]. Retrived from http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mimi/2011_4_1/1_5.pdf [in Ukrainian].
8. Tverezovska, N. T., & Sharata, N. G. (2012). Rol innovatsii u rozbudovi vishchih navchalnih zakladiv [The role of innovation in the development of higher education]. Retrived from http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pedalm/texts/2012_14/018.pdf [in Ukrainian].
9. Didchenko, O. I., & Bibochkina, O. J. (2010). Sutnist ta klasifikatsiyya innovatsiy [Essence and classification of innovation]. Retrived from http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/26.pdf [in Ukrainian].
10. Shumpeter, Y. A. (1982). Teriya ekonomicheskogo razvitiya: issledovanie predprinimatel'skoy pribili, kapitala, kredita, protsenta i tsicla conyunkturi [Theory of economic development: the study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest and the cycle of the conjuncture], Moscow : Progress [in Russian].
11. Azgaldov, G. G., & Kostin A. V. (2008). Intelektualnaya sobstvennost, innovatsiyyi i kvalimetriyya [An intelligent property, innovations and kvalymetryya]. Economigeski strategii – Economigeski strategii, 2(60), 162–164 [in Russian].
12. Berdyayev, N. A. (2003). Dukh i realnost [Spirit and Reality]. Moscow : Izdatelstvo AST ; Kharkov : Folio [in Ukrainian].
13. Arutyunov, S. A. (1989). Narodi i kultura: razvitie i vzaimodeistvie [Peoples and culture: development and interaction]. Moscow : Nauka [in Russian].
14. Marchall, A. (1993). Printsipi ekonomicheskoy nauki [Principles of Economic Science]. Vol. 1, Moscow : Progress [in Russian].

Ольга Бильская. Социальное инновирование и концептуальный подход к обеспечению им управляемых изменений в социуме. Рассматриваются процессы, которые проходят в национальной экономике в современный период в связи с развитием принципиально нового общественного института, а именно социального государства. Приведены аргументы о необходимости введения наряду с рыночным механизмом хозяйствования обновления источниковой базы его социальной иммунизации. На основе исследования реалий социального подъема развитых стран доказано, что в условиях ресурсной ограниченности их достижения были результатом задействования потенциала социальных инноваций. Критически оценен спектр подходов к привлечению в научно-практический оборот понятий «инновация» и «инновирование». Руководствуясь разработками зарубежных ученых и результатами обработки семантических различий словообразовательных аффиксов слов «инновация» и «инновирование», предложено квалифицировать инновацию результатом усовершенствования любого существующего объекта. Установлено, что для воспроизведения прошлого в настоящем и будущем применяется такое понятие, как традиция, которая является одним из действенных механизмов приспособления человеческих сообществ к изменяющейся среде через регуляцию институтов и институций. Доказано, что инновации возникают и реализуются путем модернизации традиции. Раскрыта сущность социального инновирования как процесса, связанного с формированием конструкта соответствующих инноваций и их внедрением в социальную практику с достижением приемлемого социального результата. Для обеспечения управляемого социального инновирования предлагается рассматривать этот процесс как сложный конструкт из трех фаз. Согласно предложенной концепции управляемого социального инновирования в первой фазе оказываются социальные институты, которые требуют изменений; во второй фазе формируется конструкт социальных инноваций с учетом аномальных социальных отклонений от осуществленных усовершенствований в прошлом

цикле соціального інновирования; а в третей – мониторинг (аудит) и определение степени совпадения реального влияния на социальные изменения с проектными. Специфика управляемого социального инновирования заключается в отказе от «догоняющего» типа введения социальных инноваций, который не способен обеспечить достижение цивилизационных стандартов жизни в ближайшей перспективе, и переходе на стратегию «с обеспечением опережения» или «от будущего». Акцентируется внимание на том, что сама логика процесса социального инновирования должна быть такой, что только с позиций нового, более совершенного можно по мере достигнутого изменить социальную архитектуру общества.

Ключевые слова: инновация, традиция, усовершенствования, взаимозависимость, инновирование, процесс, фазы, управление, концепт, перспективы.

Olga Bilskaya. The Social Innovation Introduction Process and Conceptual Approach to Ensure that they Managed Change in Society. Examines the processes occurring in national economy in the modern period in connection with the development of a fundamentally new social institution, namely the welfare state. The arguments about the need to introduce along with market management mechanism updates the source base of its social immunization. Based on the study of the realities of the social recovery of the developed countries proved that in the conditions of resource limitation of their achievement was the result of harnessing the potential of social innovation. Critically evaluated a range of approaches to engage in scientific and practical usage of the concepts «innovation» and «innovation introduction process». Guided by the developments of foreign scientists and the results of processing the semantic differences slovotsky affixes of the words «innovation» and «innovation introduction process» proposed to qualify the innovation as a result of enhancement of any existing object. It was found that for playback of the past in the present and future applies such a thing as tradition, which is one of the most effective mechanisms of adaptation of human communities to the changing environment through the regulation of institutions and institutions. Proven that innovations occur and are implemented by modernisation tradition. The essence of social innovation introduction process as a process associated with the formation of the construct of appropriate innovations and their implementation in social practice with the achievement of acceptable social result. To provide controlled social innovation introduction process invited to consider this process as a complex construct of the three phases. Under the proposed concept of a managed social innovation introduction process in the first phase are manifested in social institutions that require change; the second is formed a construct of social innovation based on social abnormal deviations from the implemented improvements in the last cycle of social innovation introduction process; the third monitoring (audit) and the determination of the degree of coincidence of the real impact on social change with the project. The specifics of the managed social innovation introduction process is to avoid the «catch-up» type of social innovation that is not able to achieve civilized living standards in the short term, and transition to the strategy of «secured advance» or «from the future». Focuses on the fact that the logic of the process of social innovation introduction process should be such that only from the standpoint of a new, more perfect, in the extent made to change the social architecture of companies.

Key words: innovation, tradition, improvement, interdependence, innovation introduction process, process, phase, control, concept, perspective.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2017 р.

УДК 378:338.46

Денис Загірняк – кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського

Базова вища освіта: оцінювання прагматизму вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг

Ступенева освіта зумовила наявність на ринку освітніх послуг сегменту «Бакалавр», у якому реалізується програма підготовки здобувачів базової вищої освіти. Тривалий час вищі навчальні заклади нарощували освітній потенціал у цьому сегменті. Побудовано методика визначення рівня абсолютного й відносного освітнього прагматизму в діях вищих навчальних закладів Полтавщини щодо освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів, що показує рівень реалізації закладами освітнього потенціалу. Абсолютний освітній прагматизм демонструє рівень реалізації навчальним закладом ліцензійного обсягу на підготовку бакалаврів за окремою

спеціальністю. Відносний прагматизм демонструє рівень використання закладом ліцензійного обсягу відносно інших закладів, що здійснюють підготовку бакалаврів за спеціальністю.

Ключові слова: вища освіта, бакалаврат, вищі навчальні заклади, ринок освітніх послуг, освітній потенціал, абсолютний освітній прагматизм, відносний освітній прагматизм, ліцензійний набір, первинний попит, вторинний попит.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одночасно з виникненням у сфері вищої освіти товарно-ринкових відносин з'явилися поняття «ліцензування» й «послуга вищої освіти» (ПВО), що передбачало наявність у вищих навчальних закладах (ВНЗ) ліцензії для реалізації освітньо-професійних програм підготовки за відповідною спеціальністю. Упровадження ступеневої освіти розділило ринок ПВО на сегменти – «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр», – що відрізнялися за рівнем професійної підготовки й наявністю в споживачів необхідного рівня підготовки. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра забезпечувала здобуття базової вищої освіти [1; 2]. Саме освітній рівень «базова вища освіта» сприяла популярності сегменту «бакалавр» (*б*) серед ВНЗ, оскільки він сприймався споживачами як «стартова платформа» вищої освіти (ВО). Майже всі ВНЗ мали на меті отримання ліцензії на підготовку бакалаврів за багатьма спеціальностями, а досягнувши її, намагалися збільшити обсяги ліцензійного набору. Протягом багатьох років ВНЗ нарощували освітній потенціал у сегменті *б*. Сьогодні ступінь ВО «бакалавр» отримується на першому (бакалаврському) рівні ВО [3], що підтверджує статус сегменту *б* як «стартової платформи». Відтепер, коли в українському суспільстві запанували демократичні цінності, а європейський вектор розвитку набув конкретних форм і змісту, на зміну освітньому ідеалізму, що ґрунтувався на бажанні досягти омріяних вершин, має прийти освітній прагматизм, що реально оцінює можливості ВНЗ.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У вітчизняному освітньому просторі існує декілька підходів до вивчення бакалаврату. Так, С. Сисоева, Н. Батечко, О. Длугопольський, Г. Чекаловська, О. Другов і Є. Карутін розглядають підготовку бакалаврів у контексті проблем розвитку та напрямів реформування ВО України [4; 5; 6; 7]. Дослідники О. Кулініч, Л. Маслак, Л. Півнева вважають бакалаврат інструментом інтеграції України у світовий освітній простір [8; 9; 10]. Завдяки аналізу ринку кооперативної ВО А. Дмитрів наголошує на затребуваності бакалаврської програми підготовки [11]. Але поза увагою науковців перебуває рівень здатності ВНЗ реалізувати освітній потенціал у підготовці бакалаврів, що підтверджує потребу в освітніх послугах цього рівня.

Мета й завдання статті – визначення рівня абсолютного й відносного освітнього прагматизму в діях вищих навчальних закладів Полтавщини щодо освітньо-професійної програми підготовки бакалавра, що вказує на рівень реалізації закладами освітнього потенціалу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Заради зниження громіздкості словесних конструкцій прикметник «освітній» виключено зі словосполучень «освітній потенціал», «абсолютний освітній прагматизм» і «відносний освітній прагматизм», а термін «прагматизм» уживатиметься в значенні «освітній прагматизм».

ВНЗ діють у тримірному просторі, а тому варто визначити його межі: просторова межа – Полтавська область; часова – прийом студентів 2016 р.; товарно-галузева – ПВО в сегменті *б*. Потрібно зауважити, що бакалаврський рівень підготовки з недовірою сприймається українським суспільством. Законодавство, на думку С. Сисоевої й Н. Батечко, визначає ступінь бакалавра як неповну ВО, що підриває його фундамент [4, с. 100]. Л. Маслак визнає, що українські роботодавці, на відміну їхніх західних колег, психологічно не визнають бакалавра спеціалістом вищої кваліфікації [9, с. 143]. О. Другов вважає проблемою, що стримує розвиток ВО, слабе визнання в суспільстві кваліфікаційного рівня «Бакалавр», його незатребуваність вітчизняною економікою [6, с. 128]. О. Кулініч стверджує, що в абсолютній більшості цивілізованих країн бакалаврат віднесено до базового рівня ВО [8, с. 41–49]. Л. Півнева ототожнює ступінь бакалавра в Україні з іншими країнами в контексті базової ВО, але помічає, що в Україні багато хто вважає, що бакалаврат не є самостійним рівнем освіти й роботодавці не зацікавлені в таких фахівцях [10]. На думку С. Карутініна, «формально бакалаврат є повноцінною ВО, але працедавці часто не вважають його таким і віддають перевагу спеціалістам і магістрам» [7, с. 19]. Водночас громадська думка взагалі не впливає на попит та пропозицію в сегменті *б*, оскільки альтернативи бакалаврату не існує.

Суспільна значущість номенклатури ПВО підтверджується її затвердженням Кабінетом Міністрів (КМ) України. У 2016 р. діяв Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка

здобувачів ВО (Перелік) [12]. Відповідно до спеціальності ПВО, позначено PBO_{τ}^{δ} , де верхній індекс δ указує на сегмент, а нижній τ – на спеціальність у Переліку. 2016 р. ВНЗ Полтавщини надавали 58 PBO_{τ}^{δ} із 25 галузей знань.

Кількісно потенціал ВНЗ визначає показник «ліцензійний набір за програмою підготовки бакалаврів за спеціальністю», що позначено символом l_{τ}^{δ} , де індекс δ указує на сегмент, а τ – на спеціальність згідно з Переліком. Надалі в символах показників слово «символ» не вживається. Загальний обсяг ліцензійного набору за спеціальністю на ринку позначено L_{τ}^{δ} , а сума L_{τ}^{δ} дорівнює валовому обсягу ліцензійного набору за всіма ПВО в сегменті δ (L^{δ}).

Згідно зі статтями 27 і 28 Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), специфікою сегмента δ є наявність двох попитів. Первинний попит полягає в задоволенні інтересів осіб із повною загальною середньою освітою, а вторинний – осіб, які мають диплом молодшого спеціаліста [2]. В офіційних документах ВНЗ вторинний попит іменується «зі скороченим терміном навчання». Обсяг реального попиту визначає показник «чисельність осіб, зарахованих на навчання за програмою підготовки бакалаврів за спеціальністю». Обсяг первинного попиту позначено q_{τ}^{δ} , а вторинного – \hat{q}_{τ}^{δ} . Загальний обсяг первинного попиту за спеціальністю позначено Q_{τ}^{δ} , а вторинного – \hat{Q}_{τ}^{δ} . Сума Q_{τ}^{δ} дорівнює валовому обсягу первинного попиту за всіма ПВО в сегменті δ (Q^{δ}), а сума \hat{Q}_{τ}^{δ} дорівнює валовому обсягу вторинного попиту за всіма ПВО в сегменті δ (\hat{Q}^{δ}).

А. Дмитрів оцінює діяльність ВНЗ за допомогою відношення l_{τ}^{δ} до q_{τ}^{δ} (r_{τ}^{δ}) [11, с. 136], але цей показник не враховує вторинний попит. Абсолютний прагматизм демонструє міру реалізації ВНЗ потенціалу, тобто відношення l_{τ}^{δ} до інтегрованого значення суми q_{τ}^{δ} і \hat{q}_{τ}^{δ} . Для розрахунку інтегрованого значення вибрано термін навчання, оскільки для осіб із повною загальною середньою освітою він становить чотири роки, а для молодших спеціалістів – два роки. О. Длугопольський і Г. Чекаловська звернули увагу на зростання попиту на навчання в бакалавраті в осіб із дипломами молодшого спеціаліста [5, с. 92]. Потрібно зазначити, що скорочений термін навчання розуміють по-різному: якщо спеціальності технікуму (коледжу) та бакалаврату в університеті (академії) споріднені, то він становить два роки, а якщо не збігаються – три. За окремими спеціальностями деякі університети встановлюють за спорідненими спеціальностями термін навчання три роки. Оскільки у використуваному інформаційному ресурсі не уточнюється, наскільки скорочується термін навчання, то для всіх ВНЗ і спеціальностей прийнято два роки.

Отже, інтегрований обсяг попиту обчислюється як $q_{\tau}^{\delta} \cdot 4 + \hat{q}_{\tau}^{\delta} \cdot 2$. Щорічно ВНЗ задовольняв первинний і вторинний попит, тобто повною мірою використовував загальний обсяг ліцензійного набору, який дорівнював $l_{\tau}^{\delta} \cdot 4$. Абсолютний прагматизм ВНЗ (\hat{r}_{τ}^{δ}) обчислюється за формулою:

$$\hat{r}_{\tau}^{\delta} = \frac{q_{\tau}^{\delta} \cdot 4 + \hat{q}_{\tau}^{\delta} \cdot 2}{l_{\tau}^{\delta} \cdot 4}.$$

Ураховуючи, що сума Q_{τ}^{δ} і \hat{Q}_{τ}^{δ} у 2016 р. складала 47,00 % від L^{δ} , за граничну величину \hat{r}_{τ}^{δ} потрібно взяти 50,00. Якщо $\hat{r}_{\tau}^{\delta} \geq 50,00$, то слід визнати, що рівень абсолютного прагматизму на сьогодні досить високий.

У сегменті δ діють сім ВНЗ: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського (КрНУ), Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка (ПолтНТУ), Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка (ПНПУ), ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ), Полтавська державна аграрна академія (ПДАА). Окрім ВНЗ IV рівня акредитації, підготовку бакалаврів здійснюють три ВНЗ II–III рівнів: Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету економіки і права імені Альфреда Нобеля

(КІДУ), Коледж Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (ККрНУ), Кременчуцький льотний коледж Національного авіаційного університету (КЛК НАУ). Із 58 послуг у сегменті δ Полтавщини 28 $ПВО_{\tau}^{\delta}$ надає один ВНЗ, 19 $ПВО_{\tau}^{\delta}$ – два, одну $ПВО_{\tau}^{\delta}$ – три і 10 $ПВО_{\tau}^{\delta}$ – чотири ВНЗ.

Потрібно припустити, що відсутність конкуренції сприяє реалізації потенціалу, а наявність перешкоджає реалізації намірів, тобто $ПВО_{\tau}^{\delta}$ неоднорідні за реалізацією потенціалу ВНЗ. Приймальна компанія 2016 р. свідчить, що $L^{\delta} > Q^{\delta}$ у 4,26 раза. Символічно, що тільки за $ПВО_{035}^{\delta}$ два ВНЗ, КрНУ й ПолтНТУ, стовідсотково реалізували потенціал завдяки первинному попиту, тобто $l_{\tau}^{\delta} = q_{\tau}^{\delta}$ ($r_{\tau}^{\delta} = 1,00$). Якщо ВНЗ практично за всіма $ПВО_{\tau}^{\delta}$ не реалізували потенціал, потрібно порівнювати не абсолютні, а відносні величини, тобто частку ринку, на яку вони претендували, із часткою ринку, яку вони реально отримали. Показник «частка l_{τ}^{δ} у L_{τ}^{δ} » (dl_{τ}^{δ}) демонструє амбіції ВНЗ на ринку, а показник «частка q_{τ}^{δ} у Q_{τ}^{δ} » (dq_{τ}^{δ}) – ступінь їх реалізації. Якщо допустити, що всі ВНЗ реалізували потенціал, то $L_{\tau}^{\delta} = Q_{\tau}^{\delta}$. Відношення dl_{τ}^{δ} до dq_{τ}^{δ} (dr_{τ}^{δ}) визначає конкурентні позиції ВНЗ на ринку. Щодо dr_{τ}^{δ} значення 1,00 є граничною величиною, оскільки свідчить про більшу конкурентоспроможність ВНЗ, порівняно з іншими закладами. Отже, граничну величину dr_{τ}^{δ} потрібно вибрати для оцінювання відносного прагматизму $ПВО_{\tau}^{\delta}$.

За граничними величинами \hat{r}_{τ}^{δ} і dr_{τ}^{δ} виділено групи $ПВО_{\tau}^{\delta}$: S ($\hat{r}_{\tau}^{\delta} \geq 50,00$; $dr_{\tau}^{\delta} \geq 1,00$), V ($\hat{r}_{\tau}^{\delta} \leq 50,00$; $dr_{\tau}^{\delta} \geq 1,00$), Z ($\hat{r}_{\tau}^{\delta} \geq 50,00$; $dr_{\tau}^{\delta} \leq 1,00$), U ($\hat{r}_{\tau}^{\delta} \leq 50,00$; $dr_{\tau}^{\delta} \leq 1,00$; $\hat{r}_{\tau}^{\delta} \leq 50,00$, dr_{τ}^{δ} відсутнє). За всіма вищезгаданими показниками відмітною рисою загального значення для ВНЗ є застосування аббревіатури закладу в нижньому індексі. Сформувавши арсенал інструментів пізнання, потрібно довести його корисність щодо розуміння мотивів діяльності ВНЗ. У табл. 1 подано характеристики прагматизму КрНУ в сегменті δ .

Таблиця 1

Характеристики прагматизму КрНУ в сегменті δ

$ПВО_{\tau}^{\delta}$	l_{τ}^{δ}	dl_{τ}^{δ}	q_{τ}^{δ}	dq_{τ}^{δ}	r_{τ}^{δ}	dr_{τ}^{δ}	\hat{q}_{τ}^{δ}	$d\hat{q}_{\tau}^{\delta}$	\hat{r}_{τ}^{δ}	Група
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
$ПВО_{014}^{\delta}$	20	1,21	10	2,53	0,50	2,09	9	7,14	72,50	S
$ПВО_{022}^{\delta}$	30	100,0	29	100,0	0,97	1,00	2	100,0	100,00	S
$ПВО_{029}^{\delta}$	50	33,33	16	64,0	0,32	1,92			32,00	V
$ПВО_{035}^{\delta}$	30	10,71	30	20,41	1,00	1,91			100,00	S
$ПВО_{051}^{\delta}$	90	15,76	7	10,77	0,08	0,68	10	14,93	13,33	U
$ПВО_{053}^{\delta}$	25	17,24	12	11,88	0,48	0,69			48,00	U
$ПВО_{061}^{\delta}$	25	50,00	22	61,11	0,88	1,22			88,00	S
$ПВО_{071}^{\delta}$	160	18,39	7	10,0	0,04	0,54	9	3,47	7,19	U
$ПВО_{072}^{\delta}$	100	15,27	11	13,09	0,11	0,86	23	7,49	22,50	U
$ПВО_{073}^{\delta}$	85	21,19	24	17,91	0,28	0,85	29	24,37	45,29	U
$ПВО_{074}^{\delta}$	50	50,00	15	37,50	0,30	0,75			30,00	U

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
$PBO_{075}^{\bar{o}}$	100	27,39	6	8,69	0,06	0,32	10	38,46	11,00	<i>U</i>
$PBO_{076}^{\bar{o}}$	60	12,00								
$PBO_{081}^{\bar{o}}$	125	51,02	37	52,86	0,30	1,04	83	56,85	62,80	<i>S</i>
$PBO_{101}^{\bar{o}}$	60	50,00	12	26,67	0,20	0,53	1	6,67	20,83	<i>U</i>
$PBO_{113}^{\bar{o}}$	15	33,33	7	100,0	0,47	3,00			46,67	<i>U</i>
$PBO_{122}^{\bar{o}}$	25	12,82	18	23,08	0,72	1,80	9	100,0	90,00	<i>S</i>
$PBO_{123}^{\bar{o}}$	55	52,38	16	32,00	0,29	0,61	15	100,0	42,73	<i>U</i>
$PBO_{131}^{\bar{o}}$	100	66,67	4	33,33	0,04	0,49	39	100,0	23,50	<i>U</i>
$PBO_{132}^{\bar{o}}$	25	100,0								
$PBO_{133}^{\bar{o}}$	160	86,49	10	76,92	0,06	0,89	39	73,58	18,44	<i>U</i>
$PBO_{141}^{\bar{o}}$	330	76,74	28	54,90	0,08	0,72	96	84,21	23,03	<i>U</i>
$PBO_{151}^{\bar{o}}$	130	100,0	25	100,0	0,19	1,00	29	100,0	30,38	<i>V</i>
$PBO_{162}^{\bar{o}}$	25	33,33	11	47,83	0,44	1,44	6	100,0	56,00	<i>S</i>
$PBO_{163}^{\bar{o}}$	25	100,0	1	100,0	0,04	1,00			4,00	<i>V</i>
$PBO_{172}^{\bar{o}}$	50	50,00	13	37,14	0,26	0,74	8	100,0	34,00	<i>U</i>
$PBO_{183}^{\bar{o}}$	40	80,0	3	50,0	0,08	0,63			7,50	<i>U</i>
$PBO_{192}^{\bar{o}}$	25	7,53	7	14,58	0,28	1,94	5	10,87	38,00	<i>V</i>
$PBO_{193}^{\bar{o}}$	55	60,44	9	27,27	0,16	0,45	14	46,67	29,09	<i>U</i>
$PBO_{227}^{\bar{o}}$	25	40,32	13	30,95	0,52	0,77	7	35,00	66,00	<i>V</i>
$PBO_{242}^{\bar{o}}$	25	14,29	24	25,53	0,96	1,79			96,00	<i>S</i>
$PBO_{263}^{\bar{o}}$	75	100,0	22	100,0	0,29	1,00			29,33	<i>V</i>
$PBO_{274}^{\bar{o}}$	160	84,21	14	42,42	0,09	0,50	57	90,48	26,56	<i>U</i>
$PBO_{275}^{\bar{o}}$	100	100,0	13	100,0	0,13	1,00	38	100,0	32,00	<i>V</i>
Усього	2395		476		0,20		538		31,11	

У табл. 1 подано 34 $PBO_{\tau}^{\bar{o}}$ із 21 галузі знань. $PBO_{076}^{\bar{o}}$, за якою КрНУ мав трьох суперників, і $PBO_{132}^{\bar{o}}$, за котрою конкуренція відсутня, були незатребувані. Пропозиція в п'ять разів перевищувала первинний попит, що підтверджує $r_{КрНУ}^{\bar{o}}$. Порівняння $q_{КрНУ}^{\bar{o}}$ і $\hat{q}_{КрНУ}^{\bar{o}}$ свідчить про домінування вторинного попиту над первинним. Найчисельнішою була група *U*, до якої належать $PBO_{053}^{\bar{o}}$, $PBO_{074}^{\bar{o}}$, $PBO_{113}^{\bar{o}}$, $PBO_{123}^{\bar{o}}$, $PBO_{131}^{\bar{o}}$, $PBO_{133}^{\bar{o}}$, $PBO_{141}^{\bar{o}}$, $PBO_{172}^{\bar{o}}$, $PBO_{183}^{\bar{o}}$, $PBO_{193}^{\bar{o}}$ і $PBO_{274}^{\bar{o}}$, за якими КрНУ мав одного суперника; $PBO_{051}^{\bar{o}}$, $PBO_{071}^{\bar{o}}$, $PBO_{072}^{\bar{o}}$, $PBO_{073}^{\bar{o}}$, $PBO_{075}^{\bar{o}}$, $PBO_{101}^{\bar{o}}$, за котрими він мав трьох конкурентів. За більшістю $PBO_{\tau}^{\bar{o}}$ університет мав слабкі конкурентні позиції в сегменті. До групи *S* належить $PBO_{022}^{\bar{o}}$, за якою відсутня конкуренція; $PBO_{014}^{\bar{o}}$, $PBO_{061}^{\bar{o}}$,

PBO_{081}^{δ} , PBO_{162}^{δ} , за котрими КрНУ мав одного суперника; PBO_{035}^{δ} , PBO_{122}^{δ} і PBO_{242}^{δ} , за котрими заклад мав трьох конкурентів. До групи V належать PBO_{151}^{δ} , PBO_{163}^{δ} , PBO_{263}^{δ} і PBO_{275}^{δ} , за якими відсутня конкуренція; PBO_{192}^{δ} і PBO_{227}^{δ} , за якими КрНУ мав одного суперника; PBO_{029}^{δ} , за якою заклад мав двох конкурентів. Отже, умовно номенклатура КрНУ розділена на дві майже рівні за кількістю PBO_{τ}^{δ} групи, про що свідчить $\hat{r}_{КрНУ}^{\delta}$.

У табл. 2 подано характеристики прагматизму ПолтНТУ в сегменті δ .

Таблиця 2

Характеристики прагматизму ПолтНТУ в сегменті δ

PBO_{τ}^{δ}	l_{τ}^{δ}	dl_{τ}^{δ}	q_{τ}^{δ}	dq_{τ}^{δ}	r_{τ}^{δ}	dr_{τ}^{δ}	\hat{q}_{τ}^{δ}	\hat{r}_{τ}^{δ}	Група
PBO_{023}^{δ}	25	100,0	2	100,0	0,08	1,00		8,00	V
PBO_{029}^{δ}	25	16,67	8	32,00	0,32	1,92	21	74,00	S
PBO_{035}^{δ}	30	10,71	30	20,41	1,00	1,91		100,00	S
PBO_{051}^{δ}	100	17,51	17	26,15	0,17	1,49		17,00	V
PBO_{056}^{δ}	50	22,72	30	83,33	0,60	3,67		60,00	S
PBO_{071}^{δ}	90	10,35	24	34,29	0,27	3,31		26,67	V
PBO_{072}^{δ}	155	23,66	34	40,48	0,22	1,71	12	25,81	V
PBO_{073}^{δ}	75	18,70	50	37,31	0,67	1,99		66,67	S
PBO_{075}^{δ}	65	17,81	18	26,09	0,28	1,46		27,69	V
PBO_{076}^{δ}	100	20,00	29	36,71	0,29	1,84	6	32,00	V
PBO_{101}^{δ}	10	8,33	7	15,56	0,70	1,87	9	115,00	S
PBO_{103}^{δ}	15								
PBO_{113}^{δ}	30								
PBO_{122}^{δ}	50	25,64	39	51,32	0,78	2,00		78,00	S
PBO_{123}^{δ}	50	47,62	34	68,00	0,68	1,43		68,00	S
PBO_{131}^{δ}	50	33,33	8	66,66	0,16	2,00		16,00	V
PBO_{133}^{δ}	25	13,51	3	23,08	0,12	1,72	14	40,00	V
PBO_{141}^{δ}	100	23,26	23	45,09	0,23	1,94	18	32,00	V
PBO_{144}^{δ}	25	100,0	7	100,0	0,28	1,00	14	56,00	S
PBO_{172}^{δ}	50	50,00	22	72,06	0,44	1,44		44,00	V
PBO_{183}^{δ}	10	20,00	3	50,00	0,30	2,50		30,00	V
PBO_{184}^{δ}	20	100,0	9	100,0	0,45	1,00	40	145,00	S
PBO_{185}^{δ}	185	100,0	56	100,0	0,30	1,00	107	59,19	S
PBO_{191}^{δ}	75	100,0	33	100,0	0,44	1,00		44,00	V
PBO_{192}^{δ}	307	92,47	41	85,42	0,13	0,92	41	20,03	U

$PBO_{193}^{\bar{o}}$	36	39,56	24	72,73	0,67	1,84	16	88,89	S
$PBO_{227}^{\bar{o}}$	37	59,68	29	69,05	0,78	1,16	13	95,95	S
$PBO_{242}^{\bar{o}}$	50	28,57	25	26,59	0,50	0,93		50,00	Z
$PBO_{274}^{\bar{o}}$	30	15,79	19	57,57	0,63	3,65	6	73,33	S
Всього	1870		624		0,33		317	41,84	

Відомості в табл. 2 свідчать, що заклад надавав 29 $PBO_{\tau}^{\bar{o}}$ за 15 галузями знань. Попит на $PBO_{103}^{\bar{o}}$ і $PBO_{113}^{\bar{o}}$ був відсутній. Пропозиція в три рази перевищувала первинний попит. Те, що $q_{ПолтНУ}^{\bar{o}} > \hat{q}_{ПолтНУ}^{\bar{o}}$ майже удвічі, свідчить про домінування первинного попиту. Завдяки вторинному попиту $\hat{r}_{ПолтНУ}^{\bar{o}} > r_{ПолтНУ}^{\bar{o}}$. Найчисельнішою є група S, до якої належать такі послуги, за якими відсутня конкуренція ($PBO_{144}^{\bar{o}}$, $PBO_{184}^{\bar{o}}$, $PBO_{185}^{\bar{o}}$), за якими є один конкурент ($PBO_{056}^{\bar{o}}$, $PBO_{123}^{\bar{o}}$, $PBO_{193}^{\bar{o}}$, $PBO_{227}^{\bar{o}}$, $PBO_{274}^{\bar{o}}$), за якою – два конкуренти ($PBO_{029}^{\bar{o}}$), за якими є три конкуренти ($PBO_{035}^{\bar{o}}$, $PBO_{073}^{\bar{o}}$, $PBO_{101}^{\bar{o}}$, $PBO_{122}^{\bar{o}}$). Наступна група – V, до якої належать $PBO_{023}^{\bar{o}}$ і $PBO_{191}^{\bar{o}}$, за якими відсутня конкуренція; $PBO_{131}^{\bar{o}}$, $PBO_{133}^{\bar{o}}$, $PBO_{141}^{\bar{o}}$, $PBO_{172}^{\bar{o}}$, $PBO_{183}^{\bar{o}}$, за якими заклад мав одного конкурента; $PBO_{051}^{\bar{o}}$, $PBO_{071}^{\bar{o}}$, $PBO_{072}^{\bar{o}}$, $PBO_{075}^{\bar{o}}$, $PBO_{076}^{\bar{o}}$. Кількість послуг, що належать до груп S і V, переконує у високому рівні конкурентоспроможності ПолтНТУ. До групи Z належить $PBO_{242}^{\bar{o}}$, а до групи U – $PBO_{192}^{\bar{o}}$. Отже, порівняно з іншими ВНЗ, у сегменті університет мав кращий рівень реалізації потенціалу.

У табл. 3 подано характеристики прагматизму ПНПУ в сегменті б.

Таблиця 3

Характеристики прагматизму ПНПУ в сегменті б

$PBO_{\tau}^{\bar{o}}$	$l_{\tau}^{\bar{o}}$	$dl_{\tau}^{\bar{o}}$	$q_{\tau}^{\bar{o}}$	$dq_{\tau}^{\bar{o}}$	$r_{\tau}^{\bar{o}}$	$dr_{\tau}^{\bar{o}}$	$\hat{q}_{\tau}^{\bar{o}}$	$\hat{r}_{\tau}^{\bar{o}}$	Група
$PBO_{012}^{\bar{o}}$	90	100,0	49	100,0	0,54	1,00	29	70,56	S
$PBO_{013}^{\bar{o}}$	180	100,0	49	100,0	0,27	1,00	46	40,00	V
$PBO_{014}^{\bar{o}}$	1635	98,79	386	97,47	0,24	0,99	117	27,19	U
$PBO_{015}^{\bar{o}}$	85	100,0	18	100,0	0,21	1,00		21,18	V
$PBO_{016}^{\bar{o}}$	50	100,0	34	100,0	0,68	1,00		68,00	S
$PBO_{017}^{\bar{o}}$	45	100,0	33	100,0	0,73	1,00		73,33	S
$PBO_{024}^{\bar{o}}$	20	100,0	4	100,0	0,20	1,00	8	40,00	V
$PBO_{032}^{\bar{o}}$	40	100,0	11	100,0	0,28	1,00		27,50	V
$PBO_{034}^{\bar{o}}$	50						25	25,00	U
$PBO_{035}^{\bar{o}}$	100	35,71	27	18,37	0,27	0,51		27,00	U
$PBO_{053}^{\bar{o}}$	120	82,76	89	88,12	0,74	1,06		74,17	S
$PBO_{061}^{\bar{o}}$	25	50,0	14	38,89	0,56	0,78		56,00	Z
$PBO_{091}^{\bar{o}}$	30								

Закінчення таблиці 3

$PBO_{101}^{\hat{\sigma}}$	25	20,83	6	13,33	0,24	0,64		24,00	<i>U</i>
$PBO_{102}^{\hat{\sigma}}$	20								
$PBO_{103}^{\hat{\sigma}}$	35								
$PBO_{122}^{\hat{\sigma}}$	20								
$PBO_{231}^{\hat{\sigma}}$	50	100,0	11	100,0	0,22	1,00		22,00	<i>V</i>
$PBO_{242}^{\hat{\sigma}}$	25								
Усього	2645		731		0,28		225	31,89	

Дані табл. 3 свідчать, що ПНПУ надавав 19 $PBO_{\tau}^{\hat{\sigma}}$ за десятьма галузями знань. Значення $r_{\tau}^{\hat{\sigma}}$ ПНПУ свідчить, що пропозиція перевищує первинний попит у 3,62 раза. За жодною зі спеціальностей $r_{\tau}^{\hat{\sigma}} \geq 1$. На шість $PBO_{\tau}^{\hat{\sigma}}$ попит відсутній, що відрізняє ПНПУ від інших у сегменті. Університет відзначається за кількістю $PBO_{\tau}^{\hat{\sigma}}$, щодо яких відсутня конкуренція (одинадцять). Співвідношення $q_{\text{ПУЕТ}}^{\hat{\sigma}}$ і $\hat{q}_{\text{ПУЕТ}}^{\hat{\sigma}}$ свідчить про домінування первинного попиту в 3,25 раза. Найчисельнішою була група *V*, що містила $PBO_{013}^{\hat{\sigma}}$, $PBO_{015}^{\hat{\sigma}}$, $PBO_{024}^{\hat{\sigma}}$, $PBO_{032}^{\hat{\sigma}}$ і $PBO_{231}^{\hat{\sigma}}$, за якими заклад не мав конкурентів. Групи *S* і *U* мали однакову кількість $PBO_{\tau}^{\hat{\sigma}}$. До *S* належать $PBO_{012}^{\hat{\sigma}}$, $PBO_{016}^{\hat{\sigma}}$ і $PBO_{017}^{\hat{\sigma}}$, за якими ПНПУ не мав суперників, і $PBO_{053}^{\hat{\sigma}}$, за якою мав одного конкурента. До *U* належать $PBO_{034}^{\hat{\sigma}}$, за якою відсутня конкуренція; $PBO_{014}^{\hat{\sigma}}$, за якою був один суперник; $PBO_{035}^{\hat{\sigma}}$ та $PBO_{101}^{\hat{\sigma}}$, за якими було три конкуренти. Отже, позиція ПНПУ в сегменті вразлива, бо за відсутності конкуренції ресурси не реалізовані.

У табл. 4 подані характеристики прагматизму ПУЕТ у сегменті *б*.

Таблиця 4

Характеристики прагматизму ПУЕТ у сегменті *б*

$PBO_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$l_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$dl_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$q_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$dq_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$r_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$dr_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$\hat{q}_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$\hat{r}_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	Група
$PBO_{029}^{\hat{\sigma}}$	75	50,00	1	4,00	0,01		21	15,33	<i>U</i>
$PBO_{035}^{\hat{\sigma}}$	120	42,86	60	40,82	0,50	0,95		50,00	<i>Z</i>
$PBO_{051}^{\hat{\sigma}}$	300	52,54	25	38,46	0,08	0,73	14	10,67	<i>U</i>
$PBO_{056}^{\hat{\sigma}}$	170	77,27	6	16,67	0,04	0,22		3,53	<i>U</i>
$PBO_{071}^{\hat{\sigma}}$	150	17,24	3	4,28	0,02	0,25	120	42,00	<i>U</i>
$PBO_{072}^{\hat{\sigma}}$	200	30,53	5	5,95	0,03	0,19	160	42,50	<i>U</i>
$PBO_{073}^{\hat{\sigma}}$	130	32,42	22	16,42	0,17	0,51	24	26,15	<i>U</i>
$PBO_{075}^{\hat{\sigma}}$	100	27,39	10	14,49	0,10	0,53	15	17,50	<i>U</i>
$PBO_{076}^{\hat{\sigma}}$	250	50,00	33	41,77	0,13	0,84	289	71,00	<i>Z</i>
$PBO_{081}^{\hat{\sigma}}$	120	48,97	33	47,14	0,28	0,96	63	53,75	<i>Z</i>
$PBO_{122}^{\hat{\sigma}}$	100	51,28	19	25,00	0,19	0,49	7	22,50	<i>U</i>
$PBO_{162}^{\hat{\sigma}}$	50	66,67	12	52,17	0,24	0,78		24,00	<i>U</i>
$PBO_{181}^{\hat{\sigma}}$	195	100,0	14	100,0	0,07	1,00	87	29,49	<i>V</i>

$PBO_{241}^{\hat{\sigma}}$	300	100,0	103	100,0	0,34	1,00	98	50,67	S
$PBO_{242}^{\hat{\sigma}}$	75	42,86	45	47,87	0,60	1,12		60,00	S
Всього	2335		391		0,17		898	35,97	

Згідно з табл. 4, ПУЕТ надавав 15 $PBO_{\tau}^{\hat{\sigma}}$ за дев'ятьма галузями знань. Значення $r_{ПУЕТ}^{\hat{\sigma}}$ свідчить, що пропозиція майже в сім разів перевищувала первинний попит. У 2,29 раза $\hat{q}_{ПУЕТ}^{\hat{\sigma}} > q_{ПУЕТ}^{\hat{\sigma}}$, тобто вторинний попит домінує. Значний $\hat{q}_{ПУЕТ}^{\hat{\sigma}}$ сприяв тому, що $\hat{r}_{ПУЕТ}^{\hat{\sigma}}$ удвічі перевищує $r_{ПУЕТ}^{\hat{\sigma}}$. До найчисельнішої групи U належать $PBO_{051}^{\hat{\sigma}}$, $PBO_{071}^{\hat{\sigma}}$, $PBO_{072}^{\hat{\sigma}}$, $PBO_{073}^{\hat{\sigma}}$, $PBO_{075}^{\hat{\sigma}}$ і $PBO_{122}^{\hat{\sigma}}$, за якими заклад мав трьох конкурентів; $PBO_{029}^{\hat{\sigma}}$ – двох; $PBO_{056}^{\hat{\sigma}}$ й $PBO_{162}^{\hat{\sigma}}$ – одного конкурента. До групи Z належали $PBO_{035}^{\hat{\sigma}}$ та $PBO_{076}^{\hat{\sigma}}$, за котрою заклад мав трьох конкурентів, і $PBO_{081}^{\hat{\sigma}}$, за якою він мав двох конкурентів. До групи V належить $PBO_{181}^{\hat{\sigma}}$, за якою ПУЕТ був єдиним у сегменті. Групу S склали дві послуги: за $PBO_{241}^{\hat{\sigma}}$ конкуренція відсутня, а за $PBO_{242}^{\hat{\sigma}}$ заклад мав трьох конкурентів. А. Дмитрів у 2012 р. зазначив, що значення $r_{241}^{\hat{\sigma}}$ і $r_{242}^{\hat{\sigma}}$ були максимальними та становили 1,00 [11, с. 139]. Отже, за більшістю $PBO_{\tau}^{\hat{\sigma}}$ діяльність ПУЕТ не була прагматичною, а конкуренція не детермінувала прагматизм.

У табл. 5 подано характеристики прагматизму ПДАА в сегменті $\hat{\sigma}$.

Таблиця 5

Характеристики прагматизму ПДАА в сегменті $\hat{\sigma}$

$PBO_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$l_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$dl_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$q_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$dq_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$r_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$dr_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$\hat{q}_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	$\hat{r}_{\tau}^{\hat{\sigma}}$	Група
$PBO_{051}^{\hat{\sigma}}$	81	14,19	16	24,62	0,20	1,73	43	46,30	V
$PBO_{071}^{\hat{\sigma}}$	470	54,02	36	51,43	0,08	0,95	130	21,49	U
$PBO_{072}^{\hat{\sigma}}$	200	30,53	34	40,48	0,17	1,33	112	45,00	V
$PBO_{073}^{\hat{\sigma}}$	111	27,68	38	28,36	0,34	1,03	66	63,96	S
$PBO_{074}^{\hat{\sigma}}$	50	50,00	25	62,50	0,50	1,25		50,00	S
$PBO_{075}^{\hat{\sigma}}$	100	27,39	35	50,73	0,35	1,85	1	35,50	V
$PBO_{076}^{\hat{\sigma}}$	90	18,00	17	24,64	0,19	1,37	29	35,00	V
$PBO_{101}^{\hat{\sigma}}$	25	20,83	20	44,44	0,80	2,13	5	90,00	S
$PBO_{201}^{\hat{\sigma}}$	200	100,0	81	100,0	0,41	1,00	80	60,50	S
$PBO_{204}^{\hat{\sigma}}$	185	100,0	64	100,0	0,35	1,00	117	66,22	S
$PBO_{208}^{\hat{\sigma}}$	225	100,0	80	100,0	0,36	1,00	125	63,33	S
$PBO_{211}^{\hat{\sigma}}$	151						30	9,93	U
Усього	1737		446		0,26		738	31,84	

Ураховуючи відомості табл. 5, ПДАА надавала 12 $PBO_{\tau}^{\hat{\sigma}}$ за п'ятьма галузями знань. Значення $r_{ПДАА}^{\hat{\sigma}}$ свідчить, що пропозиція в 3,89 раза перевищувала первинний попит. У 2,65 раза $\hat{q}_{ПДАА}^{\hat{\sigma}} > q_{ПДАА}^{\hat{\sigma}}$, що свідчить про орієнтацію на вторинний попит, але $\hat{r}_{ПДАА}^{\hat{\sigma}}$ доводить, що значний вторинний попит не

компенсує низький первинний. Те, що шість PBO_{τ}^{δ} належать до групи S , а чотири – до V , свідчить про відносно високий рівень прагматизму в діях академії. До групи S належать PBO_{201}^{δ} , PBO_{204}^{δ} і PBO_{208}^{δ} , за якими академія не має конкурентів, а також PBO_{073}^{δ} і PBO_{101}^{δ} , за котрими в ПДАА є три конкуренти, і PBO_{074}^{δ} , за якою наявний один конкурент. Відсутність конкуренції частково сприяє реалізації потенціалу. За відсутності конкуренції на PBO_{211}^{δ} не було первинного попиту, а PBO_{071}^{δ} , хоча й належить до групи U , мала добрі конкурентні позиції та вторинний попит. До групи V належать PBO_{075}^{δ} і PBO_{076}^{δ} , що свідчить про високі конкурентні позиції ПДАА. До групи U належить PBO_{071}^{δ} , за якою заклад мав трьох конкурентів, і PBO_{211}^{δ} , за якою він не мав конкурентів. Отже, заклад зумів реалізувати всі PBO_{τ}^{δ} .

Окрім зазначених ВНЗ, у сегменті δ діяли ККрНУ, КЛК НАУ й КІДУ. Отже, ККрНУ надавав лише PBO_{131}^{δ} , абсолютний прагматизм за якою дорівнював 100 %, оскільки $l_{131}^{\delta} = \hat{q}_{131}^{\delta} = 30$. КЛК НАУ здійснював підготовку бакалаврів за PBO_{071}^{δ} і PBO_{272}^{δ} . За PBO_{071}^{δ} коледж при $l_{071}^{\delta} = 100$ здійснив набір 13 студентів за скороченим терміном навчання (\hat{q}_{071}^{δ}), а за PBO_{272}^{δ} , котру лише він надає на Полтавщині, при $l_{272}^{\delta} = 60$ набір студентів становив чотири особи (q_{272}^{δ}). Абсолютний прагматизм КЛК НАУ за обома спеціальностями був незначним. КІДУ 2016 р. пропонував вісім PBO_{τ}^{δ} (PBO_{035}^{δ} , PBO_{051}^{δ} , PBO_{056}^{δ} , PBO_{071}^{δ} , PBO_{073}^{δ} , PBO_{075}^{δ} , PBO_{231}^{δ}), загальний ліцензійний обсяг за якими становив 420 місць, а зараховано було 18 осіб, тобто заклад реалізував потенціал на 4,29 %. Мізерний внесок ККрНУ, КЛК НАУ й КІДУ в задоволення попиту в сегменті δ не впливав на конкурентні позиції інших закладів. Як наслідок, значення l_{τ}^{δ} , q_{τ}^{δ} і \hat{q}_{τ}^{δ} цих ВНЗ не були враховані під час розрахунку відносного прагматизму в сегменті.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. По-перше, найбільшу номенклатуру мав КрНУ, а за ліцензійним обсягом – ПНПУ. За обсягом ліцензії КрНУ був другим, що в поєднанні з широкою номенклатурою визначило низьке значення $r_{\text{КрНУ}}^{\delta}$. ПНПУ мав найбільший обсяг первинного попиту, але велика номенклатура та обсяг пропозиції сприяли непродажу шести PBO_{τ}^{δ} . Сполучення числа PBO_{τ}^{δ} й обсягів пропозиції зумовило для ПолтНТУ суттєве значення $r_{\text{ПолтНУ}}^{\delta}$. ПУЕТ і ПДАА реалізували всі PBO_{τ}^{δ} , а отже, вони більш удаю управляли номенклатурою.

По-друге, обсяг первинного попиту (2720) в сегменті майже дорівнює вторинному (2729). Якщо за співвідношенням первинного та вторинного попиту в ПолтНТУ (624/317) і ПНПУ (731/225) домінує первинний, а в ПУЕТ (391/898) та ПДАА (446/738) – вторинний, то в КрНУ (476/538) явного домінування немає. Завдяки вторинному попиту прагматизм ПУЕТ і ПДАА значно підвищився, тобто наявність орієнтації дала змогу більшою мірою реалізувати потенціал. Рівень прагматизму ВНЗ Полтавщини підтверджує зауваження С. Сисоевої й Н. Батечко, що кількість ВНЗ в Україні не рентабельна з погляду економіки [4, с. 105]. Якщо припустити, що кожен механізм має нижню межу використання ресурсів, то всі ВНЗ Полтавщини балансують на цій мотузочці.

По-третє, виділення груп PBO_{τ}^{δ} дало змогу визначити конкурентні позиції ВНЗ у сегменті завдяки кількісному співвідношенню $S:V:Z:U$. Найліпше співвідношення мав ПолтНТУ (13:12:1:1), ПДАА (6:4:0:2) і ПНПУ (4:5:0:4) мали більшість конкурентоспроможних PBO_{τ}^{δ} , а КрНУ (8:7:0:17) балансував. Найгірше співвідношення (2:1:3:9) у ПУЕТ не завадило мати другий (35,97 %) після ПолтНТУ (41,84 %) рівень прагматизму в сегменті. При цьому однаковий рівень прагматизму КрНУ (31,11 %), ПНПУ (31,89 %) і ПДАА (31,84 %) свідчить про схожість умов ведення бізнесу для всіх ВНЗ.

Джерела та література

1. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.
2. Постанова КМ України «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» від 20.01.1998 № 65 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – Ст. 108.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
4. Сисоєва С. О. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко // МОН України, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України. – Київ : ВД ЕКМО, 2011. – 368 с.
5. Длугопольський О. В. Розвиток системи вищих навчальних закладів в Україні та її фінансове забезпечення / О. В. Длугопольський, Г. З. Чекаловська // Світ фінансів. – 2012. – № 3. – С. 89–96.
6. Другов О. Проблеми та напрями модернізації вищої освіти в Україні / О. Другов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 5. – С. 127–135.
7. Карутін Є. Напрями реформування системи освіти в Україні / Є. Карутін // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць. – Вип. XL / за заг. ред. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : Вид. центр СДПУ, 2008. – 301 с.
8. Кулініч О. О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду реалізації права на вищу освіту / О. О. Кулініч // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2. – С. 41–49.
9. Маслак Л. П. Проблеми підготовки спеціаліста в контексті євроінтеграційних процесів в Україні / Л. П. Маслак // Модернізація вищої освіти у контексті євро-інтеграційних процесів : [зб. наук. праць учасників Всеукр. методологічного семінару з міжнар. участю]. – 2007. – С. 114–120.
10. Півнева Л. М. Глобальний вимір болонського процесу в контексті порівняння ступенів у вищій освіті / Л. М. Півнева // Політологічні записки : зб. наук. праць. – Вип. 4. – Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2011. – № 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_11.
11. Дмитрів А. Я. Маркетингове дослідження показників розвитку ринку кооперативної освіти в Україні / А. Я. Дмитрів // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна. – 2013. – № 40. – С. 135–143.
12. Про затвердження Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 38. – Ст. 1147.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 17.01.2002 № 2984-III [Law of Ukraine «On higher education» from 17.01.2002 number 2984-III]. (2002). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Data of Verkhovna Rada of Ukraine. № 20. st. 134 [in Ukrainian].
2. Postanova KM Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro osvithno-kvalifikatsiini rivni (stupenevu osvitu)» vid 20.01.1998 № 65 [Resolution of the Cabinet Ministry of Ukraine «On Approval of the educational and skill level (level higher education)» of 20.01.1998 number 65]. (1998) Ofitsiyniy visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine. № 3. st. 108 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014 № 1556-VII [The Law of Ukraine «On higher education» from 01.07.2014 number 1556-VII]. (2014). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Data of Verkhovna Rada of Ukraine. № 37–38. St. 2004 [in Ukrainian].
4. Sysoieva, S. O., & Batechko, N. H. (2011) Vyshcha osvita Ukrainy: realii suchasnoho rozvytku [Higher education Ukraine: realities of contemporary]. Kyiv : VD EKMO [in Ukrainian].
5. Dluhopolskyi, O. V., & Chekalovska, H. Z. (2012) Rozvytok systemy vyshchykh navchalnykh zakladiv v Ukraini ta yii finansove zabezpechennia [Development of higher education institutions in Ukraine and its financial security]. Svit finansiv – World of Finance, 3, 89–96 [in Ukrainian].
6. Druhov, O. (2010) Problemy ta napriamy modernizatsii vyshchoi osvity v Ukraini [Problems and directions of modernization of higher education in Ukraine]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics, 5, 127–135 [in Ukrainian].
7. Karutin, E. (2008) Fields of education reform in Ukraine. V. I. Sypchenko (Ed.) Slovyansk : Publishing Center SDPU [in Ukrainian].
8. Kulinich, O. O. (2010) Porivnialnyi analiz mizhnarodnoho dosvidu realizatsii prava na vyshchu osvitu [Comparative analysis of international experience of the right to higher education]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Journal of Zaporizhzhya National University, 2, 41–49 [in Ukrainian].
9. Maslak, L. P. (2007) Problemy pidhotovky spetsialista v konteksti yevro-intehratsiinykh protsesiv v Ukraini [Problems specialist training in the context of the Euro-integration processes in Ukraine]. Proceedings from: Modernization of Higher Education in the context of the Euro-integration process: zb. nauk. prats uchasn. Vseukr. metodoloh. seminaru z mizhnar. uchastiu – collection of science works of participants of Ukrainian methodologies workshop with Intern. Participation (pp 114–120) [in Ukrainian].

10. Pivneva L. M. (2011) Hlobalnyi vymir bolonskoho protsesu v konteksti porivniannia stupeniv u vyshchii osviti [Global dimension of the Bologna process in the context of comparable degrees in higher education] Politologichni zapysky : zb. nauk. prats. Vyp. 4 – Politicalological scraps: collection of proceedings Vol. 4. Luhansk : vyd-vo SNU im. V. Dalia, 4. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_11 [in Ukrainian].
11. Dmytriv, A. Ia. (2013) Marketynhove doslidzhennia pokaznykiv rozvytku rynku kooperatyvnoi osvity v Ukraini [Marketing research of the market performance of cooperative education in Ukraine]. Visnyk Lvivskoi komertsiianoi akademii. Serii ekonomichna – Bulletin of Lviv Commercial Academy. Economic Series, 40, 135–143 [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.04.2015 № 266 [On approving the list of disciplines and specialties, which trains candidates higher education Cabinet of Ministers of Ukraine of 29.04.2015 number 266] (2015) Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine, 38, st. 1147 [in Ukrainian].

Денис Загірняк. Базовое высшее образование: оценка прагматизма высших учебных заведений на рынке образовательных услуг. Ступенчатое образование обусловило наличие на рынке образовательных услуг сегмента «Бакалавр», в котором реализуется программа по подготовке соискателей базового высшего образования. Долгое время высшие учебные заведения наращивали образовательный потенциал в этом сегменте. Построена методика определения уровня абсолютного и относительного образовательного прагматизма в действиях высших учебных заведений Полтавщины по образовательно-профессиональной программе подготовки бакалавров, показывающей уровень реализации заведениями образовательного потенциала. Абсолютный образовательный прагматизм демонстрирует уровень реализации учебным заведением лицензионного объема на подготовку бакалавров по отдельной специальности. Относительный прагматизм демонстрирует уровень использования учреждением лицензионного объема относительно других заведений, осуществляющих подготовку бакалавров по специальности.

Ключевые слова: высшее образование, бакалаврат, высшие учебные заведения, рынок образовательных услуг, образовательный потенциал, абсолютный образовательный прагматизм, относительный образовательный прагматизм, лицензионный набор, первичный спрос, вторичный спрос.

Denis Zagirniak. Basic Higher Education: Assessment of the Higher Educational Establishment Pragmatism at the Education Services Market. Multistage education called forth the «Bachelor» segment at the education services market; it realizes the program of training the seekers of basic higher education. Higher educational establishments have been accumulating educational potential in this segment for a long time. The method for determination of the level of absolute and relative educational pragmatism concerning the bachelor-training educational and professional program in the activity of higher educational establishments in Poltava region has been created; it reveals the level of realization of the establishment educational potential. Absolute educational pragmatism demonstrates the educational establishment level of realization of the licensed amount for bachelor training in a particular specialty. Relative pragmatism demonstrates the establishment level of the use of the licensed amount in relation to other establishments training bachelors in the specialty.

Key words: higher education, baccalaureate, higher educational establishments, education services market, educational potential, absolute educational pragmatism, relative educational pragmatism, licensed admission, primary demand, secondary demand.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2017 р.

УДК 338.517.2

Мирослав Коротя – аспірант кафедри аналітичної економіки та природокористування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Тарифоутворення на послуги транспортування газу та його розподілу серед газорозподільних підприємств України

У статті досліджено процес формування тарифоутворення на послуги транспортування природного газу, а також його розподілу серед газорозподільних підприємств України.

© Коротя М., 2017

Визначено, що розвиток ринку транспортування природного газу має суттєве значення для економіки держави та рівня життя її населення, адже, відповідно до змісту Конституції, Україна є соціально орієнтованою державою, мета якої – забезпечення умов для зростання добробуту громадян. Відтак однією з організуючих складових частин добробуту є забезпечення громадян і компаній у державі природним газом. Запурака цієї мети – надійне, економічно обгрунтоване задоволення потреб населення й економіки держави.

Вивчення проблем управління газотранспортними підприємствами в Україні здійснювало багато провідних учених, водночас потребують уточнення питання щодо процесу тарифоутворення на послуги транспортування природного газу, а також створення для цього відповідного організаційно-економічного механізму.

Ключові слова: тарифоутворення, транспортування газу, природний газ, газорозподільчі підприємства, газотранспортна система.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для адаптації до вимог законодавства ЄС з урахуванням практики тарифоутворення в країнах Європейського Союзу й на виконання вимог Закону України «Про ринок природного газу» Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, прийнято Методику визначення та розрахунку тарифів на послуги транспортування природного газу для точок входу й виходу на основі багаторічного стимуляційного регулювання та забезпечення отримання необхідного доходу й прибутку на регуляторну базу активів і дотримання регуляторної бази активів та регуляторної норми доходу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Значний внесок у вивчення проблем управління газотранспортними підприємствами в Україні здійснювали такі вчені, як О. Амоша, І. Бойко, В. Брич, Л. Гораль, П. Гулька, М. Данилюк, І. Діак, О. Дзьоба, І. Запущляк, Ю. Колбушкін, В. Петренко тощо. Водночас потребують уточнення питання щодо процесу тарифоутворення на послуги транспортування природного газу, а також створення для цього відповідного організаційно-економічного механізму. **Мета статті** – дослідження процесів тарифоутворення на послуги транспортування газу та його розподілу.

Виклад основного матеріалу й обгрунтування отриманих результатів дослідження. Відповідно до пункту 3 частини третьої статті 4 Закону України «Про ринок природного газу» до компетенції регулятора на ринку природного газу належить, зокрема, установлення тарифів на послуги транспортування природного газу транскордонними газопроводами відповідно до методології визначення тарифів на послуги транспортування природного газу для точок входу й виходу та статті 17 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» до повноважень Національної комісії, що виконує державне регулювання у сферах енергетики й комунальних послуг (далі – НКРЕКП), належить установлення тарифів на товари (послуги) суб'єктів природних монополій. Статтями 23 та 39 Закону України «Про ринок природного газу» визначено вимоги про відокремлення й незалежність оператора газотранспортної системи та оператора газорозподільної системи.

Для виконання зобов'язань України за Договором про заснування Енергетичного співтовариства та Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом – з іншого, прийнято Закон «Про ринок природного газу». Його спрямовано на імплементацію актів законодавства Енергетичного співтовариства у сфері енергетики, а саме: Директиви 2009/73/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС [1]; Регламенту (ЄС) 715/2009 про умови доступу до мереж транспортування природного газу [6]; Директиви 2004/67/ЄС про здійснення заходів для забезпечення безпеки постачання природного газу [2].

Відзначимо, що в пункті № 33, що в розділі «Е» «Політика в енергетичному секторі» Меморандуму про економічну й фінансову політику, зазначено, що для сприяння повній лібералізації газових тарифів були наміри про внесення подальших змін до постанови Кабінету Міністрів України № 758 від 1 жовтня 2015 р. щодо відокремлення тарифів на транспортування й розподіл газу від вартості газу як товару.

У Законі України «Про ринок природного газу» зазначено, що доступ – це право користування потужністю об'єкта газової інфраструктури в обсязі та на умовах, установлених у договорі про надання послуг транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору) природного газу або послуг установки LNG; потужність – максимально допустиме перетікання обсягу природного газу, виражене в одиницях енергії до одиниці часу, що надається замовнику відповідно до договору про надання послуг транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору) природного газу або послуг установки LNG; розподіл потужності – надання, установлення умов і порядку реалізації, а також здійснення інших процедур, пов'язаних із правом користування потужністю об'єкта газової інфраструктури.

Відтак здійснення оплати вартості послуг оператора газотранспортної системи та оператора газорозподільної системи споживачем як плати за потужність передбачено Законом України «Про ринок природного газу» [4]. Пунктом 1 глави 6 розділу VI Кодексу газорозподільних систем, затвердженого постановою НКРЕКП від 30.09.2015 № 2494 (далі – Кодекс ГРМ), визначено, що розрахунки споживача за договором розподілу природного газу здійснюється за тарифом, установленим регулятором для відповідного оператора ГРМ, виходячи з величини приєднаної потужності об'єкта споживача [10]. Отже, механізм введення плати за потужність є безпосередньою вимогою Закону України «Про ринок природного газу» та Енергетичного співтовариства, який створює підґрунтя для більш виражених підходів при замовленні/бронюванні потужностей, а також дає змогу забезпечити рівномірне надходження коштів за послуги оператора ГРМ.

Задля адаптації до вимог законодавства ЄС, з урахуванням практики тарифоутворення країн ЄС та на виконання вимог Закону України «Про ринок природного газу» й пункту 10 та пункту 22 Плану заходів щодо реформування газового сектору, затвердженого розпорядженням КМУ від 25 березня 2015 р. № 375-р, НКРЕКП розроблено, затверджено й проведено державну реєстрацію Міністерством юстиції України Методології формування тарифів на послуги транспортування та розподілу природного газу як вираженої в грошовій формі вартості забезпечення в планованому періоді замовнику обсягу потужності, вираженої в 1000 м³ (одиницях енергії) до одиниці часу [4].

При цьому, відповідно до статті № 3 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», до основних завдань регулятора відносять забезпечення захисту прав споживачів товарів, послуг у сферах енергетики та комунальних послуг щодо отримання цих товарів і послуг належної якості в достатній кількості за обґрунтованими цінами [3]. Водночас, відповідно до статті 4 Закону України «Про ринок природного газу», до основних завдань регулятора на ринку природного газу належить сприяння захисту вразливих споживачів [4].

Із метою соціального захисту побутових споживачів і полегшення адаптації споживачів до нових умов оплати за послуги розподілу природного газу як плати за потужність, постановою НКРЕКП від 10.03.2017 № 266 внесено зміни до вищезазначеної Методики. Це передбачає встановлення тарифів на послуги розподілу природного газу для побутових і непобутових споживачів, за допомогою застосування коефіцієнтів розподілу тарифної виручки під час визначення тарифу й планованої річної тарифної виручки суб'єкта господарювання з розподілу природного газу на планований період відповідно до категорії замовника послуг розподілу природного газу: побутові та непобутові споживачі. Такі коефіцієнти застосовуватимуться поетапно протягом трьох років до встановлення однакового рівня тарифів для побутових і непобутових споживачів.

Установлення тарифів на послуги транспортування природного газу для споживачів України для точок входу й виходу для ПАТ «Укртрансгаз». Відповідно до розробленої Методики визначення та розрахунку тарифів на послуги транспортування природного газу для точок входу й виходу на основі багаторічного стимуляційного регулювання НКРЕКП здійснено розрахунки тарифів на послуги транспортування природного газу для всіх точок входу та виходу на місце на території України, та для точок входу й виходу, що містяться на державному кордоні України, та з 01.01.2016 постановою НКРЕКП від 29.12.2015 № 3158 встановлено тарифи на послуги транспортування природного газу транскордонними газопроводами для точок входу й виходу.

У жовтні 2015 р. Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 758 «Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу (відносини у перехідний період)» [9]. Відповідно до змін, унесених постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.2016 № 315, у період 1.05.2016–31.03.2017 р. діяла гранична роздрібна ціна на природний газ для побутових споживачів у розмірі 6,879 грн за 1 куб. м. та включає регульовану оптову ціну на природний газ для постачальника природного газу на території ліцензованої діяльності з розподілу природного газу, максимальну торгову націнку постачальника природного газу зі спеціальними обов'язками, тариф на послуги з транспортування природного газу, тариф на послуги з розподілу природного газу й податок на додану вартість.

При цьому КМУ розроблено проект постанови «Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу в 2017–2018 роках», відповідно до положень якого, ціна на природний газ для побутових споживачів визначена без врахування тарифів на послуги транспортування й розподілу природного газу.

Водночас зазначаємо, що в серпні 2016 р. на засіданні НКРЕКП прийнято протокольне рішення про встановлення тарифів для ПАТ «Укртрансгаз» на послуги транспортування природного газу для точок входу й виходу, розміщених на території України, після введення в дію постанови НКРЕКП від 25.02.2016 № 236 «Про затвердження Методики визначення та розрахунку тарифів на послуги розподілу природного газу» та після внесення змін до актів законодавства, необхідних для сприяння застосуванню нового Закону України «Про ринок природного газу» у частині відокремлення тарифів на послуги транспортування й розподілу природного газу від вартості природного газу як товару під час формування ціни на природний газ для побутових споживачів, зокрема після перегляду формули формування роздрібної ціни, яка визначена Постановою КМУ від 01.10.2015 № 758, але не пізніше ніж 01.04.2017 [9].

У зв'язку з вищезазначеним, НКРЕКП проведено розрахунок тарифів на послуги транспортування природного газу для споживачів України для точок входу й виходу для ПАТ «Укртрансгаз» відповідно до Методики визначення та розрахунку тарифів на послуги транспортування природного газу.

Потрібно зазначити, що відповідно до розділу VIII Методики тарифи для точок входу та виходу з ПСГ можуть встановлюватися з коефіцієнтом від «0» до «0,5», який застосовується до тарифів, визначених відповідно до розділу VI цієї Методики. Для забезпечення привабливості українських газосховищ для іноземних замовників було запропоновано встановити тарифи для точок входу й виходу з ПСГ із застосуванням коефіцієнта «0». З урахуванням вищезазначеного й рівні тарифів будуть такими (див. табл. 1).

Таблиця 1

Тарифи на послуги транспортування природного газу [5]

Назва точок входу/виходу газотранспортної системи	Тариф для точки входу, грн за 1000 м ³ за добу	Тариф для точки виходу, грн за 1000 м ³ за добу
Точки входу з фізичним розміщенням родовищ природного газу, виробництва біогазу або інших видів газу з альтернативних джерел. Віртуальні точки входу з газорозподільної системи чи групи газорозподільних систем (місце надходження газу від газодобувних підприємств чи виробників біогазу, підключених до газорозподільної системи). Віртуальні точки входу з групи газовидобувних підприємств	296,80	-
Віртуальні точки в підключенні з газосховищами або з групами газосховищ. Точки з фізичним розташуванням газосховищ. Віртуальна точка, у якій відбувається передача природного газу.	0,00	0,00
Віртуальна точка виходу для операцій оператора газотранспортної системи, пов'язаних із закупівлею оператором газотранспортної системи природного газу для власних потреб та виробничо-технологічних витрат	-	0,00
Точки виходу з фізичним розташуванням прямих споживачів	-	322,10
ПАТ «Вінницягаз», ПАТ «Гадячгаз», ПАТ «Київоблгаз», ПАТ «Миколаївгаз», ПАТ «Рівнегаз», ПАТ «Харківгаз»	-	115,35
ПАТ «Волиньгаз», ПАТ «Дніпропетровськгаз», ПАТ «Донецькоблгаз», ПАТ «Івано –Франківськгаз», ПАТ «Криворіжгаз», ПАТ «Лубнигаз», ПАТ «Львівгаз», ПАТ «Мелітопольгаз», ПАТ «Полтавагаз», ПАТ «Уманьгаз», ПАТ «Херсонгаз», ПАТ «Хмельницькгаз», ПАТ «Черкасигаз», ПАТ «Чернівцігаз», ПАТ «Шепетівкагаз»,	-	153,80
ПАТ «Дніпрогаз», ПАТ «Житомиргаз», ПАТ «Запоріжгаз», ПАТ «Київгаз», ПАТ «Кіровоградгаз», ПАТ «Коростишівгаз», ПАТ «Кременчукгаз», ПАТ «Одесагаз», ПАТ «Сумигаз», ПАТ «Тернопільміськгаз», ПАТ «Харківміськгаз», ПАТ «Чернігівгаз»,	-	192,25
ПАТ «Луганськгаз», ПАТ «Маріупольгаз», ПАТ «Тернопільгаз», ПАТ «Тисменицягаз», ДП «Новороздільське ДГХП «Сірка», ДП «Монтажник», ТОВ «Газовик», ТОВ «Газпостачсервіс», ДП «Кременецьке УПРГ», ТОВ «Спектргаз»,	-	76,90

З ініціативи газорозподільних підприємств, як плату за приєднану потужність НКРЕКП проведено збір даних та аналіз стосовно потужності розподілу природного газу газорозподільних підприємств, аналіз ліцензованої діяльності газорозподільних підприємств за 2016 р., порівняно з установленими структурами тарифів і факторів, що впливали на ефективність провадження такої діяльності. У результаті здійснено розрахунки тарифів на послуги розподілу природного газу за елементами структури тарифу [5]:

1. Величини приєднаної потужності розподілу природного газу газорозподільних підприємств. Відповідно до Методики тариф на послуги розподілу природного газу розраховують з урахуванням загальної планової річної приєднаної потужності розподілу природного газу ліцензіата, яку обчислюють як річну приєднану потужність розподілу природного газу побутових і побутових споживачів газорозподільних підприємств.

2. Вартість природного газу, що використовується на виробничо-технологічні витрати та нормовані втрати (ВТВ). Прогнозована розрахункова вартість природного газу на зазначені вище потреби, прийнята до розрахунку чинних із 1 січня 2017 р. тарифів, становила 5862,00 грн за 1000 м³ і залишалася незмінною з 01 січня 2016 р. Ураховуючи результати моніторингу цін на газ і прогнозований розрахунковий рівень ціни на природний газ для промислових підприємств й інших суб'єктів господарювання 6500,00 грн за 1000 куб. м (зростання ціни природного газу складає 11%), та те, що такий рівень ціни впливає на величину витрат газорозподільних підприємств у частині витрат, пов'язаних із закупівлею природного газу, що використовується для забезпечення виробничо-технологічних витрат і нормованих утрат, департаментом відкориговано такі витрати газорозподільних підприємств.

3. Вартість витратних матеріалів. Ураховуючи незмінність зазначеного елемента витрат у структурах тарифів газорозподільних підприємств із 01.07.2015 р., елемент витрат «вартість матеріалів (паливо, електроенергія, витрати на ремонт, інші матеріальні витрати)» проіндексовано на індекс цін виробників промислової продукції за відповідний період.

4. Витрати на оплату праці. Зазначений елемент витрат обчислено з урахуванням порядку визначення витрат на оплату праці, які враховуються в тарифах на послуги розподілу природного газу.

5. Амортизація. Елемент структури тарифу «Амортизація» залишено на рівні, прийнятому до розрахунку чинних тарифів на послуги розподілу природного газу.

6. Інші витрати. Ураховуючи незмінність зазначеного елемента витрат у структурах тарифів газорозподільних підприємств із 01.07.2015, елемент «інші витрати» (без урахування витрат на повірку та ремонт лічильників) проіндексовано на індекс цін виробників промислової продукції за відповідний період.

7. Витрати на встановлення індивідуальних лічильників газу населенню. Проаналізовано стан оснащення лічильниками газу побутових споживачів газорозподільними підприємствами та за результатами цього планується забезпечити фінансування встановлення індивідуальних лічильників газу населенню.

8. Забезпечення фінансування витрат на встановлення будинкових приладів обліку. За зверненням ліцензіатів у структурах тарифів двох газорозподільних підприємств передбачено кошти для фінансування робіт зі встановлення будинкових приладів обліку природного газу.

9. Установлення засобів дистанційного зчитування показників лічильників.

10. Заміна лічильників газу та/або створення обмінного фонду лічильників. На виконання вимог глави 8 розділу X Кодексу ГРМ та згідно з пунктом 7 розділу III Методики, відповідно до якого до складу інших планованих прямих витрат уключаються, зокрема, витрати, пов'язані зі створенням обмінного фонду приладів обліку газу, у межах 3 % від установленної кількості приладів обліку в населення.

11. Витрати на оплату оператору газотранспортної системи обсягу замовленої потужності в точках виходу з газотранспортної системи. У структурах тарифів газорозподільних підприємств передбачено витрати на оплату послуг оператора газотранспортної системи, яка відповідає розрахованому розміру необхідного доходу оператора ГТС від надання послуг транспортування природного газу для споживачів України в точках виходу з ГТС у ГРМ.

12. Компенсації витрат (недоотриманих доходів) за попередні періоди. Діючі протягом 2015–2016 рр. структури тарифів на послуги розподілу природного газу включали такі елементи: «Компенсація

різниці в цінах на ВТВ за 2014 р. та I квартал 2015 року»; «Компенсація недоотриманої тарифної виручки у зв'язку із зменшенням обсягів розподілу природного газу у 2014 році»; «Компенсація недоотриманої тарифної виручки у зв'язку із зменшенням обсягів розподілу природного газу у 2015 році».

13. Витрати на капітальні вкладення. Планується передбачити кошти для забезпечення фінансування капітальних витрат, пов'язаних із забезпеченням безпеки, надійності, регулярності та якості постачання природного газу газорозподільною системою.

14. Щодо прибутку, прийнятого в розрахунки тарифів. При здійсненні розрахунку тарифів на послуги розподілу природного газу було враховано рівень рентабельності валового прибутку (до оподаткування) для газорозподільних підприємств у середньому 3,1 %. Тарифи з урахуванням вищезазначених факторів зображено в таблиці 2.

Таблиця 2

Тарифи на послуги розподілу природного газу в Україні [5]

№ з/п	Назва підприємства	Тариф на послуги розподілу природного газу для побутових споживачів, грн за 1 м ³ на годину без ПДВ	Тариф на послуги розподілу природного газу для непобутових споживачів, грн за 1 м ³ на годину без ПДВ
1	2	3	4
1	ПАТ «Вінницягаз»	0,02285	0,02446
2	ПАТ «Волиньгаз»	0,02395	0,04095
3	ПАТ «Гадячгаз»	0,02442	0,02876
4	ПАТ «Дніпрогаз»	0,01460	0,05599
5	ПАТ «Дніпропетровськгаз»	0,02316	0,05956
6	ПАТ «Донецькоблгаз»	0,02485	0,02735
7	ПАТ «Житомиргаз»	0,01915	0,05231
8	ПАТ «Закарпатгаз»	0,03885	0,04255
9	ПАТ «Запоріжгаз»	0,01902	0,05866
10	ПАТ «Івано –Франківськгаз»	0,02433	0,05278
11	ПАТ «Київгаз»	0,01273	0,01273
12	ПАТ «Київоблгаз»	0,02549	0,03607
13	ВАТ «Кіровоградгаз»	0,01716	0,02959
14	ПАТ «Коростишівгаз»	0,02628	0,03913
15	ПАТ «Кременчукгаз»	0,02011	0,06073
16	ПАТ «Криворіжгаз»	0,02204	0,04023
17	ПАТ «Лубнигаз»	0,02281	0,03798
18	ПАТ «Луганськгаз»	0,02470	0,09046
19	ПАТ «Львівгаз»	0,02175	0,04926
20	ПАТ «Маріупольгаз»	0,01880	0,10388
21	ПАТ «Мелітопольгаз»	0,02396	0,05905
22	ПАТ «Миколаївгаз»	0,02464	0,06225
23	ПАТ «Одесагаз»	0,02212	0,05758
24	ПАТ «Полтавагаз»	0,02373	0,05143
25	ПАТ «Рівнегаз»	0,02676	0,04176
26	ПАТ «Сумигаз»	0,01895	0,04339
27	ПАТ «Тернопільгаз»	0,03101	0,03154
28	ПАТ «Тернопільміськгаз»	0,01108	0,03087
29	ПАТ «Тисменицягаз»	0,03548	0,03548
30	ПАТ «Уманьгаз»	0,02322	0,02707
31	ПАТ «Харківгаз»	0,02579	0,04465
32	ПАТ «Харківміськгаз»	0,01687	0,02584
33	ПАТ «Херсонгаз»	0,02329	0,02833
34	ПАТ «Хмельницькгаз»	0,02224	0,02894
35	ПАТ «Черкасигаз»	0,02129	0,06097
36	ПАТ «Чернівцігаз»	0,02188	0,02453
37	ПАТ «Чернігівгаз»	0,01684	0,05769

1	2	3	4
38	ПАТ «Шепетівкагаз»	0,01905	0,03181
39	ДП «Новороздільське ДГХП «Сірка»	-	0,11304
40	ДП «Монтажник»	0,03253	0,03253
41	ТОВ «Газовик»	0,05450	0,05450
42	ТОВ «Газпостачсервіс»	0,07782	0,07782
43	ДП «Кременецьке УПРГ»	0,02835	0,03397
44	ТОВ «Спектргаз»	-	1,63884

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, виходячи з вищезазначеного та врахувавши звернення ліцензіатів, НАК «Нафтогаз України» з метою сприяння захисту вразливих споживачів і соціального захисту побутових споживачів прийнято рішення про встановлення тарифів на послуги транспортування природного газу для споживачів України для точок входу й виходу для ПАТ «Укртрансгаз», що зображено в табл. 1; встановлення тарифів на послуги розподілу природного газу для газорозподільних підприємств для побутових і непобутових споживачів, що зображено в табл. 2; унесення змін до додатка до постанови НКРЕКП від 29.12.2015 № 3158; визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг; прийняття постанови щодо зобов'язання ліцензіатів у разі наявної заборгованості використання отриманих коштів, передбачених елементом структури тарифів (річної планованої тарифної виручки) на послуги розподілу природного газу «Компенсації витрат (недоотриманих доходів) за попередні періоди», на погашення заборгованості за природний газ, що використовується для забезпечення виробничо-технологічних та нормованих утрат, перед НАК «Нафтогаз України».

Джерела та література

1. Директива Європейського Парламенту та Ради Європи 2009/73/ЄС [Електронний ресурс]. // Офіційний Вісник Європейського Союзу. – 2009. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugo1/doccatalog/document?id=245023096>.
2. Директива 2004/67/ЄС про заходи із забезпечення безпеки постачання природного газу [Електронний ресурс]. – 2004. – Режим доступу : <http://enref.org/docs/dyrektyva-2004-67-es-pro-zahody-iz-zabezpechennya-bezpeky-postachannya-pryrodochno-hazu/>.
3. Закон України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-19>.
4. Закон України «Про ринок природного газу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19>.
5. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nerc.gov.ua>.
6. Регламент (ЄС) № 715/2009 Європейського парламенту та ради [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу : mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245023095.
7. Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості / К. В. Павлов, О. М. Стрішенець // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія «Економіка» : зб. наук. праць. – Вип. 1 (47). – Т. 2. – Ужгород, 2016. – С. 35–38.
8. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні : монографія / К. В. Павлов – Рівне : НУВГП, 2013. – 2013. – 250 с.
9. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу (відносини у перехідний період)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/758-2015-%D0%BF>.
10. Про затвердження Кодексу газорозподільних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15>.
11. Стрішенець О. М. Становлення екологічної відповідальності бізнесу в Україні / О. М. Стрішенець, А. М. Колосок // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 5 (178). – С. 215–221.

References

1. Directive of the European Parliament and Council Directive 2009/73 / EC. Official Journal of the European Union. – 2009. – (n.d.). [mpe.kmu.gov.ua. Retrieved from http://mpe.kmu.gov.ua/minugo1/doccatalog/document?Id=245023096](http://mpe.kmu.gov.ua/minugo1/doccatalog/document?Id=245023096).

2. Directive 2004/67/EU on measures to ensure the security of natural gas supply. – 2004. – (n.d.). enref.org. Retrieved from <http://enref.org/docs/dyrektyva-2004-67-es-pro-zahody-iz-zabezpechennya-bezpeky-postachannya-prirodnoho-hazu/>.
3. Zakon Ukraini «Pro nacionalnu komisiyu, scho zdiysnue dergavne reguluvannya u sferah energetiki ta komunalnih poslug» [The Law of Ukraine «On the National Commission for state regulation in the energy and utilities»]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-19>.
4. Zakon Ukraini «Pro rinhok prirodnoho gazu» [The Law of Ukraine «On the natural gas market»]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19>.
5. The National Commission for state regulation in the energy and utilities. (n.d.). <http://www.nerc.gov.ua>. Retrieved from <http://www.nerc.gov.ua>.
6. Regulation (EU) number 715/2009 of the European Parliament and of the Council. – 2009. – (n.d.). mpe.kmu.gov.ua. Retrieved from <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245023095>.
7. Pavlov K., & Strishenets O. (2013). Osoblivosti konkurentnih vidnosin na regionalnih rinkah neruhomosti [Features of competitive relations in regional real estate markets]. Naukoviy visnik Uzhgorodskogo universitetu. Seriya «Ekonomika». – Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. Series «Economy». Issue 1 (47). Vol.2, 35–38 [in Ukrainian].
8. Pavlov K. (2013). Reguluvannya investiciyno-zhitlovih vidnosin v Ukraini. [Regulation of investment housing Relations in Ukraine]. Rivne : NUWMNU [in Ukrainian].
9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini [CMU «On approval of the imposition of special duties on the subjects of natural gas market to ensure the general public interests in the natural gas market (relations in transition)»] (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/758-2015-%D0%BF>.
10. Pro zatverdzhennya kodeksu gazorozpodilnih system [On approval of the Code gas distribution systems]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15>.
11. Strishenets O., & Kolosok A. (2016). Stanovlennya ekologichnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini. [Formation of ecological responsibility in Ukraine] Aktualni problem ekonomiki. – Actual problems of economy. Issue 5 (178). 215–221.

Мирослав Коротя. Тарифообразование на услуги транспортировки газа и его распределения среди газораспределительных предприятий в Украине. В статье исследуется процесс формирования тарифообразования на услуги транспортировки природного газа, а также его распределения среди газораспределительных предприятий в Украине. Определяется, что развитие рынка транспортировки природного газа имеет существенное значение для экономики государства и уровня жизни ее населения, ведь в соответствии с Конституцией, Украина является социально ориентированным государством, целью которого является обеспечение условий для роста благосостояния граждан. Исходя из этого, одной из организующих составляющих благополучия является обеспечение граждан и компаний в государстве природным газом. Залогом данной цели является надежное, экономически обоснованное удовлетворение потребностей населения и экономики в целом.

С целью адаптации к требованиям законодательства ЕС, с учетом практики тарифообразования в странах Европейского Союза и во исполнение требований Закона Украины «О рынке природного газа» Национальной комиссией, осуществляющей государственное регулирование в сферах энергетики и коммунальных услуг принято Методикой определения и расчета тарифов на услуги транспортировки природного газа для точек входа и точек выхода на основе многолетнего стимулирующего регулирования и обеспечения получения необходимого дохода и прибыли на регуляторную базу активов и соблюдения регуляторной базы активов и регуляторной нормы дохода.

Изучение проблем управления газотранспортными предприятиями в Украине осуществляли много ученых. В то же время нуждаются в уточнении вопрос о процессе тарифообразования на услуги транспортировки природного газа, а также создание для этого соответствующего организационно-экономического механизма.

Ключевые слова: тарифообразование, транспортировка газа, природный газ, газораспределительные предприятия, газотранспортная система.

Myroslav Korotia. Transport Services for Tariff Gas and its Distribution Among Gas Distribution Enterprises in Ukraine. The paper studied the formation of tariff for the services of natural gas transportation and distribution of its gas distribution companies in Ukraine. Determined that the market development of natural gas transportation plays an essential to the state's economy and living standards of its population, because according to the Constitution, Ukraine is a socially oriented state, which aims to ensure the conditions for the welfare of citizens. On the way one of the organizing welfare component is to provide individuals and companies in the country with natural gas. The key to this goal is a reliable, economically reasonable needs of the population and the economy in general.

In order to adapt to the requirements of EU legislation with the practice of setting tariffs in the European Union and in compliance with the Law of Ukraine «On the natural gas», the National Commission for state regulation in the energy and utilities was accepted method of determining and calculating tariffs for transportation of natural gas entry points and exit points based on years of incentive regulation and ensure the necessary revenue and profits in the regulatory framework act and compliance with regulatory asset base and revenue regulations.

Learning Management Problems gas transmission companies in Ukraine conducted many leading scientists. At the same time need to be clarified questions about the process of tariff on natural gas transportation services, and creating this relevant organizational and economic mechanism.

Key words: tariff, gas transportation, natural gas, gas distribution company, the gas transportation system.

Стаття надійшла до редакції 28.06.2017 р.

УДК 332.365

Анатолій Шворак – доктор економічних наук,
завідувач кафедри обліку і аудиту Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки

Актуальність розміру втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва на сьогодні

У статті запропоновано механізм індексації нормативів утрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва як передумови вдосконалення економічного механізму регулювання урбанізації продуктивних земель та надходження додаткових платежів до місцевих бюджетів, які будуть спрямовані на покращення та охорону земель.

Ключові слова: сільськогосподарські угіддя, сільськогосподарське виробництво, рілля, сінокоси, пасовища.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва – один із важливих економічних регуляторів земельних відносин в Україні, що розглядається як різновид так званої позитивної відповідальності – відповідальності за правомірні дії [4].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблематика економічного регулювання земельних відносин є предметом досліджень широкого кола вітчизняних науковців, таких як Д. С. Добряк [1], Л. Я. Новаковський [1], А. Г. Мартин [3], А. М. Третяк [1] й ін., теоретичні та методичні засади вдосконалення порядку визначення втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва потребують удосконалення.

Мета статті – дослідження механізму індексації нормативів утрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва як передумови вдосконалення економічного механізму регулювання урбанізації продуктивних земель, які виступають основним засобом виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. За своєю економічною сутністю, відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва є економічним інструментом регулювання урбанізаційних процесів, що покликаний знизити рентабельність трансформації сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників в інші угіддя та сприяти залученню інших земель до містобудівних та промислових потреб.

Розмір утрат сільсько- й лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню, регулюється Земельним кодексом [1] та встановлюється в порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 № 1279 [6]. Із часу прийняття постанови минуло понад 18 років. За цей час прийнято багато нормативних актів, що суттєво змінили правове регулювання в цих сферах, а ріст інфляції – 1028,2 %, індексу цін реалізації сільськогосподарської продукції – 1435,5 % та середньомісячної заробітної плати – 2558,6 % (табл. 1) не відобразилися на коригуванні розміру втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва.

Аналіз макроекономічних показників, наведених у табл. 1, і зміни в законодавчому регулюванні земельних відносин вимагають напрацювання нових наукових підходів щодо визначення розмірів утрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва, що підлягають відшкодуванню, у тому числі на основі індексації наявних нормативів. Якщо макроекономічні показники індексу інфляції та середньорічної заробітної плати відображають загальні показники народного господарства країни, то індекс цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами, на нашу думку, є найбільш оптимальним, адже він визначається на регулярній

основі Державною службою статистики України як середньозважена величина, яка враховує зміни середніх цін на основні види продукції за рік або ряд років з урахуванням усіх напрямів її реалізації (переробним підприємствам) на ринку, населенню у рахунок оплати праці, пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток), на біржах, аукціонах, за іншими напрямками). Базою зважування для агрегування цих змін є фактичний обсяг реалізації відповідних видів продукції за звітний рік. Отже, зважаючи на те, що згідно з Національним класифікатором України ДК 009:2005

Таблиця 1

Індекси цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами, інфляції, середньорічної заробітної плати

Рік	Індекс цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами		Індекс інфляції		Середньорічна заробітна плата	
	за рік	добуток	за рік	добуток	за рік	% до 1997 р.
1997	105,1	105,1	110,1	110,1	143,1	100
1998	110,0	115,6	120,0	132,1	132,4	92,5
1999	129,2	149,4	119,2	157,5	177,4	124,0
2000	155,8	232,7	125,8	198,1	231,0	161,4
2001	105,0	244,4	106,1	210,2	311,6	217,7
2002	87,4	213,6	99,4	208,9	376,0	262,8
2003	120,6	250,6	108,2	226,1	372,7	260,4
2004	105,7	272,2	112,3	253,9	524,1	366,2
2005	108,1	294,3	110,4	280,3	735,6	514,0
2006	102,1	301,4	111,6	312,8	928,8	649,1
2007	138,0	415,9	116,6	364,7	1197,9	837,1
2008	110,3	458,7	122,3	446,1	1574,0	1079,0
2009	106,4	488,1	112,3	500,9	1650,4	1153,3
2010	130,0	634,5	109,1	546,5	1982,6	1385,5
2011	113,6	720,8	104,6	571,6	2370,5	1656,5
2012	106,8	769,8	99,8	570,5	2753,0	1923,8
2013	97,1	747,5	100,5	573,4	2979,5	2081,2
2014	124,3	929,1	124,9	716,1	2979,5	2201,2
2015	154,5	1435,5	143,3	1026,2	3661,4	2558,6

«Класифікація видів економічної діяльності» (NACE, Rev. 1.1-2002) [5], сільське господарство, мисливство та лісове господарство розглядаються в межах однієї секції класифікації, нормативи втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва 1997 р. станом 1.01.2016 р. потрібно, на нашу думку, індексувати на коефіцієнт індексу цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами – 14,355 (див. табл. 2 та 3).

Таблиця 2

Проіндексовані за станом на 1. 01. 2016 р. нормативи втрат сільськогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню, тис. грн

Регіон	Рілля та перелоги	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища
1	2	3	4	5
АР Крим	1386,549	5960,77	298,153	288,391
Області:				
Вінницька	1553,928	8325,756	410,265	365,191
Волинська	1528,237	2585,766	1324,679	1062,557
Дніпропетровська	1189,598	2089,083	291,406	296,287
Донецька	1306,879	4600,203	378,972	375,096

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5
Житомирська	1159,884	9370,944	1067,150	816,655
Закарпатська	1946,25	4916,300	1173,664	903,073
Запорізька	995,806	2129,994	250,925	227,096
Івано-Франківська	1596,132	1942,949	493,237	493,237
Київська	1675,802	4751,66	955,375	621,715
Кіровоградська	1177,11	1369,036	347,247	296,717
Луганська	945,85	5325,705	540,035	264,706
Львівська	1572,59	2046,018	658,894	608,652
Миколаївська	944,271	3325,143	249,346	244,609
Одеська	1081,792	4159,504	398,064	275,903
Полтавська	1369,467	4141,130	520,368	365,621
Рівненська	1738,39	2838,701	1284,628	850,103
Сумська	1399,181	2803,818	762,219	474,289
Тернопільська	1788,345	2850,615	783,352	575,922
Харківська	1238,118	4632,932	356,578	289,683
Херсонська	1111,507	3336,676	196,807	181,160
Хмельницька	1549,191	5433,080	494,242	430,650
Черкаська	1784,947	4765,285	820,675	342,366
Чернівецька	2008,838	8244,076	624,729	464,097
Чернігівська	1339,752	2249,428	968,675	751,627
м. Київ	1675,802	8833,205	995,375	621,715
м. Севастополь	1386,549	5961,057	298,153	288,391

Таблиця 3

Проіндексовані станом на 1. 01.2016 р. нормативи втрат лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню, тис. грн

Регіон	Ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення; рекреаційно-оздоровчі ліси; захисні ліси	Експлуатаційні ліси
1	2	3
АР Крим	1767,100	-
Області:		
Вінницька	1215,868	720,621
Волинська	1115,383	660,330
Дніпропетровська	2081,475	-
Донецька	2341,300	-
Житомирська	1076,625	637,362
Закарпатська	427,779	256,954
Запорізька	3601,669	-
Івано-Франківська	457,924	274,180
Київська	1115,557	684,733
Кіровоградська	2283,880	1353,676
Луганська	1716,858	-
Львівська	1006,285	597,168
Миколаївська	3468,168	-
Одеська	2035,539	-
Полтавська	1873,327	-
Рівненська	1063,705	630,184
Сумська	1142,658	676,120
Тернопільська	1441,242	854,122
Харківська	1319,224	-
Херсонська	2401,591	-

1	2	3
Хмельницька	1337,889	792,396
Черкаська	1088,109	644,539
Чернівецька	446,440	268,438
Чернігівська	1076,625	637,362
м. Київ	1155,577	-
м Севастополь	1767,100	-

Потрібно відзначити, що у 2006 р. в Україні зазнала змін класифікація лісів, де в статті 39 Лісового кодексу України [2] та в постанови Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 № 733 «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» [7], ліси України за екологічним і соціально-економічним значенням та залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються не на дві групи, а на чотири категорії:

- ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення;
- рекреаційно-оздоровчі ліси;
- захисні ліси;
- експлуатаційні ліси.

Колишні ліси другої групи в сучасних умовах варто відносити до експлуатаційних, а ті, що входять до першої групи, – до лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційно-оздоровчих, а також захисних.

Індексація втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва має стати важливим кроком на шляху вдосконалення економічного регулювання урбанізаційних процесів, адже кошти, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, використовуються на освоєння земель для сільськогосподарських і лісогосподарських потреб, поліпшення відповідних угідь, охорону земель відповідно до розроблених програм і проектів землеустрою, а також на проведення інвентаризації земель, проведення нормативної грошової оцінки землі. Використання цих коштів на інші цілі не допускається. Утрати сільсько- й лісогосподарського виробництва, зумовлені вилученням сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників, підлягають відшкодуванню й зараховуються на спеціальні рахунки відповідних місцевих рад у таких розмірах:

- Автономній Республіці Крим, обласним радам – 25 %;
- районним радам – 15 %;
- міським, сільським, селищним радам – 60 %,
- міським радам Києва та Севастополя – 100 %.

У разі повернення рекультивованих сільськогосподарських і лісових угідь, наданих у тимчасове користування, у тому числі на умовах оренди, менш цінними, розмір втрат сільсько- й лісогосподарського виробництва визначається як різниця між розмірами цих угідь. Якщо сільськогосподарські та лісові угіддя надаються на умовах освоєння нових земель або поліпшення наявних угідь, то відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва провадиться з урахуванням втрат на проведення цих робіт.

У найближчому майбутньому важливим завданням економічної, земельпорядної й правової науки має стати напрацювання нової методичної та правової бази для визначення розміру втрат сільсько- й лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Зважаючи на викладе вище, можна зробити загальний висновок про те, що в разі вилучення земельних ділянок із користування чи викупу земельних ділянок для задоволення потреб у земельних ділянках фізичних і юридичних осіб, крім викупу земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, при встановленні обмежень або погіршенні якості земель чинне земельне законодавство передбачає обов'язкове відшкодування збитків та компенсацію втрат сільськогосподарського й лісогосподарського виробництва. Правова природа вказаних збитків і втрат потребує поглибленого наукового дослідження, оскільки наявний організаційно-правовий механізм відшкодування й компенсації збитків і втрат повинен відповідати ринковим умовам.

Джерела та література

1. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
2. Лісовий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 17. – Ст. 99.
3. Мартин А. Г. Регулювання ринку земель в Україні : [монографія] / А. Г. Мартин – Київ : [б. в.], 2011. – 252 с.
4. Мірошниченко А. М. Земельне право України : навч. посіб. / А. М. Мірошниченко, Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ : Ін-т законодавства ВРУ, 2007. – 432 с.
5. Наказ Держспоживстандарту України від 26.12.2005. – № 375.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.1997. – № 1279.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007. – № 733.

References

1. Zemel'nyj kodeks Ukrainy [The Land Code of Ukraine]. (2002). Vidomosti Verkhovnoyi Rady` Ukrainy` (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 3, 4, 27 [in Ukrainian].
2. Lisovyj kodeks Ukrainy`. [Forest Code of Ukraine.] (1994). Vidomosti Verkhovnoyi Rady` Ukrainy` (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 17, 99 [in Ukrainian].
3. Martyn, A. G. (2011) Regulyuvannya rynku zemel' v Ukraini : [Regulation of the land market in Ukraine] – K. : [in Ukrainian].
4. Mirosny'chenko, A. M. (2007) Zemel'ne pravo Ukrainy` : Navch. posib. / Insty'tut zakonodavstva Verkhovnoyi Rady` Ukrainy` [Land Law of Ukraine: Teach. Manual / Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine]. – K. : In-t zakonodavstva VRU [in Ukrainian].
5. Nakaz Derzhspozhy'vstandartu Ukrainy` vid 26.12.2005 [Order of Derzhspozhyvstandart of Ukraine dated December 26, 2005], 375 [in Ukrainian].
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy` vid 17.11.1997 [Postataniya Cabinet of Ministers of Ukraine of 17.11.1997] 1279 [in Ukrainian].
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy` vid 16.05.2007 [Postataniya Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 16, 2007] 733 [in Ukrainian].

Анатолій Шворак. Актуальность размера потерь сельско- и лесохозяйственного производства в данное время. Размер потерь сельскохозяйственного и лесохозяйственного производства, которые подлежат возмещению, устанавливается в порядке, который определяется постановлением Кабинета Министров Украины №1279 от 17.11.1997. Со времени его принятия прошло более 18 лет.

В статье предлагается механизм индексации нормативов потерь сельско- и лесохозяйственного производства как предпосылки усовершенствования экономического механизма регулирования урбанизации продуктивных земель и поступления дополнительных платежей к местным бюджетам, которые будут направлены на улучшение и охрану земель.

Ключевые слова: сельскохозяйственные угодья, сельскохозяйственное производство, пашня, сенокосы, пастбища.

Anatoliy Shvorak. Actuality of Agricultural Loss and Agricultural Production. Actuality of losses size of agricultural and forestry production deposit total today. Losses size of agricultural and forestry production that are subject to reimbursement, is stated in order determined by the decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine №1279 from 17.11.1997. From the time the decree was adopted more than 18 years have passed.

The article proposes the mechanism of indexation of losses norms of agricultural and forestry production as preconditions of improving economic mechanism of regulation of urbanization of productive lands and earnings to additional payments to local budgets, that will be directed to improving and lands protection.

Key words: agricultural lands, agricultural production, arable land, hayfields, pastures.

Стаття надійшла до редакції 28.06.2017 р.

РОЗДІЛ IV

Регіональна економіка та економіка природокористування

УДК: (327:504)

Olena Strishenez – Doctor of Economics, professor, head of department of Environmental Economics and economic theory of Lesya Ukrainka Eastern European National University;

Daryna Zakharchuk – an undergraduate of 5 course of the specialty «Economy» of Lesya Ukrainka Eastern European National University

International Cooperation in the field of Environmental Management and Implementation of Global Environmental Projects

The article examines the development of the global mechanisms of natural resources regulation. It displays the status of the implementation of modern resource-saving and technology-waste, as well determination by the place of strengthening mechanisms of economic cooperation of all countries in the field of ecology, the use of the positive experience of nature management and nature conservation; it analyzes the main aspects of the international ecological safety, and orientations of the world community by means of which it is possible to find effective ways of solving pressing global and regional environmental problems, areas of strengthening international cooperation in the field of environmental management.

Key words: greening production, economic stimulus, resource saving technologies, financial security, a system of certification, market mechanisms, ecological-economic system transformation, conversion, environmental projects.

Statement of Research Problem and its Importance. The contemporary economic situation in Ukraine is at such a stage in which environmental and economic benefits are correlated between themselves. Nowadays Ukraine needs a stable economic growth, by structural changes in the national economy and greening the public production on account of the introduction of resource-saving and waste technologies. But the present directions of economic growth indicate about the fact that there is a small level of productivity of the state mechanism of environmental regulation.

This is explained by the irregularity between the important needs of the eco-economic development of the territory and imperfection of the present methods and forms of control, protection of the environment and the lack of effective economic incentives for appropriate environmental management [1].

Analyses of the Problem. There is a necessity in relevant and thorough study and analysis of the forms and methods of regulation of nature management and environmental protection in the developed countries of the world. Among the well-known foreign theoretical research and native scientists we can highlight such as M. Medouz, H. Daly, V. Viesnin, M. Reimers, A. Fedorishcheva, L. Miller, R. Ivanukh, V. Trygobchuk, P. Oldak, Yu. Tunytsia.

Summary of Basic Material Investigations and Substantiation of Scientific Results. The modern practice of nature management and environmental activities was demonstrated by the low efficiency of state regulation in this sphere. Primarily it is connected with the lack of economic, legal, political, and social mechanisms of rational use of nature and the low level of its introduction in practice management. Analysis of modern research gives grounds to conclude that the most significant obstacles for the implementation of the existing legislation is the low level of funding of environmental programs, lack of research in this field,

as well as the unsatisfactory level of scientific development resource saving technologies, the neglect of domestic and foreign best practices [2].

The main sources of financing for major international environmental projects have become revenue from taxation of different types of economic environmental dangerous activities. These funds are appropriate to accumulate on the accounts of the special international funds. In particular, there are proposals to impose the special eco tax on states gross domestic product, income from foreign trade, fishing in the open seas, investment activities under certain conditions, as well as different types and sources of pollution of the seas and oceans, the consumption of limited, rare or exhausted natural resources.

The practice of entrepreneurship and world experience confirms the possibility of ecological-economic goals with the use of such regulatory mechanisms as: 1) direct government regulation (regulatory, administrative and regulatory and incentive measures, direct regulation, etc.); 2) stimulus through the use of market mechanisms; 3) mixed arrangements that combine the above approaches. Apart from these a clear mechanism acts for financial support of this regulation (internal accumulation, the funds of budgetary funds, domestic and foreign eco-investments, loans, target guarantor, etc.). Great importance also is given to the environmental NGO's activity, eco-culture, education, education and enlightenment.

The use of market mechanisms in the environmental activity now is gaining increasing importance. These mechanisms cover environmental subsidies, loans, and taxes related to the setting of emissions and discharges of harmful substances. They provide a purposeful accumulation of certain financial funds for the public accounts or in special environmental funds and their rational distribution and intended use.

In foreign countries there is a considerable arsenal of economic instruments and means of regulation. They are quite efficient and diverse. As a consequence, many of the economically developed countries of the world have built considerable experience in the use of different economic methods and tools. Regulation of the process of greening of entrepreneurship at the macro and micro entities levels [3].

Now a special urgency takes question about the introduction of a global tax on the emission of harmful gases. According to American environmentalists, this event will stabilize emissions of CO₂ until 2040, and ensure their complete cessation to 2100 A. D. Herewith the projected size of the mentioned tax will constitute from 700 billion up to 18 trillion dollars for the period up to the middle of the XXI century. Such funds would be enough to address the most urgent environmental problems in the modern world.

Government regulation of the environment has a significant impact on economic activity and technical development of almost all manufacturing industries. As the foundation we should take the environmental protection management system of the United States, which provides three levels: the national environmental agency, established in 1970, the central states agency and local environmental agencies. The main body of the federal government is environmental, which coordinates the activities of all federal ministries and agencies in the country and performs mainly regulatory functions: regulation of the quality of the environment with respect to all industries, including the nuclear production, through the development of relevant standards, the overall coordination of the federal environmental activities, evaluating the effectiveness of different measures in the field of environmental protection. Concerning the structure of the environmental agency, which contributes to the completeness of the coverage and complexity of solving problematic issues in the field of environmental management of the United States, it relies on special units of surveillance of dangerous objects of the environment; select a special team units for emergency situations; structuring, which involves the formation of units: preventing pollution, measuring the impact of health, control over execution of the legislation [4].

In Japan, one of the priority issues is the protection of the environment. Japan began to shape legislation in the field of the environment back in the early 70-ies of the XX century. The basic law regarding the struggle against pollution, which was adopted in 1964, was legal and methodological base for further formation of legislation in the field of environmental protection. Mechanism of environmental protection in Japan is the widespread use of advanced technologies and the latest achievements in the field of it security, spread of program-target management, active participation in the solution of global environmental problems. Management body that deals with issues of the environment, is the management of environmental issues, it was founded in 1971 as the Ministry, which carries out the planning of the main directions of the state policy on the protection of the environment, the development of projects of environmental laws, standards, regulations, coordinating all environmental activities. Japan has developed the world's most stringent hygiene standards of water quality standards introduced demanding planting of new buildings, shading, obstacles to radio waves, is control over the production of CFCs.

Today our country is at a stage of development of the new management strategy environmental management and environmental protection. Now, the environmental consequences are obstacles for future economic development. Such research is closely related to policy and management.

In France the control over protection of water is based on the law passed in 1964. By this law 6 of basin administrations operate in the country. In the UK according to the law on water resources (1973) 10 regional water committees control water. In the Netherlands in accordance with the law of the pollution of surface waters, industrial enterprises and municipalities are required to have a license to discharge waste. According to the estimates of the German Environmental Agency in the field of environmental training and advanced training of specialists, professional environmental interests are grouped according to the degree of their priority for those who are studying, thus: recycling waste; environmental law; water and wastewater; protection of soil; energy conservation; environmental enterprises; regional environmental planning (environmental program); ecological expertise.

The composition of the state standards are imposed environmental quality standards water environment, ecological safety, environmental expertise. In many countries with regard to environmental issues there is a formed system of certification productions and certain types of products. According to estimates of the International Monetary Fund, in these countries, consumption of natural resources per unit of finished products annually reduced on average 1,25 % that causes significant environmental effect, since under such conditions, environmentally sound production is economically profitable [5].

This process contributes to the state financial and economic policy of stimulus-related activity of producers and businesses with an effective system of environmental regulation, which combines administrative and legislative instruments of the economic, regulatory, and market mechanisms.

All highly developed countries have identified a significant need for not only the theoretical grounding, as well as in the implementation of practical steps in formation and financing of environmental policy, which enables high quality of saving the natural environment, the rational use of real and potential of natural resources, the further support of the ecological balance in nature, and to ensure the economic development of society. Today Ukraine has permanent environmental problems such as acid rain, destruction of the ozone screen, global warming, accumulation of waste, particularly toxic and radiation, reducing of the biological potential of the society. The accident at the Chernobyl nuclear power plant in 1986 with its vast medical-biological consequences caused in Ukraine the situation that comes close to the level of a global environmental catastrophe.

Thus, social and ecological-economic integrative of Ukraine must necessarily take into account the international experience of the mechanisms of regulation of the environmental management system by improving and bringing into line with international legal, normative and methodical and institutional base of environmental management and environmental safety [6]. In our time is extremely important is the increase of budget funding and investing in innovative applications of environmentally sound production.

The introduction of market-based environmental regulators should be carried out not only by the administrative pressure, but also forming favorable conditions for entrepreneurship, business the subjects would be economically profitable compliance with environmental requirements, achieve environmental and economic goals. Thus the state-regulatory mechanism of greening business clearly needs an appropriate legal, financial and economic, organizational and information support.

International practice of nature indicates that the economic methods of environmental regulation are the most effective. Economic mechanism (regulation) of environmental management in general is intended for proper management of rational natural resources usage and environmental regulation. In order to solve the problem of the environment, most often special environmental taxes are used. In many countries of the world such things are taxed: the emissions and discharges of pollutants; wastes of production and consumption; imported goods that lead to environmental pollution (oil, pesticides that were in use) [7].

Difficulties associated with the introduction of the mechanism of paid nature, coincided with a difficult socio-economic conditions of the transitional period. Because of the modern terms of transformations in society and activating processes of greening production, the extremely large role belongs to the state-regulatory mechanism and the publication of its effective financial and economic support. This involves the formation of a comprehensive national strategy for environmentally sound production, which has integrated with socio-economic innovation and investment policy of the state, improving the system of natural resources usage and environmental protection [8].

Expanding and strengthening the mechanisms of economic cooperation of all states in the field of the environment, the spread of positive experience of nature management and nature protection is the guarantor of international ecological safety, orientation of the world community to find effective ways of solving pressing global and regional environmental problems. In this regard, our state must provide its own environmental interests in foreign economic activity, create effective tools to achieve international parity in solving cross-border transfer of harmful substances, industrial emissions and discharges, stimulate foreign investment on environmental goals, and thoroughly carry out its international commitments to environmental issues. The system, which is associated with long-term socio-economic crisis combined with ecological crisis.

Conclusions and Prospects for Further Research. Experience shows that international organizations need to urgently improve the environment management system in their countries, to apply effective economic mechanism of rational use of nature, and to introduce legal-legal mechanism compliance with environmental safety in all sectors of economic activity.

As projected up to 2030 the developing countries will pollute the atmosphere more than Japan, Western Europe and the United States together. For proper environmental solutions, the administration has established the foundations of the independent information, or has identified the responsible specialists. In highly developed countries, environmental regulation system is very flexible, and has significant benefits of economic levers and tools, and that they should be the main guideline for Ukraine [9].

In our opinion, it is necessary to resolve the issue of the protection of the environment at sites of military defense industrial complex, which is unavailable for the appropriate supervision and control that leads to violations of environmental legislation, pollution of surface and ground waters with oil products, the destruction of natural landscapes and poor recovery of unusable land.

The main types of economic instruments of environmental regulation are:

1) insurance activities according to their nature; risk of business activities; ecological and economic consequences of entrepreneurial activity;

2) sanctions – fines for violations of environmental laws;

3) certificates – the rights to emissions; rights regarding pollution – purchase and sale; market permissions; the rights to the eco-oriented activity;

4) compensatory payments to recipients by: improving the quality of the environment through technological upgrading; achievements in the field of the rational use of natural resources; saving (achievements) the optimal condition of the natural environment;

5) price-price eco-oriented extension programming sectors;

6) taxes – which focused on positive motivation for environmentally activity

7) fees for: emissions (discharges) of pollutants into the atmosphere, water sources, soil; warehousing (disposal), harmful substances in natural landscapes; physical types of pollution;

8) loans– include: preferred (to purchase eco-technology);

The successful implementation of environmental projects is dependent on the form of ownership of the initiator of the project, which causes the selection of the sources of its funding, needs to find new reserves, future use of monetary, technical, managerial and scientific sources on the basis of the current methods of management plans, namely:

- Increase the level of general environmental awareness;

- Improvement of natural retaining state and the increase of environmental protection;

- Achieve a strong position of the natural environment;

- Connection of systems of ecological concepts and improvement programs of environmental management;

- The suspension of the loss of biological and landscape variety and organization of ecological systems;

- Improvement of territorial environmentally network.

In accordance with the modern terms of transformations in society and activating processes of greening production, an extremely large role belongs to the state- regulating mechanism and areas of its effectively financial and economic support. This involves the formation of a complex of national strategies for environmentally sound production, which must integrate with socio-economic innovation and investment policy of the state, improving the management system and natural resources usage.

For proper environmental solutions, the administration has established the foundations of the independent information, or has identified the responsible specialists. In highly developed countries,

environmental regulation system is very flexible, and has significant benefits of economic levers and tools, and that they should be the main guideline for Ukraine.

Sources and Literature

1. Vasyuta O. A. Problems Environmental Strategy of Ukraine in the global dimension / O. A. Vasyuta. – Ternopil Gal-Print, 2001. – S. 227–228.
2. Hawrylyshyn B. D. Route guidance in the future. The most effective Society / B. D. Hawrylyshyn. – Kiev : Osnovy, 2002. – 217 p.
3. Geyets V. Lessons and prospects of market reforms and long-term economic growth in Ukraine / Valeriy Heyets // Economics. – 2004. – No2. – P. 3–25.
4. Pavlov K. V. Application of valuation metrics and fuzzy logic in assessing the level of environmental and safety Nature / K. V. Pavlov // Structural changes in the economy of nature: the theoretical foundations and practical aspects : [col. monograms.] / under total. Ed. Dr. Sc. Sciences, prof. O. M. Strishenez. – Luck : Tower-Print, 2016. – P. 46–63.
5. Pavlov K. V. State and prospects of investment Lutsk / K. V. Pavlov // Scientific Herald Volyn National University im. L. Ukrayinky. – Seriya «Ekonmichni science». – 2011, № 22 (№ 219) .– S.25-30.
6. On the Concept of the National Program of Legal Approximation Ukraine to the European Union: Law of Ukraine vid21.II.2002 r. – No 228-IV // Governmental courier. – 2002. – No 236. – P. 5.
7. Strishenez O. M. Factors influence macroeconomic and microeconomic nature of the ecological safety of enterprises / O. M. Strishenez // Prospects of Ukraine's economy: theory, methodology, practice materials twentieth Intern. nauk. and practical. Conf. (25–26 May 2015) / ed. Ed. L. G. Lypych. – Luck : Tower-Press, 2015. – P. 38–39.
8. Strishenez O. M. Economic theory [navch.posib. for students. HI. teach. bookmark.] / O. M. Strishenez, L.V. Elisha , V. I. Lischuk. – Lutsk : EUNU. Ukrainian Lesya, 2014. – 240 p.

Олена Стрішенець, Дарія Захарчук. Міжнародне співробітництво у сфері природокористування та реалізації глобальних екологічних проектів. У статті досліджено розвиток світових механізмів регулювання природокористування. Показано стан запровадження сучасних ресурсозберігальних та безвідходних технологій, визначено місце зміцнення механізмів економічного співробітництва всіх держав у сфері екології, використання позитивного досвіду природокористування й охорони природи. Проаналізовано основні аспекти міжнародної екологічної безпеки та орієнтацій світового співтовариства на пошук ефективних способів розв'язання нагальних глобальних і регіональних екологічних проблем. Запропоновано напрями посилення міжнародного співробітництва у сфері природокористування.

Ключові слова: екологізація виробництва, економічний стимул, ресурсощадливі технології, фінансове забезпечення, муніципалітет, система сертифікації, ринкові механізми, еколого-економічна система, трансформаційні перетворення, екологічні проекти

Елена Стришенец, Дария Захарчук. Международное сотрудничество в сфере природопользования и реализации глобальных экологических проектов. В статье исследуется развитие мировых механизмов регулирования природопользованием. Показывается состояние внедрения современных ресурсосберегающих и безотходных технологий, определяется место укрепления механизмов экономического сотрудничества всех государств в сфере экологии, использования положительного опыта природопользования и охраны природы. Анализируются основные аспекты международной экологической безопасности и ориентаций мирового сообщества на поиск эффективных путей решения насущных глобальных и региональных экологических проблем. Предлагаются направления усиления международного сотрудничества в сфере природопользования.

Ключевые слова: экологизация производства, экономический стимул, ресурсосберегающими технологии, финансовое обеспечение, муниципалитет, система сертификации, рыночные механизмы, эколого-экономическая система, трансформационные преобразования, экологические проекты.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2017 р.

РОЗДІЛ V

Гроші, фінанси та кредит

УДК 336.143.2

Андрій Дуб – кандидат економічних наук
доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету
імені Івана Франка;

Галина Бастул – аспірант кафедри державних
та місцевих фінансів Львівського національного
університету імені Івана Франка

Бюджетна політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни

У статті визначено суть бюджетної політики України. Проаналізовано стан та ефективність її реалізації на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни. Особливу увагу приділено макроекономічним показникам, які характеризують ефективність бюджетної політики. Визначено проблеми під час реалізації бюджетної політики. Запропоновано способи ефективного розвитку бюджетної політики України на наступні роки.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, валовий внутрішній продукт, дефіцит бюджету, доходи й витрати бюджету.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних умовах соціальна функція держави набуває все більшого значення, що зумовлює потребу в пошуку дієвих механізмів забезпечення розвитку та зростання добробуту громадян країни. Ураховуючи те, що саме бюджет є основою розвитку всіх важливих сфер економіки, його виконання стало чи не основним завданням уряду.

Розробка напрямів використання бюджету відповідно до соціально-економічного розвитку суспільства є основою бюджетної політики. І від того, наскільки вдало й ефективно діють її основні принципи, залежить економічний та соціальний розвиток країни.

Темпи зростання видатків із державного бюджету щорічно збільшуються, порівняно з темпами зростання доходів. Під час визначення напрямів використання бюджетних коштів насамперед враховуються соціальні й економічні завдання держави.

Бюджетна політика – один із головних інструментів регулювання соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі. Це пояснюється тим, що бюджетна політика – ключова складова частина державної фінансової політики, яка визначає масштаби первинного розподілу ВВП, впливає на структуру заощаджень і динаміку боргів, а відтак стає й активним елементом системи державного регулювання, потенційно найбільш дієвою та ефективною у виконанні ключових завдань соціально-економічного розвитку й у середньостроковій перспективі повинна стати інструментом реалізації внутрішнього потенціалу зростання.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері розглядали у своїх працях О. І. Амоші, З. В. Бойко, А. В. Борсукова, О. Д. Василик, Л. І. Луніна, І. О. Лютий, Ц. Г. Огонь, В. Н. Опарін, О. Р. Романенко, В. М. Федосов, Н. М. Хижа, С. І. Юрій та ін.

Попри значну кількість наукових досліджень на тематику взаємодії бюджетної політики й соціально-економічного розвитку суспільства, у розв'язанні проблем підвищення ефективності спрямування бюджетної політики на соціальний розвиток держави залишається багато прогалин.

Мета статті – дослідження впливу бюджетної політики держави на соціально-економічний розвиток населення. Для досягнення мети потрібно виконати такі **завдання:**

- розглянути суть, особливості реалізації бюджетної політики;
- проаналізувати вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Бюджетна політика – один з елементів фінансової політики, її важлива складова частина, у якій відображаються рівень соціально-економічного розвитку країни, фінансові можливості держави, добробут громадян. Тому важливе формування ефективної бюджетної політики з погляду обсягу фінансових ресурсів і їх перерозподілу, які відповідають умовам економічного розвитку країни.

Ефективно проведена бюджетна політика сприятиме подоланню наслідків фінансової кризи, забезпеченню реалізації програм довгострокового розвитку країни, зростанню добробуту населення, покращенню діяльності суб'єктів господарювання.

Дослідження бюджетної політики розкрито в численних наукових працях, однак в економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття «бюджетна політика». Вітчизняні науковці висувають різні концептуальні дефініції, основні з яких узагальнено в табл 1.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «бюджетна політика»

№	Автор	Зміст поняття
1	Словник сучасної економічної теорії Макміллана	Бюджетна політика – це використання оподаткування й державних видатків для регулювання сукупного рівня економічної діяльності [2].
	С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі	Бюджетна політика – це рішення, що ухвалюються державними структурами щодо доходів та витрат країни.
2	Куценко Т. Ф.	Бюджетно-податкова політика – це політика формування та регулювання державного бюджету країни; реалізація заходів уряду, спрямованих на впорядкування державних видатків, системи оподаткування з метою впливу на економічний розвиток суспільства [3].
3	Огонь Ц. Г.	Бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави у фінансово-бюджетній сфері [4].
4	Економічний енциклопедичний словник	Бюджетна політика – це цілеспрямована й планомірна діяльність держави щодо раціонального використання важелів бюджетного регулювання темпів частки одержавлення національного доходу, вибору оптимальної структури витрат із метою підтримання стабільного економічного зростання [5].
5	Артус М. М., Хижа Н. М.	Бюджетна політика – це економічна діяльність органів державної влади й державного управління з визначення системи організаційних і методологічних заходів щодо мобілізації фінансових ресурсів їх розподілу та використання відповідно до потреб соціально-економічного розвитку суспільства [10].
6	Пасічник Ю. М.	Бюджетна політика – це сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного й соціального розвитку [6].
7	Федосов В. М., Корнєєв В. В.	Бюджетна політика – це сукупність способів та методів які проводяться органами законодавчої й виконавчої влади, пов'язаних із визначенням конкретних напрямів їх використання виключно в інтересах громадян, суспільства та держави [7].
8	Кудряшов В. П.	Бюджетна політика – це комплекс заходів, спрямованих на залучення, розподіл і використання коштів державного бюджету [8].
9	Юрій С. І., Федосов В. М.	Бюджетна політика – форма реалізації бюджетної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування конкретних бюджетних відносин із метою надання їм параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії [5].
10	Ковальчук С. В., Форкун І. В.	Бюджетна політика – це сукупність заходів держави з організації та виконання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного й соціального розвитку [9].

Західні ж економісти ототожнюють бюджетну політику з фіскальною. Проте фіскальна політика – значно ширше поняття, ніж бюджетна, оскільки вона включає бюджетну й податкову політики, що є складниками фінансової політики держави у сфері оподаткування, державних витрат і державного бюджету, спрямована на забезпечення зайнятості населення та стримування інфляційних процесів.

Узагальнивши наведені підходи щодо трактування категорії «бюджетна політика», ми вважаємо, що бюджетна політика – це сукупність цілей, завдань, рішень і заходів, що приймаються й здійсню-

ються органами влади у сфері бюджетних відносин, урегульована нормами чинного законодавства та проводиться для забезпечення соціально-економічного розвитку держави.

Розробка бюджетної політики розпочинається з визначення концептуальних основ розвитку бюджету, установлення його ролі в суспільному відтворенні на відповідному тимчасовому етапі. Далі формуються цілі й завдання бюджетної політики, які визначаються, виходячи з основних напрямів реалізації бюджетних відносин на користь громадян, суспільства та держави. При цьому потрібно враховувати поточну економічну ситуацію, а також прогноз і макроекономічні показники. Урахування всіх факторів дає можливість визначити та схвалити «Основні напрямки бюджетної політики» на наступний бюджетний рік. На підставі табл. 2 порівнюємо, як змінилися макроекономічні показники протягом 2016–2017 рр.

Таблиця 2

**Порівняння планових макроекономічних показників України
за 2016–2017 рр.**

Показник	2016 р. (плановий показник)	2016 р. (фактичний показник)	Темп приросту у 2016 р.	2017 р. (плановий показник)
Валовий внутрішній продукт номінальний, <i>млрд грн</i>	2106,1	2383,2	13,16	2584,9
Темпи зростання валового внутрішнього продукту, %	2	2,3	15,00	3
Індекс споживчих цін, %	9	12,4	37,78	8,1
Індекс цін виробників, %	12	20,5	70,83	8,5
Рівень безробіття, %	9,9	9,3	-6,06	8,6

Складено авторами на підставі даних [1].

Основні прогнозні макропоказники є орієнтовною оцінкою розвитку економіки. Дані табл. 2 свідчать, що у 2016 р. відбулось уточнення планових макропоказників. Так, фактична сума номінального валового внутрішнього продукту була більшою на 277,1 млрд грн від його планового значення, а реального – на 0,3 %. Окрім зростання ВВП, про підвищення економіки свідчить і той факт, що скорочується рівень безробіття: якщо у 2016 р. було заплановане його значення на рівні 9,9 %, то фактично воно дорівнювало 9,3 %, а вже у 2017 р. планується його зниження до 8,6 %. Негативним є те, що, попри заплановане значення індексу споживчих цін на рівні 9 % та індексу цін виробників – 12 %, вони у 2016 р. становили 12,4 і 20,5 % відповідно.

Порівнюючи завдання, що зазначені в «Основних напрямках бюджетної політики» у 2016–2017 рр., бачимо, що під час формування та реалізації бюджетної політики значну увагу й далі приділяють питанням соціального характеру.

Як і у 2016 р., ставиться завдання забезпечення економічно обґрунтованого підвищення розміру мінімальної заробітної плати; недопущення виникнення простроченої заборгованості з виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери; посилення соціального захисту малозабезпечених верств населення, забезпечуючи адресність соціальних пільг. Новацією 2017 р. є підвищення прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення темпами, що не менш ніж на 2 % перевищують показник прогнозного індексу споживчих цін; забезпечення підвищення посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки вищими темпами, ніж прогнозний індекс споживчих цін.

Розвиток бюджетної політики в Україні протягом останніх років можна охарактеризувати як непослідовний і нестабільний, що зумовлено низкою організаційних та політичних факторів. Основними проблемами, які поставали під час формування бюджетної політики, – це недосконале нормативно-правове забезпечення, низький рівень фінансового менеджменту у сфері державних фінансів, невідповідність між державними доходами й видатками, недосконале управління державним боргом країни, проведення АТО. Усі зазначені вище проблеми виступали стримувальними факторами економічного розвитку держави.

У табл. 3 наведено макроекономічні показники України за 2011–2016 рр.

Аналізуючи дані табл. 3, спостерігаємо, що протягом 2011–2015 рр. вітчизняна економіка характеризувалася спадною тенденцією. Якщо протягом 2012–2013 рр. рівень ВВП практично не змінився, то у 2015 р., порівняно з попереднім роком, його падіння становило 6,8 %. Така ситуація спричинена внутрішніми й зовнішніми дисбалансами, несприятливою ціновою кон'юктурою на зовнішніх ринках, військовим конфліктом на Сході України, анексією Криму, торговельними та транзитними обмеженнями з боку Російської Федерації. У цей же час обсяг номінального ВВП продовжує зростати з року в рік. У 2015 р. він збільшився на 412,8 млрд грн і досягнув рівня 1979,5 млрд грн. Таке відхилення між показниками номінального й реального ВВП свідчить про інфляційні процеси в

Таблиця 3

Макроекономічні показники України за 2011–2016 рр.

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Рівень ВВП, млрд грн	1300,0	1404,7	1449,7	1566,7	1979,5	2383,2
Індекс фізичного обсягу ВВП, %	105,5	100,2	100,0	93,2	90,1	102,3
Мінімальна заробітна плата, грн	972,5	1102	1147	1218	1378	1450
Рівень безробіття, %	8,7	8,4	8,0	9,0	9,1	9,3
Рівень інфляції, %	4,6	-0,2	0,5	24,9	43,3	12,4
Зовнішній борг України, млрд грн.	195,8	208,9	223,0	486,0	825,9	980,19
Дефіцит бюджету, млрд грн.	20,9	53,3	64,7	78,1	45,2	68,2
Доходи Державного бюджету, млрд грн	313,4	346,0	326,2	338,9	531,6	616,3
Видатки Державного бюджету, млрд грн	333,5	395,7	403,5	430,2	599,5	684,5

країні у зв'язку зі зростанням цін на товари та послуги з одночасним скороченням обсягів виробництва та споживання товарів і послуг. У період скорочення обсягів реального ВВП простежено підвищення рівня інфляції (24,9 % у 2014 р. та 43,3 % у 2015 р.). Практично на всі групи товарів ціни підвищилися удвічі, а особливо на імпортні товари, що негативно позначилося на купівельній спроможності населення та його добробуті. Ще один фактор, який на це вплинув, – підвищення рівня безробіття.

Такі зміни закликають уряд до системного підходу щодо реалізації своєї політики. Хоча за часи незалежності України вироблено певні організаційно-правові засади й методичні підходи до формування державної бюджетної політики, цього не достатньо для її ефективної та комплексної реалізації.

Для підвищення дієвості бюджетної політики в умовах кризи національної економіки уряд України почав проводити жорстку бюджетно-податкову політику, спрямовану, передусім, на консолідацію видатків і подолання дисбалансів у системі державних фінансів, суттєве збільшення доходів бюджету. Простежено також тенденцію до зростання суми зовнішнього державного боргу, що зумовлено політичною кризою, глибокою економічною рецесією, тривалим військовим конфліктом на сході країни й зростанням видатків на оборону, перегрупуванням економічних зав'язків із міжнародними партнерами та руйнуванням інфраструктури й промислових об'єктів на частині території країни, необхідністю потужної державної підтримки державних підприємств і банків, зокрема НАК «Нафтогаз України» тощо.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Результати проведеного дослідження свідчать, що ефективне та результативне використання бюджетних коштів залишається однією з найважливіших проблем планування й виконання бюджету в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Зокрема, бюджетами всіх рівнів, бюджетними установами та організаціями, підприємствами втрачена можливість отримати належні їм доходи в сумі майже 1,3 млрд грн, у тому числі бюджетами всіх рівнів – понад 440,2 млн грн [11].

Можливим способом розв'язання цієї проблеми є вдосконалення бюджетної політики, а саме в системі формування доходів й управління видатками бюджету в частині підвищення результативності їх використання. При цьому потрібно чітко обґрунтовувати пріоритети під час розподілу бюджетних ресурсів, застосовувати принципи перспективного бюджетного прогнозування та плану-

вання; оптимізувати бюджетні програми з урахуванням загальнодержавних пріоритетів й удосконалення методології оцінки їх результативності, а також використовувати системи оцінки результативності бюджетних програм і діяльності розпорядників бюджетних коштів.

Отже, бюджетна політика, спрямована на проведення всебічної модернізації вітчизняної економіки, здатна створити умови для підвищення її ефективності, а також сприяти зростанню соціального добробуту населення.

Узагальнюючи результати дослідження, можна сформулювати такі заходи щодо вдосконалення процедури формування й реалізації бюджетної політики держави:

- удосконалити нормативно-правову базу щодо бюджетного процесу України, зокрема прийняти закон про державний борг;
- продовжити процедуру бюджетної децентралізації;
- удосконалити систему показників, які б характеризували ефективність використання коштів із державного та місцевих бюджетів;
- скоротити прихований дефіцит державного бюджету України.

Отже, підвищення рівня соціально-економічного розвитку України тісно пов'язане з підвищенням результативності й ефективності бюджетної політики. При цьому потрібно враховувати економічні, соціальні та політичні чинники, які сприяють процесу стабілізації макроекономічної ситуації, подоланню інфляційних процесів та проведенню реформ в усіх сферах життєдіяльності держави.

Джерела та література

1. Про основні напрями бюджетної політики на 2016 рік: від 31 березня 2015 р. № 314-р Кабінет Міністрів України, Розпорядження – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4824-17>.
2. Словник сучасної економічної теорії Макміллана / за ред. Д. Пірса ; пер. з англ. – Київ : АртЕК, 2000. – 640 с.
3. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Т. Ф. Куценко. – Київ : КНЕУ, 2002. – 256 с.
4. Огонь Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : монографія / Ц. Г. Огонь. – Київ : КНТЕУ, 2003. – 580 с.
5. Пасічник Ю. Б. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. – Київ : Знання-Прес, 2002. – 495 с.
6. Федосов В. М. Фінанси : підручник / В. М. Федосов, В. М. Опарін, Л. Д. Сафонова та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова. – Київ : КНЕУ, 2006.
7. Кудряшов В. П. Фінанси / В. В. Кудряшова. – Херсон : Олді-плюс, 2008.
8. Ковальчук С. В. Фінанси : навч. посіб. / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Львів : Новий Світ–2000, 2006. – 568 с.
9. Артус М. М. Бюджетна система України : навч. посіб. / М. М. Артус, Н. М. Хижа. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 220.
10. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dkrs.gov.ua.

References

1. Rozporiadzhennia Kabinet Ministriv Ukrainy «Pro osnovni napriamy biudzhetnoi polityky na 2016 rik» [The Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Main Directions in of budgetary policy for 2016»]. (n.d.). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4824-17> [in Ukraine].
2. Pirs D. (Eds.). (2000). Dictionary of modern economic theory Makmillana. K. : ArtEK.
3. Kutsenko, T. F. (2002) Biudzhethno-podatкова polityka [Budgetary – Fiscal policy]. K. : KNEU [in Ukraine].
4. Ohon, H. (2003) Dokhody biudzhetu Ukrainy: teoriia ta praktyka: monohrafiia [Budget revenues Ukraine : Theory and Practice: Monograph] K. : KNTEU [in Ukraine].
5. Pasichnyk, Iu. B. (2002) Biudzhethna systema Ukrainy ta zarubizhnykh krain [The budget system of Ukraine and abroad]. K : Znannia-Pres [in Ukraine].
6. Fedosov, V. M., Oparin, V. M. & Safonova, L. D. Finansy [Finance]. K. : KNEUKudriashov, V. P. (2008) Finansy [Finance]. Kherson : Oldi – plus [in Ukraine].
7. Kudriashov V.P. (2008) Finansy [Finance]. Kherson : Oldi - plus [in Ukraine].
8. Kovalchuk, S. V. & Forkun, I. V. (2006) Finansy [Finance]. Lviv : Novyi Svit–2000 [in Ukraine].
9. Artus, M. M. & Khyzha, N. M (2005). Biudzhethna systema Ukrainy [The budget system of Ukraine]. K. : Vyd-vo Yevrop. un-tu [in Ukraine].
10. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi audytorskoï sluzhby Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.dkrs.gov.ua.

Андрей Дуб, Галина Баетул. В статье определяется суть бюджетной политики Украины. Проанализированы состояние и эффективность ее реализации на современном этапе социального-экономического развития страны. Особое внимание уделяется макроэкономическим показателям, которые характеризуют эффективность бюджетной политики. Обозначены проблемы при реализации бюджетной политики. Предложены пути эффективного развития бюджетной политики Украины на последующие годы.

Ключевые слова: бюджетная политика, бюджет, валовой внутренний продукт, дефицит бюджета, доходы и расходы бюджета.

Andrey Dub, Halina Baietul. Budget Policy as an Instrument of Socio-Economic Development of the Country. The article defined the essence of fiscal policy in Ukraine. Analyzed the state and effectiveness of its implementation at the present stage of social - economic development. Particular attention is paid to macroeconomic indicators characterizing the effectiveness of fiscal policy. Identified problems in the implementation of fiscal policy and effective ways to budget policy of Ukraine in the coming years.

Key words: fiscal policy, budget, gross domestic product, deficit of budget, income and expenses budget.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2017 р.

УДК 336:330

Микола Карлін – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Кліматичні фінанси як умова подолання потепління у світі та в Україні

У статті розглянуто зміст та структуру такої нової економічної категорії, як кліматичні інвестиції; з'ясовано їх роль у подоланні потепління у світі та в Україні; проаналізовано особливості використання коштів Зеленого кліматичного фонду ООН і «зелених облігацій» для розвитку відновних джерел енергії й покращення клімату в окремих країнах.

Ключові слова: кліматичні фінанси, кліматичні інвестиції, Кіотський протокол, Паризька кліматична угода, Зелений кліматичний фонд ООН, відновні джерела енергії, інновації, «зелені облігації», «зелений тариф», ООН, ЄС, Україна.

Постановка наукової проблеми та її значення. У розвинутих країнах усе більше уваги приділяють фінансовим заходам щодо призупинення потепління клімату. Для розв'язання цієї проблеми на міжнародному рівні під егідою ООН прийнято Кіотський протокол і низку важливих доповнень до нього, але результативність цих угод поки що залишається недостатньою. Це стосується й України, якій поки що не вдається застосувати ефективний механізм залучення кліматичних інвестицій як у середині країни, так і за кордоном та їх належного використання. Одна з головних причин цього – значна корупція на всіх рівнях влади, що призводить до непрозорого використання кліматичних коштів, наданих нашій країні зарубіжними інвесторами.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Значний внесок у дослідження впливу інвестицій на розв'язання кліматичних проблем зробили як зарубіжні, так і українські вчені. Серед них доцільно назвати таких, як В. Борейко, І. Бистряков, І. Вахович, В. Голян, О. Губанова, Б. Данилишин, Г. Дейлі, В. Кравців, Н. Крафтс, Д. Лижін, О. Ляшенко, О. Сохацька, Н. Павліха, В. Павлов, Б. Порфїрьєв, П. Саблук, Д. Стігліц, Дж. Сьєберт, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик, Є. Хлобистов, М. Юлкін та ін. Водночас у їхніх роботах не розроблено систему інвестиційних інструментів впливу на клімат, що б допомогло більш ефективно боротися з його потеплінням у сучасних умовах. Досить часто використання цих інструментів має тимчасовий характер, не координуються належно між собою на глобальному рівні фінансові дії окремих країн із використанням кліматичних інвестицій.

Мета та завдання дослідження. Виходячи з вищесказаного, важливо визначити таку нову складову частину кліматичних фінансів, як кліматичні інвестиції, їхню структуру й функції. Відповідно до зазначеної мети важливо виконати такі завдання: з'ясувати суть кліматичних інвестицій;

розробити їх структуру й механізм функціонування на різних рівнях управління; виявити наявні проблеми у використанні кліматичних інвестицій та способи їх розв'язання й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У Паризькій угоді (2015 р.) наголошено на необхідності прискореного розвитку інновацій в енергетичному секторі для збереження клімату, зокрема й розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Це пов'язано з новими тенденціями у виробництві енергії на перспективу, які треба обов'язково врахувати й в Україні. Зокрема, у виробництві електроенергії до 2040 р. зростатиме роль газу та ВДЕ. За прогнозами Управління енергетичної інформації США, вона зросте до 30 % для газу й ВДЕ до 2040 р. (у 2012 р. їх частка складала по 22 %). Найбільш високими темпами використовуватимуться відновлювальні джерела енергії: за період 2012–2040 рр. їх приріст складе майже 3 % у рік. Основна його частина забезпечуватиметься за рахунок використання сонячної енергії.

Аналіз міжнародних документів із кліматичних фінансів дає змогу запропонувати таке їх визначення, як економічної категорії. Це сукупність фінансових відносин між окремими країнами світу, а також у середині цих країн із приводу застосування фінансових важелів, інструментів, норм і нормативів, які сприяють збереженню й покращенню кліматичних умов із метою належного відтворення факторів виробництва та забезпечення сталого розвитку як у масштабах усього світу й груп держави, так і на рівні окремої держави, її регіону, окремої територіальної громади. Отже, суб'єктами цих відносин насамперед є міжнародні організації (ООН, ЄС тощо), окремі країни в особі їхніх урядів і парламентів, регіони країни, територіальні громади, домогосподарства [1, с. 122].

Виходячи із вищесказаного, до об'єктів кліматичних фінансів доцільно віднести й кліматичні інвестиції, які ще поки не знайшли свого конкретного визначення. На нашу думку, кліматичні інвестиції – це кошти міжнародних кліматичних фондів (передусім, Зеленого кліматичного фонду, кошти фондів ЄС, інших міжнародних організацій), бюджетні кошти окремих держав та їхніх регіонів й окремих громад, а також кошти підприємств і громадян, які використовуються на збереження та поліпшення клімату на планеті.

Новим об'єктом кліматичних фінансів в останні роки стають кліматичні інновації, насамперед спрямовані на стимулювання виробництва відновних джерел енергії, насамперед за допомогою енергії сонця, вітру, води, біомаси тощо. Тому все більше компаній починають виробляти обладнання для отримання енергії з відновних джерел. Зокрема, компанія ІКЕА встановила 300 вітряків у 10 країнах світу й 800 сонячних панелей. Зараз ці країни на 71 % забезпечують себе енергією з чистих джерел і незабаром ця цифра сягне позначки у 80 %. Мета компанії – домогтися виробництва електроенергії в цих державах у 2020 р. на рівні 100 % за рахунок відновлювальних джерел.

Фінансовий зміст Кіотського протоколу полягає у створенні системи торгівлі емісіями викидів парникових газів, що повинно скоротити рівень викидів цих газів на планеті. Водночас викликає занепокоєння той факт, що багато розвинутих країн (зокрема й у ЄС) поки не в змозі виконати умови Кіотського протоколу (як і Паризької угоди) у визначені терміни. Потребують допомоги й розвиткові країни з низьким рівнем життя та значною заборгованістю за іноземними кредитами. Подібна ситуація в останні роки характерна й для України. Для нашої держави це фактично єдине джерело отримання значних іноземних інвестицій, не враховуючи кредити МВФ, які ведуть Україну до повторення грецького шляху виходу з кризи та значного зuboжіння населення.

Паризька кліматична угода передбачає збір коштів у розмірі не менше ніж 100 млрд дол. США щорічно, починаючи з 2020 р. (коли ця угода вступить у дію), а після 2025 р. передбачено цю суму збільшити. Головну роль у розподілі цих коштів візьме на себе Зелений кліматичний фонд ООН. Цей фонд було відкрито у 2010 р. Його штаб-квартира розміщена в діловому районі Сонгдо портового міста Інчхон (Республіка Корея). Поки цей фонд має в наявності трохи більше 10 млрд дол. США, які внесли країни-донори. До 2020 р. розвинуті держави обіцяють щорічно вносити в цей фонд по 10 млрд дол. США. Загальне керівництво фондом покладено на сформовану у 2012 р. міжнародну раду директорів, 24 члени якого рівною мірою представляють розвинуті країни та ті, що розвиваються.

На фінансову підтримку Зеленого кліматичного фонду ООН можуть розраховувати насамперед держави, що розвиваються, які підписали Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату. Пріоритетними є проекти, під час реалізації яких надається допомога громадам, найбільше постраждалим від змін клімату. Згідно з даними організації GCF на 2015 р. уже отримали необхідну підтримку восьми

проектів у таких країнах: 1). Перу; 2). Малаві; 3). Сенегал; 4). Бангладеш; 5). Руанда і Кенія; 6). Країни Латинської Америки та Карибського басейну (за рахунок розповсюдження інноваційних «зелених облігацій» фінансуватимуться екологічно чисті проекти потужністю не менше 30 МВт/год, на що виділено 217 млн дол. США). 7). Мальдиви; 8). Фіджі.

Для нашої країни, щоб отримати інвестиції із Зеленого кліматичного фонду ООН, потрібно врахувати зауваження міжнародних організацій щодо планів зменшення викидів парникових газів. Справа полягає в тому, що у 2015 р. Україна оголосила про їх скорочення лише на 40 % відносно рівня викидів парникових газів у 1990 р. З огляду на спад виробництва й низку інших факторів, така заявка дає змогу, навпаки, збільшувати викиди парникових газів [2]. А це стає перешкодою нашої країни, щоб очікувати на різні форми міжнародної кліматичної допомоги, у тому числі фінансової. Крім того, треба враховувати той факт, що в 1997 р. (коли ухвалювали Кіотський протокол) Україну за рівнем викидів парникових газів віднесли до розвинутих країн і наша держава не змогла скористатися різними формами міжнародної допомоги. Зараз же наша країна належить до найбільш бідніших держав світу, що дає підставу їй претендувати на фінансову допомогу із Зеленого кліматичного фонду ООН, передусім на подолання негативних кліматичних наслідків від військових дій на Донбасі. Для цього важливо підготувати відповідні кліматичні фінансові проекти, чого поки не робиться відповідними державними службами нашої країни.

Крім того, потребує змін і нормативна база щодо оподаткування викидів в атмосферу в Україні. Так, пунктом 249.3 статті 249 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. встановлено, що суми екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднювальних речовин стаціонарними джерелами забруднення, обчислюється платниками самостійно щокварталу, виходячи з фактичних обсягів викидів і ставок податку. До прийняття Податкового кодексу Україну справлявся не податок, а збір за забруднення навколишнього середовища. Його особливість полягала в тому, що за понадлімітні обсяги забруднення або за забруднення без затверджених лімітів збір справлявся в десятикратному розмірі. Тому доцільно й при використанні екологічного податку встановити ліміти викидів та штрафні санкції за їх перевищення, оскільки подібні підходи до викидів в атмосферне повітря забруднювальних речовин домінують у більшості країн світу. Інакше важко очікувати надходження кліматичних інвестицій до нашої держави.

Паризькою угодою передбачено підтримку (у тому числі фінансову) країн, що розвиваються, у сфері запровадження інновацій щодо зменшення викидів парникових газів. Зокрема, їм надається допомога для зміцнення спільних дій у сфері розробки та трансферу технологій для запобігання змінам клімату. Подібні заявки надійшли від 160 держав, що потребують відповідних технологій. Так, лише у 2016 р. профінансовано 30 проектів зі зменшення викидів із трансфером технологій на майже 6 млрд дол. США [3]. Крім того, Уганді допомогли написати закон із метою популяризації геотермальної енергетики, Сенегалу допомогли із запровадженням індустріальних технологій, що не порушують довкілля тощо. Але фінансових ресурсів на подібні проекти не вистачає, оскільки їх потрібно в кілька разів більше, ніж зараз виділяють розвинуті країни.

Україні слід активніше використовувати подібні інструменти, що вимагає підготовки відповідних інноваційних кліматичних проектів. Дещо в цьому плані робить для нашої країни ЄБРР. Так, у березні 2017 р. відбувся офіційний запуск програми інноваційних ваучерів ЄБРР для України. У рамках проекту українські компанії, що розробляють або впроваджують кліматичні технології, зможуть отримати фінансову підтримку від ЄБРР. Адміністратором інноваційних кліматичних ваучерів в Україні виступає громадська організація «Greenculator». У ЄБРР очікують, що інноваційними ваучерами буде профінансовано 50 проектів у середньому на 20 тисяч євро. Кошти надаватимуть на безповоротній основі, але на умовах проведення конкурсу та співфінансування [4].

На рівні окремої держави важливим складником механізму екологічного стимулювання виступають бюджетні інвестиції й пільгові кредити в проекти енергозбереження. Зокрема, згідно з програмою «Теплих кредитів», запровадженою в Україні з 2014 р., держава в кооперації з українськими громадянами залучила до програми підвищення енергоефективності будинків 2,8 млрд гривень. Наразі ними скористалися близько 0,5 млн осіб. Крім того, у державному бюджеті на 2017 р. передбачено 400 млн грн. на запровадження в дію заходів щодо Фонду енергоефективності, за рахунок коштів якого планується покривати до половини видатків на проект із підвищення енергоефектив-

ності будинку. У 2017 р. від міжнародних донорів, зокрема від Уряду Німеччини та Європейського Союзу, Україна на заходи з підвищення енергоефективності може отримати ще 120 млн євро [5].

«Теплі кредити» надають позичальникам державні банки через Державне агентство з енергоефективності й енергозбереження. Виплата відсотків та тіла кредиту здійснюватиметься по завершенню проекту протягом дії кредиту (п'ять або 10 років). Середня ставка по «теплому кредиту» складає 25 %, а місцева компенсація по ньому для позичальника становить від 10 до 15 % від загальної вартості обслуговування кредиту. Для позичальників-фізичних осіб на придбання негазових/неелектричних котлів у приватному секторі компенсація становить для позичальників, які не отримують комунальну субсидію, 20 %, для позичальників, які отримують комунальну субсидію, – 35 %. Для ОСББ (або іншого об'єднання мешканців) на впровадження інших енергоефективних заходів компенсація може складати від 40 до 70 %, залежно від наявності отримувачів комунальних субсидій, які проживають у будинку.

Дещо в Україні зроблено й для стимулювання розв'язання проблеми з утилізації використаних транспортних засобів. Так, 01.09.2013 р. в нашій країні був прийнятий, але поки не набрав чинності Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сплати екологічного податку з утилізації знятих з експлуатації транспортних засобів». Згідно з ним, базові ставки утилізаційного збору для легкових автомобілів складають 5,5 тис. грн, а для автобусів, вантажно-пасажирських і вантажних автомобілів або спецтехніки – 11 тис. грн. Позитивом указанного закону є те, що українські товаровиробники звільнятимуться від сплати утилізаційного збору в разі інвестування коштів у будівництво центрів з утилізації транспортних засобів. Водночас не сплачуватимуть утилізаційного збору лише ті виробники автомобілів в Україні, які мають повний цикл виробництва, з урахуванням фарбування та зварювання, а також ті автозаводи, які спеціалізуються на промисловій зборці автомобілів. Але така пільга діятиме тільки у випадку, якщо вказані заводи візьмуть на себе відповідальність за забезпечення утилізації автомобілів і будуть включені до відповідного реєстру. Проблемою є те, що в секторі легкових автомобілів вказаному критерію відповідає лише чотири заводи. Крім того, порядок ведення реєстру, який визначає Кабінет Міністрів України, поки не закріплено відповідним для цього нормативним актом.

На думку фахівців, у вказаному Законі реалізовано підхід, який властивий європейським країнам. У результаті в Україні покращиться екологія, оскільки ті імпортовані автомобілі, які не зовсім відповідають екологічним нормам, заходять у нашу країну з певною платою. Остання буде використана для професійної утилізації автомобілів у майбутньому. Разом із тим виробників важкої автомобільної техніки в Україні було б доцільним, як вважають деякі експерти, звільнити від утилізаційного збору [6]. Крім того, на їхню думку, для таких виробників було доцільним увести спеціальні пільги, як це зроблено в Білорусі. Зокрема, при закупівлі техніки Мінського автозаводу підприємець сплачує 50 % вартості техніки, а інші 50 % покриває держава.

Як відомо, одним з основних засобів боротьби з потеплінням клімату є збереження лісів та розширення лісових насаджень. Одним зі шляхів розв'язання проблеми в Україні, пов'язаної із незаконним вивезенням необробленої деревини з нашої країни, могло б стати створення в Україні спеціальних експортних переробних зон в окремих регіонах за прикладом Туреччини [7, с. 9]. У цих зонах інвестори не сплачують податок на додану вартість та мито при ввозі обладнання. Далі, у процесі операційної діяльності, вони звільнюються від сплати корпоративного податку й соціальних відрахувань.

У плані ефективного використання лісових ресурсів заслуговує на увагу й досвід країн Балтії, де використовують біржі з продажу деревини, що робить вигідною діяльність із вирощування лісу [8, с. 21]. Бізнесмени тепер знають, скільки лісу треба посадити, щоб за якийсь час продати його на експорт, використати для виробництва меблів чи на паливо тощо. Оскільки цей ринок працює, країни Балтії не відчувають проблем із лісом. Подібний досвід нагромаджено і в Данії. Важливо подібний механізм використати в Україні, щоб зацікавити лісогосподарські підприємства та бізнес не лише у вирубці лісів, а й у їх вирощуванні.

Для залучення іноземних інвестицій у старопромислові райони України (зокрема й на Донбас) для поліпшення кліматичних умов відтворення в них владі нашої країни доцільно взяти до уваги досвід Китаю з цього питання. У КНР із 2003 р. реалізується стратегія відродження районів Північного Сходу Китаю (провінції Хейлунцзян, Цзілінь, Ляолін), у яких розміщені так звані «старі

промислові бази» країни, створені в 1950-ті роки за допомогою СРСР [9, с. 161–162]. Основними завданнями Програми відродження районів Північного Сходу Китаю (уперше оприлюднена у 2007 р.) є стимулювання інновацій для відродження старих промислових баз, виконання економічних і соціальних завдань у проблемних містах регіону, стимулювання сталого розвитку тощо. Серед заходів цієї Програми заслуговують на увагу насамперед такі: 1) звільнення від стягнення окремих несплачених податків; 2) поетапне розширення переліку продукції для зниження ставок ПДВ на неї; 3) збільшення інвестицій із центрального бюджету в розширення потужностей із виробництва електроенергії.

Дуже важливою для запровадження в Україні є ініціатива влади Швеції щодо надання державних грантів для домогосподарств, які компенсуватимуть 60 % вартості домашніх систем отримання енергії. Ця програма діятиме до 31.12.2019 р., її максимальний розмір складатиме 50 тис. крон (5600 дол. США). Субсидія поширюється на батареї, проводку, системи, управління, смарт-концентратор енергії й монтажні роботи для будинків із сонячними системами на даху. Експерти вважають, що нова програма буде привабливою для того, хто використовує сонячні панелі на даху будинку для власних потреб. У цілому за допомогою цієї та інших ініціатив Швеція хоче припинити спалювання викопного палива для виробництва електроенергії до 2040 р. Названа шведська програма подібна до аналогічної в Німеччині, де встановлено 19 тис. домашніх систем зберігання енергії.

Виходячи з досвіду розвинутих країн, в Україні на місцевому рівні треба стимулювати розвиток відновних джерел енергії на рівні домогосподарств. У цьому плані заслуговує на увагу досвід використання «зеленого тарифу» на електроенергію для тих домогосподарств, які самостійно отримують електроенергію за рахунок енергії сонця, вітру, надр. В Україні з 04.06.2015 р. встановлені нові «зелені» тарифи для домогосподарств, які продають електроенергію державі, із прив'язкою до курсу євро. У результаті у 2015–2016 рр. кількість таких господарств зросла з 21 у 2014 р. до 720 одиниць у 2016 р. У 2017 р. установлені такі тарифи на електроенергію, згенеровану сонячними та вітровими електроустановками домогосподарств потужністю до 30 кВт. Зокрема, для сонячних електроустановок, уведених у дію з 01.01.2017 р., вартість електроенергії з 01.01.2017 р. до 31.12.2019 р. складатиме 489,17 коп. /кВт·год (без ПДВ), а для вітрових електроустановок з 01.07.2015 р. до 31.12.2019 р. тариф складає 320 коп. /кВт год (без ПДВ). Цей процес прискорить створення сонячних та вітрових електростанцій на «Південмаші» у 2017 р., під що очікуються європейські інвестиції в сумі до 500 млн євро.

«Укргазбанк» у кінці березня 2017 р. почав надавати фізичним особам кредити на купівлю і встановлення «домашніх» сонячних електростанцій (СЕС), сонячних колекторів та теплових насосів під 0,01 % річних терміном до п'яти років. Максимальна сума кредитування становить 1 млн грн. Відповідно, домогосподарство зможе задовольнити власні енергетичні потреби та продавати надлишки в загальну електромережу за «зеленим» тарифом. За розрахунками експертів банку, установивши на даху будинку СЕС, можна забезпечити щомісячний додатковий дохід домогосподарства в розмірі 10 тис. грн. Указана послуга надається банком у рамках кредитної програми «ЕКО-енергія», розробленої «Укргазбанком» у межах реалізації стратегії ЕКО – банкінгу, яка передбачає втілення в життя проектів, пов'язаних з ефективним використанням ресурсів, альтернативною енергетикою та зменшенням шкідливого впливу на довкілля.

Важливим структурним елементом екологічного механізму стимулювання збереження клімату на місцевому рівні можуть стати стимули до економії тепла домогосподарствами, що важливо врахувати в Україні, виходячи з досвіду розвинутих країн. Дещо в цьому плані вже робиться. Зокрема, у 2017 р. українські сім'ї зможуть отримати безповоротну державну фінансову підтримку на впровадження енергоефективних заходів у таких розмірах: 20 % – на придбання «негазових» котлів; 35 % – на утеплення індивідуального житла; 40 % – для ОСББ і 70 % – для отримувачів субсидій, які входять у склад цих ОСББ.

У цілому для економії електроенергії, тепла та води населенню рекомендовано використовувати багатофазні лічильники електроенергії, терморегулятори для нагрівальних пристроїв, індивідуальні теплові пункти, встановлення лічильників на воду тощо. Важливо ці процеси фінансово стимулювати з боку держави за допомогою пільгових кредитів (насамперед для об'єднань співвласників багатоквартирних будинків), а також для малозабезпечених громадян. Фінансовим ресурсом для цього може стати економія від монетизації та оптимізації комунальних пільг, оскільки багато з цих

пільг отримують заможні верстви населення, які приховують свої реальні доходи. Для виправлення вказаної ситуації було б доцільно запровадити в Україні обов'язкове декларування доходів громадян, які отримують доходи в розмірі більше однієї мінімальної зарплати.

Найперспективнішим, з економічного погляду є, розвиток в Україні біоенергетики, насамперед біогазових станцій, що виробляють тепло й електрику з біогазу. Їх перевага полягає ще й у тому, що вони створюють значну кількість робочих місць. Ресурсів для функціонування таких станцій в Україні дуже багато, тому державі важливо стимулювати їх створення. Крім того, теплогенерація на основі біомаси, як очікується, має стати більш капіталізованим ринковим сегментом, оскільки до сьогодні більшість проектів заміщення газу біопаливом вважаються ризикованими. Однією з проблем у використанні біопалива є й те, що приватні біокотельні, які продають тепло переважно бюджетним структурам, стикаються з нерегулярністю оплати своїх послуг зі сторони Державної казначейської служби [10, с. 29]. Ситуація з біоенергетикою може суттєво змінитися в кращу сторону, коли вступить у дію закон про стимулювання виробництва тепла з альтернативних джерел. Ним передбачено затвердження тарифів на теплову енергію, вироблену на основі використання альтернативних джерел, на рівні 90 % нинішнього тарифу на тепло з газу для бюджетних організацій та населення.

Загалом, укладення інвестицій у розвиток відновної енергетики вже приносить певні позитивні результати. Так, згідно з доповіддю Всесвітнього економічного форуму (грудень 2016 р.), у більш як 30-ти країнах сонячна та вітрова енергія тепер дешевша або коштує стільки ж, скільки й викопне паливо. У 2016 р. виробництво електроенергії в Європі з використанням вітру зросло на 8 %, що вивело цю сферу на друге місце серед виробників енергії (перше місце займає виробництво енергії з використанням газу), випередивши вугільну галузь. Інвестиції у вітрові станції зросли до рекордних 27,5 млрд євро у 2016 р. (на 5 % більше, ніж у 2015 р.). Це пов'язано насамперед із розвитком офшорної (поза берегом) вітрової енергетики, інвестиції в яку в 1,5–2 рази перевищують інвестиції в розвиток вітрових станцій на суші [11].

Згідно зі звітом Всесвітньої ради з вітроенергетики, опублікованим 10.02.2017 р., за підсумками 2016 р. Китай став лідером у використанні енергії вітру. Китайські вітроелектростанції досягли потужності 168,7 МВт, із яких 23,33 МВт – нові вітрові установки. Друге місце займають США – 82,184 МВт, із яких нові установки – 8,2 МВт. На третьому перебуває Німеччина – 50,02 МВт (5,44 МВт – нові установки). Загальна світова потужність вітроелектростанцій досягла на кінець 2016 р. 486,7 МВт, а нових вітрових установок за 2016 р. було введено в дію на 54,6 МВт. Разом із тим вітрова енергетика поки не змогла випередити вугільну галузь у світовій енергетичній індустрії, що може призвести до посилення санкцій із боку міжнародного співтовариства до виробників та споживачів вугілля. Останній факт важливо врахувати в Україні під час розробки енергетичної стратегії на майбутнє.

Серед екологічних стимулів покращення клімату в розвинутих країнах усе більше уваги приділяється стимулюванню використання електротранспорту. Насамперед подібні заходи знайшли свою реалізацію в країнах Скандинавії. Зокрема, у Норвегії під час реєстрації електромобілів на них зменшено відповідні податки, також їх звільнено від ПДВ, забезпечено безкоштовний проїзд платними дорогами та паромними переправами. Електромобілі також мають доступ до пересування автобусними смугами [12]. Крім того, власник електромобіля має право на безкоштовну парковку, що для Норвегії є одним із головних стимулів при покупці такого автомобіля. Підприємства, які використовують електромобілі, сплачують на 50 % менше податків, ніж інші. У цілому на 2,6 млн зареєстрованих автомобілів у Норвегії нараховується 100 тис. електромобілів (при населенні 5 млн). Водночас треба мати на увазі й проблеми, які виникають при масовому стимулюванні використання електромобілів. Вони вже зараз почали проявлятися в Норвегії. Зокрема, різко зростає споживання електроенергії в країні, а енергетична система Норвегії виявилася не зовсім готовою до такого зростання. Крім того, надмірні пільги для власників електромобілів негативно позначилися на доходах муніципалітетів-власників місць для паркування автомобілів, на доходах власників паромних переправ, на доходах бюджету країни в цілому.

У питанні використання електротранспорту та електромобілів у нашій країні існує багато проблем. Для розв'язання частини з цих проблем українська влада пропонує прийняти такі стимуляційні заходи [13]: 1) слід звільнити до 01.01.2021 р. завезення електромобілів в Україну від сплати ПДВ, що знизить їхню вартість на 16,8 %; 2) пропонується звільнити на той же термін покупців імпортованих електромобілів від сплати збору при першій реєстрації та від сплати акцизу; 3) аналогічні стимули й

на той самий час пропонується запровадити також для вітчизняних виробників електромобілів. Окрім того, вони б могли користуватися нульовим митом на імпорт комплектуючих до електромобілів та отримати відстрочку зі сплати ПДВ на 180 днів. Для вітчизняних виробників електромобілів можна було б запровадити також пільгову ставку й податку на землю.

Податкові та інші пільги дали б змогу прийти в Україну провідним світовим виробникам автомобілів, але для цього Верховній Раді нашої країни потрібно прийняти відповідні закони й узгодити їх із МВФ. Зараз у Верховній Раді України зареєстровано законопроект про скасування ПДВ на багато груп товарів, зокрема й на автомобілі [14, с. 28]. Він стосується не лише електроавтомобілів, а й комплектуючих, послуг таксі та кур'єрських фірм, які користуватимуться електромобілями. Тобто йдеться про всі сфери, де використовуються електромобілі.

Важливим стимулом отримання кліматичних інвестицій для депресивних регіонів України може стати створення в них спеціальних економічних зон (СЕЗ) та територій пріоритетного розвитку (ТПР) під контролем МВФ. У цьому плані заслуговує на увагу досвід Польщі. Спеціальні економічні зони тут використовуються насамперед як інструмент регіонального вирівнювання, стимулювання розвитку відсталих регіонів, у яких, згідно з нормативами ЄС, щодо надання регіональної допомоги обсяг ВВП на душу населення не перевищує 75 % по країні. Більшість прямих іноземних інвестицій провідних світових корпорацій, які надходять у Польщу й спрямовуються у виробничий сектор, розміщуються саме на територіях цих зон.

СЕЗ у Польщі являють собою виділені в адміністративному плані частини території країни, призначені для ведення на них економічної діяльності суб'єктами господарювання на більш привабливих умовах. Підприємці, які виявили бажання працювати в СЕЗ, повинні отримати спеціальний дозвіл на ведення такої діяльності. Про ефективність спеціальних економічних зон у Польщі можна довідатися на прикладі СЕЗ у містечку Ольштинек Вармінсько-Мазурського воєводства, яке нараховує близько 14 тис. жителів. Це бідна гміна, тому тут створили СЕЗ, яка діятиме до 2030 р. (згідно з вимогами ЄС). В Ольштинку зареєстрований та діє підрозділ найбільшого в Європі концерну «Мастекс», що займається переробкою фруктів, виробництвом макаронів, соків. Він експортує свою продукцію в різні країни світу, забезпечуючи роботою багатьох жителів півсхідної сіл і хуторів, об'єднаних у гміну Ольштинек [15, с. 150–151]. Зокрема, для отримання коштів із фондів ЄС на розв'язання проблем сміття гміна Ольштинек об'єдналася з 19 гмінами інших воєводств та подала до відповідних органів ЄС проект із будівництва заводу з переробки сміття. Це приклад того, як треба працювати над екологічними проектами, що подаються на залучення грантів окремими громадами з України. А на допомогу країнам Східного партнерства (зокрема й Україні) у 2016 р. ЄС виділив 1 млрд євро.

В останнє десятиріччя у світі активно розвивається ринок «зелених облігацій», який може стати основним джерелом кліматичних фінансів у перспективі. Важливо й Україні пробитися на цей ринок, про що поки на офіційному рівні не говориться. У 2007 р. їх уперше емітували Світовий банк та Європейський інвестиційний банк на суму майже 807 млн дол. США. У 2013 р. «зелені облігації» випустили французька компанія «Electricité de France», шведська компанія «Vasakronan» та американський банк «Bank of America Meril Lsnch». Російська компанія «Норнікель» розглядає можливість випуску у 2016–2017 рр. «зелених облігацій» для фінансування своїх екологічних ініціатив. «Зелені облігації» розміщуються не тільки банками та приватними компаніями, а й урядами країн, муніципальними й місцевими органами влади, що важливо врахувати в Україні. Зокрема, перші регіональні «зелені облігації» були емітовані американським штатом Массачусетс, а муніципальні – містом Гетеборг (Швеція). Їх приклад наслідували канадська провінція Онтаріо, штат Нью-Йорк, місто Йоганнесбург (ПАР) [16]. Хоча треба мати на увазі той факт, що основною проблемою розвитку ринку «зелених облігацій» поки є відсутність жорстких стандартів їх випуску.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кліматичні фінанси як економічна категорія – це сукупність фінансових відносин між окремими країнами світу, а також у середині цих країн із приводу використання фінансових важелів, інструментів, норм і нормативів, які сприяють збереженню й покращенню кліматичних умов із метою належного відтворення факторів виробництва та забезпечення сталого розвитку як у масштабах усього світу й груп країн, так і на рівні окремої держави, її регіону, окремої територіальної громади.

Кліматичні інвестиції – це кошти міжнародних кліматичних фондів (передусім Зеленого кліматичного фонду, кошти фондів ЄС, інших міжнародних організацій), бюджетні кошти окремих держав та

їхніх регіонів й окремих громад, а також кошти окремих підприємств і громадян, які використовуються на збереження й поліпшення клімату на планеті. Новим об'єктом кліматичних фінансів в останні роки стають кліматичні інновації, насамперед спрямовані на стимулювання виробництва відновних джерел енергії, насамперед за допомогою енергії сонця, вітру, води, біомаси тощо.

Загалом, українській владі потрібно розробити систему стимулів щодо залучення іноземних і вітчизняних інвестицій, передусім у розвиток відновних джерел енергії (ВДЕ), пов'язаних із використанням вітру, води, сонця, біомаси тощо. Цьому поки заважає нестабільна політична й економічна ситуація в країні, нечітка законодавча база, монополізм обленерго (більшість із яких належить олігархам), відсутність вітчизняних технологій, що призводить до здорожчання реалізації проектів із ВДЕ в Україні.

Джерела та література

1. Карлін М. І. Деякі аспекти використання кліматичних фінансів на місцевому рівні / М. І. Карлін // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до євро інтеграції». 19–20 квітня 2017 р. – Ч. 3. – Харків : ХНУБА, 2017. – С. 122–124.
2. Малинка В. Чи може Україна розраховувати на кліматичні гроші? / В. Малинка // Дзеркало тижня. – 2016. – 26 лист. – С. 12.
3. Добровидова Ольга. Где деньги, Зин? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // www. geo. ru / ekologiya / gde-dengy-zin](http://www.geo.ru/ekologiya/gde-dengy-zin)
4. Ваучери для інноваторів // День. – 2017. – 30 берез. – С. 8.
5. Зубко Г. Тепла реформа: перевірка України на зрілість / Г. Зубко // Дзеркало тижня. – 2017. – 25 лют. – С. 3.
6. Юзич М. Утилізаційний збір: хто відчує «покращання»? / М. Юзич // День. – 2013. – 5 верес. – С. 7.
7. Власюк В. «Домашнє завдання» з переробки / В. Власюк // Дзеркало тижня. – 2016. – 17 груд. – С.13.
8. Савчук С. Котельні сьогодні – це моветон / С. Савчук // Український тиждень. – 2017. – № 7. – С. 18–21.
9. Когатько Ю. Л. Політика подолання територіальних диспропорцій у рівні та якості життя населення: досвід деяких країн / Ю. Когатько // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 2. – С. 156–168.
10. Березовська Ю. Точки зростання / Ю. Березовська // Український тиждень. – 2016. – № 40. – С. 28–29.
11. В Европе ветер быстро вытесняет уголь из энергетической отрасли. [Електронний ресурс]. Режим доступу : [economistua.com / v-evrope-veter-bystro-vytesnjaet-ugol-jz-energeticheskoy-otrasli /](http://economistua.com/v-evrope-veter-bystro-vytesnjaet-ugol-jz-energeticheskoy-otrasli/)
12. Домбровський О. Електромобілізація.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // ib.ua/ blog / 35821_dombrovskij elektromobilizacija. html](http://ib.ua/blog/35821_dombrovskij_elektromobilizacija.html)
13. Княжанський В. Міністр купить електромобіль... недорого / В. Княжанський // День. – 2016. – 27 груд. – С. 8.
14. І. Гладковський: «Ринок електрокарів зріє утрічі за рік» / І. Гладковський // Український тиждень. – 2016. – № 51. – С. 28–29.
15. Карлін М. І. Інвестиційні офшори : навч. посіб. / М. І. Карлін, О. А. Івашко. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 292 с.
16. Брус Л. Переходные финансы / Л. Брус // Kommersant.ru /doc /3211702

References

1. Karlin, M. I. (2012) Deiaki aspekty vykorystannia klimatichnyh finansiv na miscevomu rivni [Some aspects of the use of climate finance at the local level]. Materialy Miznarod. Nauk.-prakt. Konf. «Regionalna, galuzeva ta cubiektna ekonomika Ukraine na shljayu do evrointeintegracii»19–20 kvitnia 2017 – Materials inter. Sci. Pract. Conf. “Regional, branch and subjective economy of Ukraine on the path to euro integration. (pp. 122–124). Harkiv : HNUBA [in Ukrainian].
2. Malynka, M. (2016) Chy mozhe Ukraine rozrachovuvaty na klimatichny groshi? [Can Ukraine count on climatic money?] Dzerkalo tyzhnia (26 lystopada) – Mirror of the week. – p. 12 [in Ukrainian].
3. Dobrovidova, Olga. Gde dengi, Zin? [Where's the money, Zin?] (r.d.). geo. ru / ekologiya / gde-dengy-zin. Retrived from [http // www. Geo Ru / ekologiya / gde-dengy-zin](http://www.GeoRu/ekologiya/gde-dengy-zin) [in Ukrainian].
4. Vauchery dlia innovatorov [Teachers for innovators] (2017) Den'. – 2017 – 30 bereznia. Day. – 2017 – March 30. – p. 8. [in Ukrainian].
5. Zubko, G. (2017). Tepla reforma: perevirka Ukraine na zrilict' [Warm reform: Ukraine's testing for maturity]. Dzerkalo tyzhnia 25 liutogo – Mirror of the week 25 February. – p. 3 [in Ukrainian].
6. Iuzich, M. (2013). Utylizacijnyj zbir. Chto vidchue «pokrazhennia»? [Recycling fee: who will feel «improvement»?]. Den' 5 veresnia – Day September 5 p. 7 [in Ukrainian].

7. Vlaciuk, V. (2016). «Domashnie zavdannia» z pererobky «Domestic task» on processing]. Dzerkalo tyzhnia 17 grudnia – Mirror of the week December 17, p.13 [in Ukrainian].
8. Savchuk, S. (2017). Kotel'ni ciogodni – ce moveton [Kotelni today – this is a moveton]. Ukraincryj tyzhden'. – Ukrainian Week, 7, 18–21 [in Ukrainian].
9. Kogat'ko, U. I. (2016). Polityka podolannia terytorialnykh dysproporcij u rivni ta iakosti zhyttia naceleння: docvid deiakyh krain [Policy to overcome territorial disproportions in the level and quality of life of the population: the experience of some countries]. Demografia ta socialna ekonomika – Demography and social economics, 2, 156–168 [in Ukrainian].
10. Berezovcka, U. (2016). Tochky zroctannia [Growth points]. Ukrainckij tyzhden' –Ukrainian week, 40, 28–29 [in Ukrainian].
11. V Evrope veter bystro vytecniaet ugol iz energetychnoj otracli [In Europe, the wind quickly displaces coal from the energy sector]. (r.d.) economistua.com / v-evrope-veter-bystro-vytesnjaet- ugol-jz-energetechtskoj- otrasli. Retrieved from Access mode : economistua.com/v-evrope-veter-bystro-vytesnjaet-ugol-jz-energetechtskoj- otrasli / [in Ukrainian].
12. Dombrovckij, O. Elektromobilizacia [Electromobilization]. (r.d.) ib.ua/ blog / 35821_dombrovskij elektro- mobilizatsija. Retrieved from Access mode : http // ib.ua/ blog / 35821_dombrovskij elektromobilizatsiya. [in Ukrainian].
13. Kniazhanckij, V. (2016). Minictr kupyт elctromobil...nedorogo [The minister will buy an electric car ... inexpensive]. Den'. 27 grudnia. – Day, December 27, 8 [in Ukrainian].
14. Gladkovckij, I (2016) «Rynok eletrokariv zric utrychi za rik» [«The market of electric cars has grown three times a year»]. Ukrainckij tyzhden' – Ukrainian Week, 51, 28–29. [in Ukrainian].
15. Karlin, M. I., & Ivazhko, O. A. (2017). Investycijni ofshory [Tekct] : navch. pocib. [Investment Offshore [Text] : Teach. Manual]. Lutsk: Vezha-Druk, – Lutsk : Tower-Print, [in Ukrainian].
16. Bruc, L. Perechodnye finansy [Transitional Finance]. Kommersant.ru / doc / 3211702

Николай Карлин. Климатические финансы как условие предотвращения потепления климата в мире и в Украине. Для предотвращения потепления климата на планете важно использовать такой новый инструмент климатических финансов как климатические инвестиции и их инновационную составляющую – «зеленые облигации». Проблемой есть неопределенность содержания таких экономических категорий, как: климатические финансы, климатические инвестиции, климатические инновации, что усложняет их использование. Решение указанной проблемы и посвящена данная статья.

Климатические финансы – это средства международных климатических организаций (прежде всего Зеленого климатического фонда, средства фондов ЕС, других международных организаций), бюджетные средства отдельных государств и их регионов и отдельных общин, а также средства отдельных предприятий и граждан, которые используются для сохранения и улучшения климата на планете.

Инновационной формой климатических финансов в последние годы стали выступать «зеленые облигации», которые прежде всего используют международные финансовые организации. «Зеленые облигации» – это средства, от которых направляются прежде всего на развитие возобновляемых источников энергии. «Зеленые облигации» размещаются не только международными финансовыми организациями, банками и частными компаниями, но и правительствами стран, муниципальными и местными органами власти.

В целом властям Украины необходимо разработать систему стимулов для получения иностранных и отечественных инвестиций, прежде всего в развитие возобновляемых источников энергии (ВИЭ), связанных с использованием ветра, воды, солнца, биомассы и т. д. Этому пока мешает не стабильная политическая и экономическая ситуация в стране, что приводит к удорожанию проектов с ВИЭ в Украине.

Ключевые слова: климатические финансы, климатические инвестиции, Киотский протокол, Парижское климатическое соглашение, Зеленый климатический фонд, возобновляемые источники энергии, инновации, «зеленые облигации», «зеленый тариф», ООН, ЕС, Украина.

Mikola Karlin. Climate Investments as a Condition for Overcoming the Warming in the World and in Ukraine. To overcome the warming of the planet is important to use such a new tool of climate finance as climate investments and its innovative component – «green bonds». The problem is the uncertainty of the content of the following economic categories: climate finance, investment climate, climate innovations that makes them difficult to use. This article is devoted to solve this problem.

Climate investments are means of the international climate funds (primarily Green Climate Fund, EU funds and other international organizations), the budget means of individual states and their regions and particular communities and means of particular businesses and citizens that are used to maintain and improve the climate on the planet.

In recent years «green bonds», which are used primarily by the international financial institutions, have emerged as innovative form of climate finance. «Green Bonds» are bonds, funds from the placement of which are primarily

directed at developing renewable energy sources. «Green Bonds» are located not by only international financial institutions, banks and private companies, but also governments, municipal and local authorities.

Overall, the government of Ukraine needs to develop the system of incentives to attract foreign and domestic investments, especially in the development of renewable energy sources (RES) associated with the use of wind, water, solar, biomass and more. This is prevented by the following issues: the unstable political and economic situation in the country, leading to a rise in the cost of renewable energy projects in Ukraine.

Key words: climate finance, climate investments, the Kyoto Protocol, The Paris Agreement, the UN Green Climate Fund, renewable energy sources, innovations, «green bonds», «green tariff», the UN, the EU, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2017 р.

РОЗДІЛ VI

Бухгалтерський облік, аналіз, статистика та математичні методи й інформаційні технології в економіці

УДК 657.338.4

Мирослава Кулинич – кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки

Особливості організації бухгалтерського обліку на фермерських господарствах України

Фермерські господарства мають низку особливостей у формуванні засобів, капіталу, у розподілі одержаних результатів, системі управління та організації бухгалтерського обліку й контролю. Облік у фермерських господарствах не може вестися за єдиною формою, оскільки суб'єкти відрізняються за розміром земельних угідь, спеціалізацією, виробничими засобами та обсягами виручки від реалізації, тому потрібно запровадити національні положення (стандарти), які б визначали особливості обліку для цих господарств залежно від їхніх особливостей. Найбільшого поширення набули проста й спрощена форми бухгалтерського обліку для фермерських господарств. Виробництво сільськогосподарської продукції визначається багатоманітними способами та умовами надходження, збереження й використання одержаної готової продукції.

Ключові слова: фермерське господарство, виробництво, бухгалтерський облік, проста та спрощена форми, сільське господарство, фінансовий результат.

Постановка наукової проблеми та її значення. Визначальний розвиток аграрного комплексу та посилення соціального спрямування аграрної політики зумовлюються значимістю галузі в національній економіці України, у житті кожної людини зокрема й суспільства в цілому, а також незмінністю сільськогосподарської продукції. Подальший розвиток аграрно-промислового комплексу України – важлива загальнодержавна справа.

Реформування сільськогосподарських підприємств в Україні зумовило появу різних організаційно-правових форм господарювання, серед яких важливе місце належить фермерським господарствам. Вони мають низку особливостей у формуванні засобів, капіталу, розподілі одержаних результатів, системі управління та організації бухгалтерського обліку й контролю.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження різнопланових проблем організації бухгалтерського обліку фермерських господарств і контролю в нових умовах господарювання розкрито в працях таких учених-економістів, як П. Й. Атамас, Ф. Ф. Бутинець, Н. М. Вдовенко, П. І. Гайдуцький, В. Ф. Голова, М. Я. Дем'яненко, В. М. Жук, Г. Г. Кірейцев, М. М. Коцупатрий, В. Г. Костенко, Я. Д. Крупка, М. Б. Кулинич, В. Б. Моссаковський, М. Ф. Огійчук, П. Я. Хомин, та ін., які здійснили значний внесок у розробку теорії й практики обліку та контролю діяльності нових форм господарювання в сільському господарстві. Проте більшість питань, які стосуються організації й порядку ведення бухгалтерського обліку та контролю у фермерських господарствах, досі залишаються дискусійними, а прийняті рекомендації мають тимчасовий характер.

Мета й завдання статті – проаналізувати та дослідити особливості організації бухгалтерського обліку у фермерських господарствах України, ураховуючи галузеву специфіку їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» фермерське господарство – це форма підприємницької діяльності громадян зі створенням юридичних осіб, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства [5].

Фермерська діяльність як вид підприємництва здійснюється за такими принципами:

- вільний вибір діяльності;
- залучення на добровільних засадах до виконання фермерської діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян, у тому числі на умовах оренди;
- повна самостійність під час формування програми діяльності, вибору постачальників ресурсів і споживачів виробленої продукції, установлення цін відповідно до чинного законодавства;
- вільне наймання працівників;
- залучення матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних й інших видів ресурсів, використання яких не заборонене або не обмежене законодавством;
- вільне розпорядження прибутком (доходом), що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійне виконання фермерським господарством зовнішньоекономічної діяльності, використання ним належної йому частки валютної виручки на власний розсуд;
- майнова та інша відповідальність за результати господарської діяльності [5].

Облік у фермерських господарствах не може вестися за єдиною формою, оскільки вони (підприємства) відрізняються за розміром земельних угідь, спеціалізацією, виробничими засобами та обсягами виручки від реалізації, тому потрібно запровадити національні положення (стандарти), які б визначали особливості обліку для цих господарств залежно від їхніх особливостей [3].

Облік у фермерських господарствах має свої особливості, серед яких варто виділити три аспекти.

По-перше, як правило, бухгалтерський облік у фермерських господарствах веде його голова чи один із членів господарства, але ці особи не досить добре розуміються на обліку. Тому облік має бути максимально спрощеним.

По-друге, для фермерського господарства властиве здійснення окремих специфічних господарських операцій, які на інших підприємствах проводяться не часто:

- засновники фермерського господарства здебільшого вносять до складеного капіталу не майно, а лише права користування ним;
- членам господарства виплачується не заробітна плата, а певна частка з отриманого господарством доходу.

По-третє, фермерське господарство займається сільськогосподарською діяльністю. Отже, при веденні бухгалтерського обліку господарство повинно враховувати всю облікову сільськогосподарську специфіку [7].

Згідно з Методичними рекомендаціями з організації та ведення бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах від 2.07.2001 р. № 190, бухгалтерський облік у фермерських господарствах ведуть за однією з наведених форм з урахуванням такого [10]:

1. Проста форма обліку (без використання подвійного запису) застосовується в тих господарствах, у яких працюють власник (голова) та члени його родини (без залучення найманих працівників).
2. Спрощену форму обліку обирають ті господарства, у яких середня облікова чисельність працюючих за звітний період становить 10 осіб уключно (без урахування членів сім'ї) й обсяг виручки за рік не менший ніж 500 тис. грн.

Господарства, що відповідають статусу малих підприємств, мають середню облікову чисельність осіб за звітний період від 10 до 50 осіб, обсяг виручки від реалізації – від 500 тис. грн, до 2,5 млн грн ведуть бухгалтерський облік за спрощеним планом рахунків і складають фінансову звітність відповідно до П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва».

Інші господарства ведуть облік за звичайним планом рахунків і відповідно до Методичних рекомендацій з організації та ведення бухгалтерського обліку за журнально-ордерною формою на підприємствах агропромислового комплексу [10].

Сьогодні найбільшого поширення набули проста та спрощена форми бухгалтерського обліку саме для фермерських господарств.

Фермерським господарствам, які ведуть діяльність за простим технологічним процесом і відповідають критеріям віднесення підприємств до числа малих, доцільно застосовувати спрощену форму

бухгалтерського обліку. Основним регістром при цьому буде журнал – головна книга з використанням рахунків типового плану, але кількість яких відповідає обсягу показників звітності.

Великі фермерські господарства можуть вести облік за меморіально-ордерною, журнально-ордерною чи автоматизованою формами на загальних підставах із використанням плану рахунків та стандартів бухгалтерського обліку. При цьому головним регістром при меморіально-ордерній формі буде журнал – головна книга та меморіальні ордери, а при журнально-ордерній – головна книга, яка ведеться на основі журналів або журналів-ордерів.

У господарствах, які засовуватимуть просту форму обліку, вступний баланс на підставі даних опису майна складатиметься за бажанням власника.

Згідно з П(С)БО справедливою вартістю є сума, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. Визначення справедливої вартості в обліку біологічних активів ґрунтується на застосуванні ринкових цін (цін активного ринку) на активи та сільськогосподарську продукцію.

Однак деякі фермерські господарства постають перед проблемою неможливості визначення справедливої вартості й оцінюють сільськогосподарську продукцію за фактичною вартістю, оскільки на сьогодні в Україні відсутній активний ринок [1].

Фермерське господарство має значні права й самостійність, а отже, більше проблем щодо організації діяльності, серед яких варто виділити:

- відсутність єдиної методики тлумачення та розрахунку економічних показників: виручки, валового доходу, витрат, прибутку тощо;
- громіздкість операцій і наявність великої кількості облікових реєстрів, що впливає на трудомісткість обліку й подовження строку облікової роботи;
- неконтрольованість витрат на деяких ділянках обліку пов'язана з тим, що на віддалених ділянках обліку (поля, кладові та ін.) облікові функції виконують люди, які не мають спеціальних навичок;
- несвоєчасність проведення інвентаризації пов'язана з тим, що частіше за все інвентаризацію проводять один раз у кінці року, коли на складах у фермерському господарстві найбільше продукції [8].

Відповідно до статті 28 Закону України № 973-15 від 01.05.2016 «Про фермерське господарство» як юридична особа фермерське господарство веде бухгалтерський облік результатів своєї роботи й подає відповідним органам фінансову звітність, статистичну інформацію й інші дані, установлені законодавством України.

Бухгалтерський облік у фермерському господарстві веде голова господарства (власник) або, за його дорученням, один із членів сім'ї чи на договірних засадах фахівець (спеціалізована фірма). Бухгалтерський облік здійснюється в національній валюті.

Після реєстрації фермерського господарства фермер складає опис майна, яке, відповідно до статті 19 Закону України «Про фермерське господарство», становить його власність. До складу майна фермерського господарства (складеного капіталу) можуть входити будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери, продукція, вироблена господарством у результаті господарської діяльності; одержані доходи; інше майно, набуте на підставах, що не заборонені законом; право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (у тому числі на інтелектуальну власність), грошові кошти, які передаються членами фермерського господарства до його складеного капіталу [5].

В описі зазначають вартість об'єктів основних засобів, виходячи з кошторисних (розрахункових) чи фактичних витрат на їх будівництво та придбання (доставку, установлення, реєстрацію тощо), а на підставі даних про рік уведення об'єктів в експлуатацію й норм амортизації розраховують знос (за відсутності таких даних знос може визначатися, виходячи зі стану об'єкта), що не суперечить вимогам Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби».

Оцінку товарно-матеріальних цінностей, сільськогосподарської продукції, молодняку тварин, птиці, тварин на відгодівлі, незавершеного виробництва тощо здійснюють згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» за меншою з оцінок: за фактичними (нормативними) витратами на їх виробництво або придбання чи за чистою вартістю реалізації (ціни продажу на аналогічні об'єкти за вирахуванням очікуваних витрат на завершення виробництва й збут).

Бухгалтерський облік у фермерському господарстві ведеться безперервно з дня реєстрації (створення) до припинення його діяльності. Господарство веде бухгалтерський облік результатів фінансово-господарської діяльності за звітний період [13]:

Відповідно до чинного законодавства, господарство складає й подає статистичну, податкову та фінансову звітність. Голова господарства несе персональну відповідальність за організацію й достовірність ведення бухгалтерського обліку та складання звітності.

Облік за простою формою передбачає накопичення даних відповідно до потреб управління господарством без використання подвійного запису. Основним регістром за простою формою обліку є книга обліку доходів та витрат (далі – книга), у якій здійснюють реєстрацію даних первинних документів за видами доходів та витрат із метою визначення результатів господарювання. Наявність засобів чи джерел їх утворення в книзі не відображають. Наведену форму книги при потребі можна доповнити необхідними графами чи скоротити відповідно до вимог виробництва, управління й звітності.

До складу доходів уключають виручку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та інші доходи, склад яких господар зазначає самостійно [26].

До складу виручки від реалізації продукції входять суми, отримані господарством від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг за чинними цінами, за винятком непрямих податків та інших вирахувань із доходу.

Витрати обліковують за елементами відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 р. № 318. Матеріальні й інші витрати відображають у правій стороні книги.

Матеріальні витрати, до яких належать вартість сировини, палива, будівельних матеріалів, запчастин, інших матеріалів, кормів, насіння, садивного матеріалу, тари тощо, записують без суми ПДВ. Якщо підприємство не є платником ПДВ, його суми мають входити до відповідної статті витрат. Куплені матеріальні цінності одразу списуються на виробництво.

На основні засоби, що належать господарству, нараховують амортизацію на загальних підставах.

Норми амортизації затверджуються наказом (розпорядженням) по фермерському господарству. Порядок установлення цих норм регламентується пунктами 23–26 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби».

Амортизація (знос) на продуктивну худобу не нараховується. Амортизація (знос) багаторічних насаджень нараховується з початку плодоношення (на плодові дерева – на 6–7 рік після закладки, кушові культури – на 2–3-й, а на інші видах насаджень, зокрема полезахисні смуги, – після змикання крони дерев) [7].

У книзі не обліковують внутрішньогосподарський оборот та споживання власної продукції в господарстві. Не вважається внутрішньогосподарським оборотом та не належить до витрат господарства використання власної продукції (оціненої за середніми реалізаційними цінами) на особисте споживання (сімейні потреби) та витрати на благодійні цілі.

У кінці звітного періоду проводять інвентаризацію. При цьому складають інвентаризаційний опис. На підставі даних про фактичну наявність запасів уточнюють суму витрат на різницю перехідних залишків запасів (матеріалів, готової продукції, молодняка тварин, незавершеного виробництва) на кінець та початок періоду [8].

Загальний фінансовий результат визначають у кінці року або при припиненні діяльності як різницю між підсумками «загальної суми доходів» та уточненої суми витрат [4]:.

Ведення книги обліку доходів і витрат не вимагає спеціальної підготовки, вона легка й зрозуміла в користуванні, оскільки записи здійснюють без одночасного відображення взаємозв'язку господарських засобів і джерел. За даними бухгалтерських записів по книзі можна отримати відомості про хід господарського процесу, скласти декларацію про доходи та про ПДВ, за потреби – баланс і звіт про фінансові результати.

Для складання балансу використовують дані інвентаризаційних описів про наявність цінностей і відомості обліку основних засобів, де відзначають вартість одержаних та списаних об'єктів і суму нарахованої амортизації за звітний період.

За бажанням власника, можна вести аналітичний облік окремих видів засобів і зобов'язань за допомогою використання відомостей обліку: основних засобів, тварин і птиці, багаторічних насаджень, витрат незавершеного виробництва за видами діяльності, розрахунків тощо [7].

Основним регістром для обліку за спрощеною формою є журнал реєстрації господарських операцій фермерського господарства (далі – журнал).

Господарські операції в журналі відображаються з дотриманням принципу подвійного запису. Для ведення аналітичного обліку окремих господарських об'єктів (витрат, розрахунків, тварин, продукції тощо), крім журналу, фермер може використовувати інші регістри.

Майно господарства складається з основних та оборотних засобів. Придбання основних засобів відображають за вартістю об'єктів без податку на додану вартість (ПДВ), окремо – суму ПДВ і загальну суму заборгованості постачальникові (якщо розрахунки не проведені).

Фінансовий результат господарства розраховують як різницю між доходом (виручкою) від реалізації продукції, робіт і послуг на сторону та іншими доходами й витратами [4]. До одержаного результату додають (віднімають) різницю між вартістю незавершеного виробництва, товарно-матеріальних цінностей, продукції та молодняку тварин на кінець року й вартістю незавершеного виробництва, товарно-матеріальних цінностей, продукції та молодняку тварин на початок року. Дохід, одержаний господарством, визначається за видами діяльності й у цілому по господарству. Визначений дохід розподіляється між членами господарства пропорційно до трудового внеску кожного з них і використовується для визначення заробітку, утримань та відрахувань на соціальні заходи згідно з чинним законодавством. Майновий стан господарства фермер визначає, за потреби, на підставі даних журналу й відомостей за допомогою складання завершального бухгалтерського балансу.

У фермерських господарствах, які ведуть облік у порядку, передбаченому для малих підприємств, застосовують спрощений план рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва та складають фінансову звітність відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва».

Облік у господарстві, яке відповідає статусу малого підприємства, пропонується вести за формою журнал-головна форма використання методу подвійного запису. Кореспонденція рахунків записується безпосередньо на первинних документах або в меморіальних ордерах.

Інші господарства, тобто ті, що відповідають статусу великих сільськогосподарських підприємств, ведуть облік згідно з положення (стандартами) бухгалтерського обліку й Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291, для підприємств та організацій усіх галузей народного господарства. При цьому можуть використовуватися різні форми обліку: журнал – головна форма, журнально-ордерна з використанням ручної й комп'ютерної технології обробки даних. Регістри журнально-ордерної форми бухгалтерського обліку та «Методичні рекомендації по їх заповненню» затверджені наказом Міністерства аграрної політики України від 07.03.2001 р. № 49, а також «Рекомендаціями по їх заповненню» [10].

Сільськогосподарське підприємство може самостійно обрати один із двох варіантів ведення системи обліку запасів (періодичну або постійну).

Виробництво сільськогосподарської продукції визначається багатоманітними способами й умовами надходження, збереження та використання одержаної готової продукції.

Правильна структурна побудова бухгалтерського обліку продукції частково залежить від визначення характеру самої продукції. Відповідно до нього продукцію можна згрупувати за рівнем готовності, формою, конструктивною та технологічною складністю побудови.

Якісні властивості готової продукції являють собою сукупність ознак, що характеризують рівень здатності продукції задовольняти потреби покупців відповідно до їх призначення. Продукція сільськогосподарства має різнобічне цільове призначення. Відповідно до цієї характеристики, продукція може поділятися на три типи: сировинну, посередню та продукцію кінцевого споживання. Сільськогосподарська продукція застосовується для промислового переробітку (частина зерна, соняшник, буряк). Посередня продукція призначена для чергового використання в процесі виробництва (корми та насіння). Продукція кінцевого споживання – це готова продукція, що, завдяки якісним ознакам, безпосередньо застосовується для споживання (молоко, зернова продукція).

Для вибору оптимальної цінової й збутової політики та управління фінансовими результатами центральне місце посідає облік витрат і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг. Різноманіття сучасних методів обліку витрат та калькулювання собівартості продукції дає змогу застосовувати в практиці обліку сільськогосподарських підприємств таку методику, яка відповідає інформаційним запитам менеджменту й уможливує приймати ефективні управлінські рішення щодо вдосконалення як технології виробничих процесів, так і їх самих. Облік витрат і виходу продукції на фермерському господарстві здійснюють у розрізі окремих об'єктів (виробництв, видів або груп культур чи тварин, продукції переробної промисловості) [6].

Облік витрат та калькулювання собівартості продукції на фермерському господарстві має свої специфічні особливості: сезонний характер, залежність від природних факторів, спеціалізацію тощо. Якщо виробництво спеціалізується на одній групі культур, то облік витрат доцільно вести для господарства загалом. У випадку кількох напрямів діяльності, де є окремі види товарної продукції, варто вести деталізований облік за центрами витрат щодо кожного об'єкта обліку з окремого виду продукції.

Із метою планування й контролю діяльності структурних підрозділів на сільськогосподарських підприємствах доцільно вести облік за центрами відповідальності (сегментами). Застосування такої методики дасть змогу підвищити точність калькуляційних розрахунків, застосовувати різноманітні методи розподілу непрямих витрат за структурними підрозділами й видами продукції та проводити аналіз і контроль результатів діяльності окремих центрів відповідальності.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, від правильного ведення бухгалтерського обліку залежить правдивість даних про отриманий господарством прибуток та збереження продукції й запасів. Вибір методу оцінки має бути обґрунтованим та зваженим, з урахуванням системи обліку, адже в майбутньому набуває суттєвого впливу на фінансовий результат, облікову політику та структуру балансу господарства.

На більшості сільськогосподарських підприємств України облік, зокрема у фермерських господарствах, формується як цілісна система збору, класифікації та узагальнення необхідної інформації фермерської діяльності. Сучасний облік, використовуючи зовнішню та внутрішню інформацію, повинен забезпечувати потреби не тільки фермерського виробництва, а й маркетингу, управління дослідженням й інших функцій малого бізнесу. За його допомогою аналізується діяльність з урахуванням як поточних, так і довгострокових цілей.

Джерела та література

1. Голов С. Ф. Облік сільськогосподарських активів за справедливою вартістю: проти течії / С. Ф. Голов // Облік і фінанси АПК. – 2006. – № 11. – С. 87–90.
2. Дем'яненко М. Я. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств України: теорія і практика: монографія / М. Я. Дем'яненко, О. І. Зуєва. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. – 190 с.
3. Дерксен М. Ю. Оптимізація основних аспектів організації обліку у фермерських господарствах / М. Ю. Дерксен // Управління розвитком. – 2011. – № 7 (104). – С. 20–22.
4. Довбуш А. В. Визначення фінансових результатів фермерських господарств / Збірник наукових праць Подільського ДАТУ. – Вип. 21. – Кам'янець-Подільський : ПДАТУ, 2013. – С. 170–174.
5. Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 року № 973-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.283.2>.
6. Костенко В. Г. Особливості бухгалтерського обліку і фінансової звітності в фермерських господарствах / В. Г. Костенко // Економіка АПК. – № 2. – 2011. – С. 12–14.
7. Крупка Я. Д. Бухгалтерський облік за видами економічної діяльності : навч. посіб. для студентів усіх форм навчання напряму підготовки 6.030509 «Облік і аудит» / Я. Д. Крупка, М. Б. Кулинич, А. Т. Сафарова. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 452 с.
8. Максимова В. Ф. Облік у галузях економіки : навч.-метод. посіб. / В. Ф. Максимова, З. В. Кузіна, Л. М. Стиренко. – Київ : Центр учб. літ., 2010. – 496 с.
9. Марченко Д. М. Перспективи фермерства в Україні / В. Марченко // Агроexpert : практ. посіб. аграрія. – 2012. – № 7. – С. 102–103.
10. Методичні рекомендації по організації та ведення обліку в селянських (фермерських) господарствах, затверджені Міністерством аграрної політики України від 2 липня 2001 р. № 189 // Все про бухгалтерський облік. – 2001. – № 77. – С. 53–63.
11. Пилявець В. М. Методичні підходи до здійснення контролю за станом бухгалтерського обліку на фермерських господарствах / В. М. Пилявець // Збірник наукових праць ВНАУ. – Серія : Економічні науки. – 2010. – № 5. – С. 74–78.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» Наказ Міністерства Фінансів України від 18.11.2005 р. № 790 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>
13. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

References

1. Holov S. F. (2006) Oblik sil's'kohospodars'kykh aktyviv za spravedlyvoyu vartystyu: proty techiyi [Accounting for agricultural assets at fair value: against the current] Oblik i finansy APK – Accounting and finance of agroindustrial complex, 11, 87–90 [in Ukrainian].

2. Dem'yanenko M. Ya., Zuyeva O. I. (2010) Finansovi resursy sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv Ukrayiny: teoriyaipraktyka: monohrafiya [Financial resources of agricultural enterprises of Ukraine: theory and practice: monograph]. K.: NNTsIAE. [in Ukrainian].
3. Derksen M. Yu. (2011) Optymizatsiya osnovnykh aspektiv orhanizatsiyi obliku u fermers'kykh hospodarstvakh [Optimization of the main aspects of accounting organization in farms] Upravlinnya rozvytkom – Development management, 7(104), 20-22. [in Ukrainian].
4. Dovbush A. V. (2013) Vyznachennya finansovykh rezul'tativ fermers'kykh hospodarstv [Determination of financial results of farms] Zbirnyk naukovykh prats' Podil's'koho DATU – Collected works of Podilsky DATU, Kam'yanets' – Podil's'kyu: PDATU, 21, 170–174. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrayiny «Pro fermers'ke hospodarstvo» [Law of Ukraine «On Farmers»]. (n.d.).zakon.nau.u. Retrieved from: [in Ukrainian].
6. Kostenko V. H. (2011) Osoblyvosti bukhholders'koho obliku i finansovoyi zvitnosti v fermers'kykh hospodarstvakh [Features of accounting and financial reporting in farms] Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex, 2, 12–14. [in Ukrainian].
7. Krupka Ya. D., Kulynych M. B., Safarova A. T. (2016) Bukhholders'ky oblik za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti [Accounting by types of economic activity] Luts'k : Vezha – Druk. [in Ukrainian].
8. Maksimova V. F., Kuzina Z. V., Styrenko L. M. (2010) Oblik u haluzyakh ekonomiky : navchal'no-metodychnyy posibnyk [Accounting in the branches of economics: educationalmanual]. K. : Tsentр uchbovoyi literatury – Center for Educational Literature. [in Ukrainian].
9. Marchenko D. M. (2012) Perspektyvy fermerstvav Ukrayini [Prospects for farming in Ukraine] Agroexpert: prakt. posib. ahrariya. – Agroexpert: Prakt. Manual Agrarian, 7, 102–103. [in Ukrainian].
10. Metodychni rekomendatsiyi po orhanizatsiyi ta vedennya obliku v selyans'kykh (fermers'kykh) hospodarstvakh, zatverdzeni Ministerstvom ahrarnoyi polityky Ukrayiny vid 2 lypnya 2001 r. [Methodical recommendations on the organization and keeping of records in peasant (farmer's) farms, approved by the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine] Vse pro bukhholders'ky oblik, 77, 53–63. [in Ukrainian].
11. Pylyavets' V. M. (2010) Metodychni pidkhody do zdiysnennya kontrolyu za stanom bukhholders'koho obliku na fermers'kykh hospodarstvakh [Methodical approaches to monitoring the state of accounting in farms] Zbirnyk naukovykh prats' VNAU. Seriya: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences, 5, 74–78. [in Ukrainian].
12. Polozhennya (standart) bukhholders'koho obliku 30 «Biologichni aktyvy» [Regulation (standard) of accounting 30 "Biological assets"] (n.d.). Retrieved from. [in Ukrainian].
13. Pro bukhholders'ky oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrayini : zakon Ukrayiny vid 16.07.1999 # 996-14 [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine] (n.d.). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. [in Ukrainian].

Мирослава Кулинич. Особенности организации бухгалтерского учета на фермерских хозяйствах Украины. Фермерские хозяйства имеют ряд особенностей в формировании средств, капитала, в распределении полученных результатов, в системе управления и организации бухгалтерского учета и контроля. Учет в фермерских хозяйствах не может вестись по единой форме, так как субъекты отличаются по размеру земельных угодий, специализации, за производственными средствами и объемами выручки от реализации, поэтому необходимо ввести национальные положения (стандарты), определяющие особенности учета для данных хозяйств в зависимости от их особенностей. Наибольшее распространение получили простая и упрощенная формы бухгалтерского учета для фермерских хозяйств. Производство сельскохозяйственной продукции определяется многообразными способами и условиями поступления, хранения и использования полученной готовой продукции.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, производство, бухгалтерский учет, простая и упрощенная формы, сельское хозяйство, финансовый результат.

Myroslava Kulynych. Features of the Organization of Accounting on Farms of Ukraine. Farmers have a number of peculiarities in the formation of funds, capital, in the distribution of results, in the system of management and organization of accounting and control. Accounting in farms can not be carried out in the uniform form, as the subjects differ in size of land, specialization, production facilities and sales proceeds from sales; therefore, it is necessary to introduce national regulations (standards) that would determine the characteristics of accounting for these farms depending on their Features. The simplest and simplest form of accounting for farms has become most widespread. The production of agricultural products is determined in a variety of ways and conditions of receipt, storage and use of the resulting finished product.

Key words: farm, production, bookkeeping, simple and simplified form, agriculture, financial result.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2017 р.

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ»**

Рукопис потрібно надсилати в електронному варіанті в режимі *.doc* версії *Word* 1997–2007 рр. на електронну адресу редколегії.

Назви файлів (латиницею) мають відповідати прізвищу автора (*petrenko.doc.*). Текст публікації (від 8 до 14 сторінок формату А 4) повинен бути відредагований автором.

Для кожної статті потрібно наводити в тексті кожної публікації такі дані (трьома мовами – українською, російською, англійською):

1. Автори (ім'я (ПІБ), посада, місце роботи, місто, e-mail);

2. Назва публікації;

3. Анотація. Обсяг не більше 250 слів (не більше 1500 знаків) – приблизно 0,5 сторінки, повинна (орієнтовно) включати такі пункти:

- Завдання – мета наукового дослідження.
- Методологія та наукові підходи.
- Висновки – які основні результати дослідницької наукової роботи.
- Рамки дослідження, можливість використання результатів, напрям подальших досліджень.
- Практичне значення.
- Соціальні наслідки (якщо є) – вплив на суспільство/політику.
- Оригінальність/цінність.

4. Ключові слова – не менше трьох та не більше восьми.

Послідовність структурних елементів статті:

– ліворуч – **УДК** (кегель 12);

– у наступному рядку праворуч – **ім'я та прізвище автора** (напівжирний шрифт, кегль 12), **посада, місце роботи;**

– через рядок – **назва статті** (напівжирний шрифт, кегль 14);

– після назви статті через один рядок потрібно подати **анотацію** (≈ 250 слів) та **ключові слова** (3–6 слів чи словосполучень) українською мовою (або мовою статті) (кегель 12, слово «анотація» не пишеться);

– через рядок – **основний текст;**

– через рядок після основного тексту – **Джерела та література** (кегель 12);

– через рядок після літератури – **References**, який наводить список кирилических джерел у транслітерованому вигляді (кегель 12);

– через рядок після цього – розширена анотація статті **російською** мовою (≈ 250–800 слів) разом із зазначенням імені та прізвища автора й перекладом назви статті та ключових слів (кегель 12);

– через рядок після цього – розширена анотація статті **англійською** мовою (≈ 250–800 слів) разом із зазначенням імені та прізвища автора й перекладом назви статті й ключових слів (кегель 12). Переклад англійською мовою має бути професійний.

Вимоги до набору статті

Основний текст рукопису потрібно друкувати через інтервал 1,5 без перенесень, 14 кеглем, шрифт – Times New Roman. Параметри сторінки: ліве поле – 2,5 см, праве – 1,5 см, верхнє та нижнє – 2 см. Абзацний відступ – 1,25 см (прохання не створювати абзацний відступ за допомогою клавіші Tab і знаків пропуску).

Обов'язкове розрізнення знаків дефіс (-) та тире (–), а також використання лапок такого формату: «» («текст»).

Виділення фрагмента тексту можливе курсивом (підкреслення не допускається).

Бібліографічні покликання потрібно оформляти так: на одне джерело – [1, с. 4], на кілька джерел – [4, с. 55; 10, с. 15]. Можливе посилання й без зазначення сторінки, якщо йдеться про джерело загалом.

Стаття має містити такі положення (виділити їх напівжирним шрифтом у тексті):

– постановка наукової проблеми та її значення;

– аналіз досліджень цієї проблеми;

- мета й завдання статті;
- виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження;
- висновки та перспективи подальшого дослідження.

Назву рисунка розміщують після самого рисунка, під ним (зліва) слово «Рис. №» виділяється напівжирним шрифтом; назва рисунка – світлим курсивом.

Використовуючи таблиці, саме слово «Таблиця» потрібно розмістити справа й виділити світлим курсивом; нижче (у центрі) – назву таблиці прямим напівжирним шрифтом. Таблиці нумеруйте арабськими цифрами.

Список літератури має складатися з двох частин: **Джерела галітеатура і References.**

Джерела та література — джерела мовою оригіналу, оформлені відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015: Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016).

References: англomовний варіант списку використаних джерел.

Для активного включення статей наукового фахового видання в обіг наукової інформації та коректного індексування публікацій наукометричними системами потрібно після наведення списку використаних джерел у кожній публікації наводити блок REFERENCES, який повторює список джерел із латинським алфавітом та подає список кириличних джерел у транслітерованому вигляді. Крім того, цитування в блоці REFERENCES повинні бути оформлені за міжнародними стандартами.

Транслітерація здійснюється залежно від мови оригіналу відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 55 від 27 січня 2010 р. «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (для української мови).

Он-лайнний транслітератор:

• Стандартна українська транслітерація (Паспортна КМУ 2010) (<http://www.slovyk.ua/services/translit.php>).

Список інформаційних джерел у блоці REFERENCES повинен бути оформлений відповідно до міжнародних стандартів. Одним із найбільш популярних є стандарт APA (American Psychological Association (APA) Style), коли рік публікації наводиться в круглих дужках після імені автора (<http://nbuv.gov.ua/node/929>).

До статті на окремому аркуші потрібно додати інформацію про автора (українською, російською чи англійською мовами):

- прізвище, ім'я, по батькові;
- науковий ступінь, місце роботи, посада;
- домашня адреса (або ж адреса для листування), e-mail, мобільний чи робочий телефон.

Аспіранти та здобувачі подають рецензію. Редакційна колегія журналу залишає за собою право рецензувати, редагувати та проводити відбір статей. Для досягнення більшої об'єктивності оцінки наукового змісту статей також проводиться незалежне, конфіденційне рецензування (без зазначення прізвищ авторів і рецензентів). Відхилені рукописи авторам не повертають.

Статті, оформлені з порушенням вимог, не будуть розглянуті.

Відповідальність за достовірність фактів, покликань, власних імен, а також правильність перекладу покладено на автора статті.

Матеріали буде надруковано мовою оригіналу (українською, польською, англійською).

Матеріали, опубліковані в журналі, відображають погляди авторів, які не завжди можуть збігатися з позицією редакційної колегії.

Вартість публікації наукової статті, а також реквізити на її оплату автору буде повідомлено особисто після прийняття статті до друку.

Одноосібні статті докторів наук будуть надруковані безкоштовно.

Електронний варіант направити на ел. адресу econom.faculty@gmail.com

Відповідальний секретар – Кулинич Мирослава Богданівна (із запитаннями звертайтеся за тел.: 066-960-53-61).

Наукове видання

**Економічний часопис
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки**

Журнал видається з 2015 року

№ 2 (10)

2017

Редактор і коректор *Г. О. Дробот*
Технічний редактор: *І. В. Захарчук*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21451-11251Р від 25.06.2015 р.

Сайт журналу: echas.eeuni.edu.ua

Формат 60×84¹/₈. Обсяг 12,01 обл. вид. арк., 12,09 ум.-друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 485.

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, інститут економіки та менеджменту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тел. (0332) 24-89-78. Ел. адреса: econom.faculty@gmail.com.

Засновник і видавець – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України ДК № 4513 від 28.03.2013 р.

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, Винниченка, 14, тел (0332)-29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.